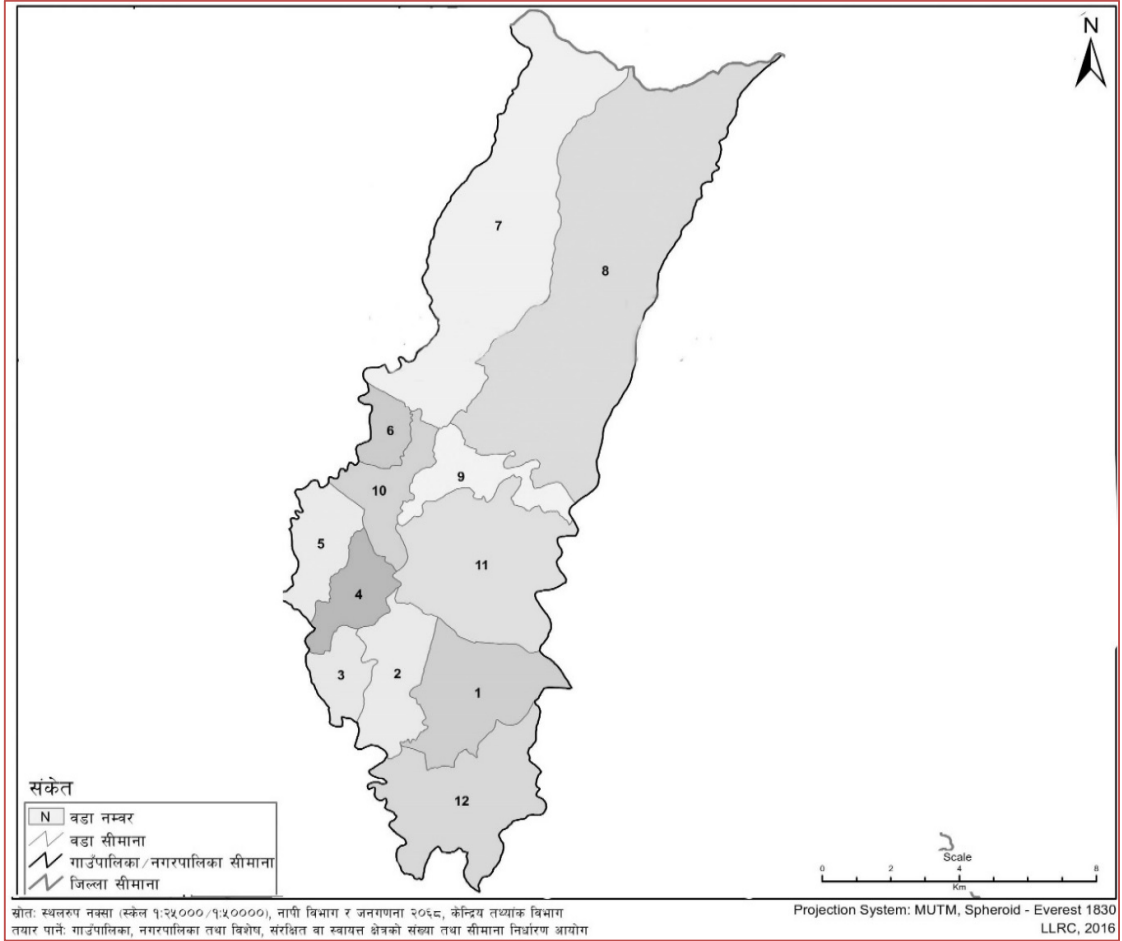

शुक्लाफाँटा नगरपालिका

प्रथम आवधिक नगर विकास योजना

(२०८०/८१-२०८४/८५)

शुक्लाफाँटा नगरपालिका
नगरकार्यपालिकाको कार्यालय

झलारी

२०८०

शुक्लाफाँटा नगरपालिका

नगर कार्यपालिकाको कार्यालय

झलारी, कन्चनपुर
सुदूरपश्चिम प्रदेश, नेपाल

कृतज्ञता ज्ञापन

स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ बमोजिम यस नगरपालिकाले पहिलो पञ्चवर्षीय आवधिक योजना तर्जुमा गरी सार्वजनिक गर्न पाएकोमा गौरवान्वित महसुस भएको छ। नेपालको संविधानमा व्यवस्था भएबमोजिम स्थानीयतहको कार्यजिम्मेवारी र स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐनमा व्यवस्था भएको कार्यक्षेत्र, पन्ध्रौं योजना, बागमती प्रदेशको प्रथम आवधिक योजना, दिगो विकासका राष्ट्रिय लक्ष्यलाई तथा विषयगत एवं अन्तरसम्बन्धित विषय क्षेत्रलाई आधारमा लिई स्थानीयकरण गर्ने कार्यका साथै सान्दर्भिक विषयलाई आधारमा लिँदै यो योजना तर्जुमा गरिएको छ। राष्ट्रिय योजना आयोगबाट स्थानीय तहको लागि जारी भएको योजना तर्जुमा दिग्दर्शन, २०७५ (नमुना) मा उल्लिखित निर्दिष्ट प्रक्रिया अवलम्बन गरी तयार गरिएको छ।

शुक्लाफाँटा नगरपालिकाले योजनाबद्ध विकासद्वारा समस्त शुक्लाफाँटाबासीको जीवनस्तर सुधारको लागि “व्यवस्थित र आत्मनिर्भरता उन्मुख समृद्ध शुक्लाफाँटा” भन्ने दीर्घकालीन सोच सहित आर्थिक वर्ष २०८०/८१ देखि २०८४/८५ सम्मका लागि नगरपालिकाको प्रथम पञ्चवर्षीय आवधिक योजना तर्जुमा गरी कार्यान्वयन गर्ने प्रतिबद्धता गरेको छ।

आवधिक योजना तर्जुमामा नगर पालिकाका उपप्रमुख श्रीमती कमला कुमारी पन्त, सबै वडाका वडा अध्यक्षज्यूहरू लगायत सबै कार्यपालिका सदस्यज्यूहरू, राजनीतिक दलका प्रमुख तथा प्रतिनिधिहरू, नगर सभाका सदस्य, निजी र सहकारी क्षेत्र, विभिन्न संघ-संस्थाहरू एवं नागरिक समाजका प्रतिनिधिप्रति वहाँहरूको सक्रिय सहभागिता, सुझाव र योगदानका लागि आभार व्यक्त गर्दछु। यसैगरी आवधिक योजना तर्जुमामा महत्वपूर्ण जिम्मेवारी निर्वाह गर्नु हुने प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत श्री टिकेन्द्रराज भट्ट तथा योजना तर्जुमामा संयोजन गर्नु हुने योजना शाखा प्रमुख श्री विष्णु खरेल लगायत नगरपालिकाका सबै शाखा प्रमुख एवं सबै कर्मचारीहरूप्रति हार्दिक धन्यवाद प्रकट गर्दछु।

यस महत्वपूर्ण कार्यमा सहयोग प्रदान गरेर नगरपालिकाको आवधिक योजना तर्जुमा गर्न विशेषज्ञ सेवा प्रदान गर्ने शुक्लाफाँटा ट्रेनिंग एण्ड कन्सल्टेण्ट सर्भिस प्रा. लि. का टीम लिडर स्थानिय शासन विज्ञ श्री विशन देव जोशी लगायत संलग्न सबै विज्ञ हरूलाई लाई विशेष धन्यवाद दिन चाहन्छु।

अन्तमा यस नगरपालिकाले तर्जुमा गरेको आवधिक विकास योजना कार्यान्वयनमा सबै क्षेत्र, समुदाय, निकाय तथा साझेदारहरूका सदाभाव, सहयोग र क्रियाशीलताको अपेक्षा गरेको छु।

वैशाख, २०८०

रण वहादुर महारा

नगर प्रमुख

शुक्लाफाँटा नगरपालिका

शुक्लाफाँटा नगरपालिका

नगर कार्यपालिकाको कार्यालय

झलारी, कन्चनपुर
सुदूरपश्चिम प्रदेश, नेपाल

कृतज्ञता ज्ञापन

आफूले निर्वाचित गरेका जनप्रतिनिधिले आफ्नो संविधान लेख्ने करिव ६५ वर्ष पुरानो चाहनाको प्राप्तिपश्चात प्राप्त नेपालको संविधान २०७२ ले नेपाललाई सङ्घीय संरचनामा पुनःसंरचित गरेर स्थानीय तहहरूलाई एक स्वशासित, अविच्छिन्न उत्तराधिकारवाला संस्थाका रूपमा स्थापित गरेको छ। नयाँ पुनर्संरचना सँगसँगै स्थानीयस्तरको समग्र विकासको जिम्मेवारी स्थानीय तहमा आएको छ। यो एक ऐतिहासिक अवसर हो भने यस अवसरको सदुपयोग गरेर समग्र पालिकाको सकारात्मक रूपान्तरण हाम्रो दायित्व, जिम्मेवारी र कर्तव्य हो। तीनतहको सरकारमध्ये जनताको दिनानुदिनका अवस्थसँग प्रत्यक्षरूपमा सरोकार र साझेदारी गर्ने सरकारका रूपमा रहेको स्थानीय सरकारसामु स्थानीय नागरिकका चाहना र प्राकृता अनुसारको सेवा प्रवाह, विकास र समृद्धिका लागि महत्वपूर्ण जिम्मेवारीहरू रहेका छन्।

नेपालको संविधान तथा स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४ को अधीनमा रही यस नगरपालिकाले आफ्नो प्रथम पाँच वर्षे आवधिक विकास योजना तर्जुमा गरि कार्यान्वयनको प्रतिवद्धता सहित प्रकाशन गर्न लागेकोमा मलाई खुशी लागेको छ। यस आवधिक विकास योजना तर्जुमाका बिभिन्न चरणमा संलग्न सबै वडा अध्यक्षहरू, कार्यपालिकाका सबै सदस्यहरू, प्रमुख प्रशासकिय अधिकृत, विषयगत समितिहरू, विषयगत शाखा प्रमुख लगायत सम्पूर्ण कर्मचारीहरू र प्रत्यक्ष अप्रत्यक्ष सहयोग र सहकार्य गर्ने सम्बद्ध सम्प्रुण पक्षहरूप्रति मेरो व्यक्तिगत तथा पालिकाको तर्फबाट आभार व्यक्त गर्न चाहन्छु।

“व्यवस्थित र आत्मनिर्भरता उन्मुख समृद्ध शुक्लाफाँटा”को दीर्घकालिन सपना सहित निर्माण भएको यस आवधिक योजनाको सफल कार्यान्वयनले समग्र पालिकाको मुहार फेरने कुरामा हामी सबै आशावादी छौं यसको सफल कार्यान्वयनमा यहाँहरूको भूमिका अझै महत्वपूर्ण र सकारात्मक रहने विश्वास लिएको छु। यसका लागि सबैको सहयोग, सहकार्य र सदभाव हाम्रा लागि अपरिहार्य छ। अन्तमा, यो आवधिक विकास योजना दस्तावेज निर्माणमा सहयोग गर्ने परामर्शदाता टीमका टिमलिडर श्री विशन देव जोशी र उहाँको टीम लाई विशेष धन्यवाद दिन चाहन्छु।

वैशाख, २०८०

(कमला कुमारी जोशी पन्त)

उप प्रमुख

शुक्लाफाँटा नगरपालिका

नगर कार्यपालिकाको कार्यालय

झलारी, कन्चनपुर
सुदूरपश्चिमप्रदेश, नेपाल

कृतज्ञता ज्ञापन

शुक्लाफाँटा नगरपालिकाको योजनाबद्ध विकासका लागि स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ बमोजिम यस नगरपालिकाले पहिलो पञ्चवर्षीय आवधिक योजना तर्जुमा गरी सार्वजनिक गर्न पाएकोमा गौरवान्वित महसुस भएको छ । शुक्लाफाँटा नगरपालिकाले योजनाबद्ध विकासद्वारा समस्त नगरबासीको जीवनस्तर सुधारको लागि “व्यवस्थित र आत्मनिर्भरता उन्मुख समृद्ध शुक्लाफाँटा” भन्ने दीर्घकालीन सोच सहित आर्थिक वर्ष २०८०।०८१ देखि २०८४।०८५ सम्मका लागि नगरपालिकाको प्रथम पञ्चवर्षीय आवधिक योजना तर्जुमा गरी कार्यान्वयन गर्ने प्रतिबद्धता गरेको छ ।

यस योजनाले नयाँ र परिवर्तित अवस्थाका राजनीतिक, सामाजिक, सांस्कृतिक, प्राकृतिक, विज्ञान तथा प्रविधि र मानव संसाधनमा अन्तरनिहित सम्भावनाहरू प्रष्फुटन गरी द्रुत तथा दिगो विकासको मार्ग कोरेको छ जसले गर्दा नयाँ उत्साह र उमङ्ग सिर्जना भएको छ। यस आवधिक योजना निर्माणका लागि नेतृत्वदायी भूमिका खेल्नुहुने यस नगरपालिकाका नगर प्रमुख, उप प्रमुख, वडा अध्यक्षहरू लगायत सम्पूर्ण जनप्रतिनिधि तथा कर्मचारी मित्रहरू धन्यवादका पात्र छन्। यस योजना निर्माणका सन्दर्भमा नगरपालिकालाई निरन्तर सहयोग र सहजीकरण गर्ने परामर्शदाता विज्ञ समूहका सदस्यहरूप्रति आभार प्रकट गर्न चाहन्छु।

अन्तमा यस नगरपालिकाले तर्जुमा गरेको आवधिक विकास योजना कार्यान्वयनमा सबै क्षेत्र, समुदाय, निकाय तथा साझेदारहरूको सदभाव, सहयोग र क्रियाशीलताको अपेक्षा गरेको छु।

(टिकेन्द्रराज भट्ट)

प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत

विषयसूची

	शीर्षक	पेज नम्बर
१.	परिच्छेद – १: परिचय	1
१.१	पृष्ठभूमि	1
१.२	आवधिक योजना तर्जुमाको उद्देश्य	1
१.३	आवधिक योजना तर्जुमाको विधि र प्रक्रिया	2
१.४	योजना तर्जुमाका आधारहरू	5
१.५	हालसम्मको विकास समीक्षा	5
१.६	सीमाहरू	9
२.	परिच्छेद – २ :नगरपालिकाको वस्तुगत अवस्था	10
२.१	परिचय	10
२.२	भौगोलिक अवस्था	10
२.३	जनसंख्या	10
२.४	जीवनस्तर	11
२.५	आर्थिक अवस्था	11
२.६	भौतिक पूर्वाधार	13
२.७	सामाजिक क्षेत्र	13
२.८	वन तथा वातावरण	14
२.९	संस्थागत सुशासन	14
खण्ड – एक : आवधिक योजना तर्जुमा		
३.	परिच्छेद – ३ : दीर्घकालीन सोच, लक्ष्य र उद्देश्य	15
३.१	पृष्ठभूमि	15
३.२	सबल, कमजोर पक्ष तथा अवसर र चुनौती विश्लेषण	15
३.३	दीर्घकालीन सोच	17
३.४	समष्टिगत लक्ष्य	18
३.५	समष्टिगत परिमाणात्मक लक्ष्य	18
३.६	समष्टिगत उद्देश्य	19
३.७	समष्टिगत रणनीति	19
३.८	विकासमा क्षेत्रगत भूमिका	19

४.	परिच्छेद- ४ : समष्टिगत आर्थिक नीति	22
४.१	कुल गार्हस्थ उत्पादन र क्षेत्रगत योगदान	22
४.२	कुल गार्हस्थ उत्पादनको मूल्य अभिवृद्धि र लगानी	23
४.३	स्रोत साधनको अनुमान	24
४.४	सार्वजनिक खर्च	24
४.५	सार्वजनिक खर्च बेहोर्ने स्रोतहरू	26
५.	परिच्छेद – ५ : आर्थिक विकास	29
५.१	पृष्ठभूमि	29
५.२	समष्टिगत आर्थिक विकास	29
५.३	कृषि तथा पशुपालन	30
५.४	पर्यटन तथा संस्कृति	35
५.५	उद्योग, व्यापार तथा व्यवसाय	38
५.६	वित्तीय तथा सहकारी क्षेत्र	4२
५.७	श्रम, रोजगारी तथा सुरक्षित आप्रवासन	4५
६.	परिच्छेद – ६ : सामाजिक विकास	4९
६.१	शिक्षा	4९
६.२	आधारभूत स्वास्थ्य र पोषण	5६
६.३	लैङ्गिक समानता, सामाजिक समावेशीकरण तथा लक्षित वर्ग	6१
६.४	युवा तथा खेलकुद	67
७.	परिच्छेद – ७ : पूर्वाधार विकास	71
७.१	यातायात	71
७.२	आवास, भवन तथा बस्ती विकास	7५
७.३	सिंचाइ तथा नदी नियन्त्रण	7८
७.४	विद्युत् तथा वैकल्पिक ऊर्जा	81
७.५	सूचना तथा सञ्चार प्रविधि	84
७.६	खानेपानी तथा सरसफाइ	8८
८.	परिच्छेद – ८ : वन, वातावरण, जलवायु परिवर्तन तथा विपद् व्यवस्थापन	9२
८.१	वन, वातावरण, जैविक विविधता तथा फोहरमैला व्यवस्थापन	9२
८.२	जलवायु परिवर्तन र विपद् व्यवस्थापन	9८

९.	परिच्छेद – ९ : सुशासन तथा संस्थागत विकास	104
९.१	सुशासन तथा संस्थागत विकास	104
९.२	तथ्याङ्क तथा योजना	110
९.३	अनुगमन तथा मूल्याङ्कन	114
९.४	आन्तरिक राजस्व परिचालन	1२1

१०.	परिच्छेद – १० : नतिजा खाका	128
१०.१	पृष्ठभूमि	128
१०.२	विषयगत तर्कबद्ध खाका	129

खण्ड – दुई : मध्यकालीन खर्च संरचना

१.१	परिचय	139
१.२	मध्यकालीन खर्च संरचना लक्ष्य	140

अनुसुचीहरु : पेज नं १४४देखी १५० सम्म

परिच्छेद - १

प्रारम्भिक

१.१ पृष्ठभूमि

नेपालको संविधानले संघीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्रात्मक शासन व्यवस्था अंगीकार गरी राज्यको मूल संरचना संघ, प्रदेश र स्थानीय तहमा रहने व्यवस्था गरेको छ। राज्यका तीनवटै तहले एकल तथा साझा अधिकारको प्रयोग संविधान तथा कानून बमोजिम गर्न पाउँदछन्। संविधानले नै आफ्नो अधिकारभित्रको विषयमा कानून बनाउने, वार्षिक बजेट बनाउने, नीति तथा योजना तयार गर्ने र त्यसको कार्यान्वयन गर्ने जिम्मेवारी पनि तत-तत सरकारलाई प्रदान गरेको छ। संविधानले प्रत्याभूत गरेका मौलिक हक तथा राज्यका निर्देशक सिद्धान्त, नीति तथा दायित्वमा उल्लिखित प्रावधानलाई योजनाबद्ध रूपमा कार्यान्वयनमा ल्याइनुपर्ने सबै तहका सरकारको दायित्व रहेको छ। राज्यले अन्तर्राष्ट्रिय प्रतिबद्धतारूप वि. सं. २०८७ सालसम्ममा दिगो विकासको लक्ष्य समेत हासिल गर्नुपर्ने र स्थानीय सरकारले पनि यी लक्ष्यलाई स्थानीयकरण गरी तदनुरूप लक्ष्यमा योगदान पुर्‍याउनुपर्ने व्यवस्थासमेत रहेको छ।

२०७४ सालमा भएको तीनै तहको पहिलो निर्वाचन र २०७९ मा भएको दोस्रो निर्वाचन पश्चात् जन निर्वाचित प्रतिनिधिहरू संविधानबाट परिलक्षित दिगो शान्ति, सुशासन, विकास र समृद्धिको आकांक्षा पूरा गर्न क्रियाशील रहेका छन्। यसै सिलसिलामा स्थानीय तहमा संवैधानिक दायित्वलाई प्रणालीगत रूपमा कार्यान्वयनमा ल्याउन स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ तर्जुमा भई कार्यान्वयनमा रहेको छ। यस ऐनले सम्बन्धित नगरपालिकाले आफ्नो अधिकारक्षेत्रभित्रका विषयमा विकासका लागि आवधिक विकास योजना बनाई लागू गर्नुपर्ने व्यवस्था गरेको छ। यस्तो योजना तर्जुमा गर्दा नेपाल सरकार र प्रदेश सरकारको नीति, लक्ष्य, उद्देश्य र प्रक्रियासँग अनुकूल हुने गरी सुशासन, वातावरण, बालमैत्री, जलवायु परिवर्तन अनुकूलन, विपद व्यवस्थापन, लैङ्गिक तथा सामाजिक समावेशीकरण जस्ता अन्तरसम्बन्धित विषयलाई ध्यान दिनु पर्ने समेत व्यवस्था गरिएको छ। तसर्थ राष्ट्रिय योजना आयोगले जारी गरेको आवधिक योजना तर्जुमा दिग्दर्शन (नमूना), २०७५, पन्ध्रौं योजना र सुदूरपश्चिम प्रदेशको प्रथम आवधिक योजनाको मूलभूत पक्षलाई समेत सन्दर्भमा राखी नगरपालिकाका विभिन्न सरोकारवाला सँगको चरणबद्ध अन्तरक्रिया पश्चात शुक्लाफाँटा नगरपालिकाले यो आवधिक विकास योजना (२०८०/८१- २०८४/८५) तर्जुमा गरी लागू गर्ने प्रतिवद्धता व्यक्त गरेको छ।

१.२ आवधिक योजना तर्जुमाको उद्देश्य

“सम्बृद्ध नेपाल सुखी नेपाली” र “आत्मनिर्भरता उन्मुख समृद्ध सुदूरपश्चिम प्रदेश” स्थापना गर्ने क्रमशः राष्ट्रिय तथा सुदूरपश्चिम प्रदेशको सोचलाई यस नगरपालिकामा उपलब्ध आफ्नो स्व-आर्जन, संघ, प्रदेश तथा विभिन्न विकास साझेदार, निजी, सहकारी तथा सामुदायिक क्षेत्रबाट उपलब्ध हुने स्रोत साधनलाई योजनाबद्ध, दिगो एवं विवेकपूर्ण रूपमा परिचालित गर्दै यस नगरपालिकाले लिएको “व्यवस्थित र आत्मनिर्भरता उन्मुख समृद्ध शुक्लाफाँटा” को दीर्घकालीन सोचलाई योजनाबद्ध रूपमा कार्यान्वयन गरी नगरवासीको आर्थिक तथा सामाजिक जीवनस्तरमा सुधारका लागि विकास प्रक्रियालाई संस्थागत गर्नु यस आवधिक योजनाको प्रमुख उद्देश्य रहेको छ।

१.३ आवधिक योजना तर्जुमाको विधि र प्रक्रिया

क) प्रारम्भिक चरण

नगरपालिकाको आवधिक विकास योजना तर्जुमा गर्दा निम्न प्रक्रिया अवलम्बन गरिएको छः

१. आवधिक योजनालाई सुदुरपश्चिम प्रदेश सरकार र संघीय सरकारबाट प्राप्त मार्गदर्शनका आधारमा संघीय सरकार र सुदुरपश्चिम प्रदेश सरकार सँग समन्वय गरी तर्जुमा गर्ने कार्य गरिएको छ।
२. आवधिक योजना तर्जुमा गर्ने प्रारम्भिक चरणमा मिति २०७९.०८.२७ गतेका दिन शुक्लाफाँटा नगरपालिकामा प्रारम्भिक परिचयात्मक बैठक बसी आवधिक योजनाको लक्ष्य, उद्देश्य र चरणहरूका बारेमा नगरपालिकाका पदाधिकारीहरूसँग छलफल गरिनुका साथै योजना तर्जुमाको प्रारम्भिक कार्ययोजना निर्धारण गरिएको थियो। (उपस्थिति अनुसूची-१ मा संलग्न)
उक्त बैठकमा निम्न निर्णयहरू लिइएका थिएः
  - अ) योजना तर्जुमा प्रकयालाई सहजिकरण गर्न सम्पर्क व्यक्तिका रूपमा अधिकृत श्री मोहन फुलारालाई तोकिएको,
  - आ) योजना आयोगबाट जारी गरिएको नमूना दिग्दर्शन बमोजिमका निर्देशक समिति, पाँचवटा विषयक्षेत्रगत समिति र प्रावधिक समितिको गठन गर्ने,

ख) तथ्यांक संकलन तथा विश्लेषण तथा अभिमुखीकरण चरण

१. मिति २०७९.०९.१ गते देखी परामर्शदाताको टीमले विषयक्षेत्रगत तथ्यांकहरू संकलन र विश्लेषणको कार्य शुरू गरि उक्त तथ्यांकहरूलाई सम्बन्धित शाखा तथा विषयगत समितीहरूसँग नियमित बैठक तथा अन्तरकृया गरि प्राप्त तथ्यांकको सत्यापन गर्ने कार्य गरिएको।
२. विभिन्न मितिहरूमा पाँच वटै विषयगत समितिहरूसँग बैठक बसी सम्बन्धित विषयगत क्षेत्र र उपक्षेत्रहरूको अवस्था विश्लेषण गरी विषयगत लक्ष्य, उद्देश्य तथा रणनीतिहरू तर्जुमा गरिएको।
३. प्राप्त वस्तुगत विवरणको प्रारम्भिक निचोड तथा विश्लेषण सहितको विवरण नगरप्रमुख, नगर उप प्रमुख, प्रमुख प्रशासकिय अधिकृत, वडा अध्यक्षहरू, विषयगत शाखा प्रमुख हरू सँगको बैठकमा प्रस्तुत गरि प्राप्त पृष्ठपोषणका आधारमा मस्यौदा निर्माण गरिएको।

ग) आवधिक योजना तर्जुमा चरण : सोच कार्यशाला

- अ) मिति २०७९.१२.२० गतेका दिन नगरपालिकामा पदाधिकारी र कर्मचारीहरूसँग छलफल गरी छुट्टै भएका थप तथ्यांक र सूचना संकलन गरिएको र वस्तुगत विवरणलाई सोच कार्यशालामा प्रस्तुत गर्ने गरी परिमार्जन गरिएको थियो।
- आ) मिति २०७९.१२.२२ गते नगरपालिकामा सोच कार्यशालाको आयोजना गरिएको थियो। जसमा ४५ जना पदाधिकारीको उपस्थिति रहेको थियो। उपस्थिति अनुसूची ३ मा राखिएको छ।

उक्त कार्यशालामा दिर्घकालीन सोचको अवधारणा र सहभागितामूलक विधिबाट सोच निर्धारण गर्ने तरिका प्रस्तुत गर्दै सबै सहभागीलाई एक-एकवटा विचार मेटाकार्डमा लेखी प्रस्तुत गर्न अनुरोध गरी सहभागीहरूका विचार संकलन गरी छलफल गरिएको थियो। उक्त विचारलाई छलफलमा ल्याई कार्डहरूलाई विभिन्न समूहमा छुट्ट्याई यी विचारहरूलाई संयोजन गरी तीनवटा सोचको तयार गर्न नगरपालिकाका नगर प्रमुखज्यू, नगर पक प्रमुख ज्यु र प्रमुख प्रशासकिय अधिकृत ज्युको संयोजकत्वमा समुह गठन गरी प्रस्तुत गर्न लगाईएको थियो र यसरी तीनै समुहबाट आएको सोच माथी खुला छलफल गरिएको थियो।

खुला छलफलबाट यस नगरपालिकाको दीर्घकालिन विकासको सोच “व्यवस्थित र आत्मनिर्भरता उन्मुख समृद्ध शुक्लाफाँटा” निर्धारण गरिएको थियो। यसै गरि नगरपालिकाको ५ बर्षे लक्ष्य र उद्देश्य निर्धारण गरिनुका साथै सबै सहभागिहरूलाई ५ वटा विषयक्षेत्रगत समूहमा विभाजन गरी निम्नानुसारका कार्य गरिएका थिए:

आर्थिक विकास, सामाजिक विकास, पूर्वाधार विकास, वन, वातावरण विकास, सुशासन र संस्थागत विकास गरी पाँच विषयक्षेत्रगत समितिले आ-आफ्नो विषयक्षेत्र/उपक्षेत्रको सबल, कमजोर पक्ष, अवसर र चुनौतीको विश्लेषण समेत गर्ने विषयक्षेत्र/उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यनीति, प्रमुख कार्यक्रम, पाँच वर्षको सूचकहरूको आधारमा लक्ष्य (target) र क्षेत्र/उपक्षेत्रगत बजेट समेत तर्जुमा गरि प्रस्तुत गरियो।

१.४ योजना तर्जुमाका आधारहरू

शुक्लाफाँटा पालिकाको आवधिक योजना तर्जुमा गर्दा निम्न दस्तावेजको अध्ययन गरिएको थियो:

- नेपालको संविधान,
- पन्ध्रौँ योजनाको दस्तावेज,
- नेपालको दीर्घकालीन सोचपत्र २१०० (सन् २०४३),
- दिगो विकासका लक्ष्यहरू तथा तिनले निर्धारण गरेका प्रमुख क्षेत्रहरू,
- स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४,
- अन्तर सरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४,
- सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तह (समन्वय तथा अन्तरसम्बन्ध) ऐन, २०७७
- नेपाल सरकारका क्षेत्रगत नीतिहरू, विषयगत रणनीतिहरू,
- विपद् व्यवस्थापन सम्बन्धी नेपाल सरकारका नीति तथा रणनीतिहरू,
- नेपाल सरकार संघीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालयका निर्देशनहरू,
- आवधिक योजना तर्जुमा दिग्दर्शन (नमूना), २०७५
- सुदुरपश्चिम प्रदेश सरकारको पहिलो आवधिक योजना, वार्षिक नीति, कार्यक्रम तथा क्षेत्रगत नीति तथा कार्यक्रमहरू,
- नगरपालिकाका गत विगत वर्षका वार्षिक कार्यक्रम, बजेट, नीति, निर्देशिका तथा कानूनहरू
- नगरपालिकाबाट स्वीकृत राजस्व सुधार कार्ययोजना
- नगरपालिकाबाट अध्ययन गराइएका विभिन्न कार्यक्रम, नीति, बजेट तथा सम्बन्धित दस्तावेजहरू
- विभिन्न क्षेत्रवाट प्राप्त सुझावहरू

१.५ हालसम्मको विकास समीक्षा

नेपालको संविधान अनुसार राज्यको पुनःसंरचना भएपश्चात गठित यस पालिकामा संघीय गणतान्त्रिक व्यवस्था अन्तर्गत पहिलो पटक २०७४ सालमा सम्पन्न आम निर्वाचन बमोजिम निर्वाचित जनप्रतिनिधिको पांचवर्षे कार्यकाल सकिई दोस्रो पटक भएको स्थानिय तहको निर्वाचनबाट निर्वाचित टीमले कार्यभार सम्हालेको झण्डै एक वर्ष नाघेको छ। यसरी निर्वाचित जनप्रतनिधिले यस नगरपालिकाको व्यवस्थित तथा चरणवद्ध विकासका लागी आवधिक विकास योजना को महत्व आत्मसात गरि यो प्रथम आवधिक विकाक योजना निर्माण गरिएको छ।

१. समीक्षा अवधिमा प्राप्त आय

यस अवधिमा निम्नानुसारको कुल यथार्थ आय प्राप्त भएको पाइएको छ।

सि. नं.	आयका स्रोत	आ.व.				
		२०७६/७७ रकम रु हजारमा	२०७७/७८ रकम रु हजारमा	२०७८/७९ रकम रु हजारमा	२०७९/८० रकम रु हजारमा (जेष्ठ मसान्त सम्म)	कुल जम्मा रकम रु हजारमा
१	आफ्नो स्रोत, संघ, प्रदेश बाट वित्तीय हस्तान्तरण (समानीकरण, सशर्त, सम्पूरक र विशेष अनुदान) र राजस्व बाँडफाँटबाट प्राप्त रकम	५१४६०४	५६२२७१	६७९७६३	५६०७९१	१७५६६३८
२	पुजीगत बजेट	२६४६९०	१९१६४३	२२६२१९	२४७६४७	६८२५५२
३	पुजीगत खर्च	१६८०६१	११७९०८	१६३५८८	८४५७७	५३४१३४
४	खर्च प्रतिशतमा	६३.४५	६१.५२	७२.३१	३४.१५	६९.२६

आर्थिक वर्ष २०७६।७७ मा जम्माजम्मी रु ५८ लाखको हाराहारीमा आन्तरिक स्रोत परिचालन भएकोमा आर्थिक वर्ष २०७९।८० मा रु १ करोड १० लाख जेष्ठ मसान्त समममा प्राप्त भएको देखिन्छ। यसरी नगरपालिकाको कूल प्राप्तिसमा आन्तरिक राजस्वको योगदान करिब २ प्रतिशतभन्दा पनि कम रहेको आँकडाले यस तथ्यलाई प्रष्ट्याउँदछ। कोभिड-१९ को कारणले आर्थिक वर्ष २०७७।७८ र २०७८।०७९ मा भएको बन्दाबन्दी तथा अन्य प्रतिकूलताको कारणहरूले गर्दा नगरपालिकाको आर्थिक गतिविधिहरू सीमित हुन गई राजस्व संकलनमा प्रतिकूल प्रभाव पर्न गएको छ । विद्यमान स्थितिमा बाह्य स्रोतहरूमाथिको अत्यधिक निर्भरतालाई क्रमिक रूपमा घटाउँदै लैजान आन्तरिक राजस्व संकलनको स्थितिमा व्यापक सुधारको खाँचो छ। यसै सन्दर्भमा, राजस्व प्राप्तिसमा संरचनागत, प्रक्रियागत तथा कार्यात्मक सुधार ल्याउन राजस्व सुधार कार्ययोजना नगरपालिकाले पारित गरिसकेको छ।

२. समष्टिगत आर्थिक र सामाजिक सूचक तथा उपलब्धि

यस नगरपालिकाको अर्थतन्त्र मुख्य रूपमा कृषिमा आधारित रहेको र जीविकोपार्जनमा विप्रेषण आयको उल्लेख्य भूमिका रहेको छ। यहाँका करिब ७४% घरपरिवार कृषिमा संलग्न रही यसमध्ये करिब ५०% ले कृषि उपज बिक्री गर्ने गरेको पाइएको छ।

कुल गार्हस्थ उत्पादन रु. ३ अर्ब ६१ करोड ५८ लाख ४७ हजार रहेकोमा कृषि क्षेत्रको ४७.२९%, उद्योग क्षेत्रको ९.०५% र सेवा क्षेत्रको ४३.६६% योगदान रहेको छ। कुल वार्षिक निर्यात रु. ७ करोड ९६ लाख र कुल वार्षिक

आयात रु. ९८ करोड ४२ लाख ७६ हजार रहेको छ। जनसंख्याको लगभग ११% वैदेशिक रोजगारीमा छन्। यीमध्ये भारत र न्यून आय भएका मुलुकमा जानेको संख्या अधिक छ।

उद्योग व्यवसाय

हाल जम्मा १२२४(साना तथा घरेलु उद्योग -२६१, व्यापार व्यवसाय-५९७, सेवामुलाक व्यवसाय-१५८, यातायात व्यवसाय-९१ र अन्य १०७) व्यवसाय संचालनमा रहेको पाइएको छ। जम्मा १० वटा बैंक तथा वित्त कम्पनीका शाखाहरू र २६ वटा सहकारी संस्था रहेका छन्। लगभग ६५ % घरपरिवारको बैंकमा खाता रहेको पाइएको छ। बैंक तथा वित्तीय संस्था र सहकारीहरूसँग सहकार्य गरी कृषि, उद्योगमा लगानी गर्न सकिन्छ।

३. शिक्षा

शिक्षातर्फ हाल ३२ वटा सामुदायिक र २५ वटा संस्थागत गरी ५७ वटा विद्यालय रहेका छन्। साक्षरता दर ७९.२९% (पुरुष ८८% र महिला ७२.०५%) रहेको छ। युवा साक्षरता ८५% रहेको छ। आधारभूत तहमा खुद भर्ना दर ९८% र माध्यमिक तहमा ९६% रहेको छ।

४. स्वास्थ्य तथा पोषण

स्वास्थ्यतर्फ २५ शैय्याको अस्पताल निर्माणाधीन रहेको छ र प्रत्येक वडामा स्वास्थ्य केन्द्र र चौकी र बर्थिङ केन्द्रबाट स्वास्थ्य सेवा उपलब्ध भैरहेको छ। यी स्वास्थ्य संस्थामा आवश्यक प्राविधिक जनशक्तिका साथै मापदण्ड बमोजिमका उपकरण, ल्याब आदि सामग्री आपूर्ति गर्नुपर्ने नितान्त आवश्यकता देखिएको छ।

५. सडक यातायात

भौतिक पूर्वाधार अन्तरगत सडक यातायाततर्फ नगरपालिकाको वीचोविच भएर पुर्वपश्चिम राजमार्ग गएकोछ भने हाल पालिकाभित्र १५ मिनेटको हिंडाइमा नजिकको बाह्रै महिना चल्ने सडकसम्म पुग्न सकिन्छ। ३३८ किमि सर्बियाम सडक रहेको, छ जसमध्ये ५१ कि.मि. कालोपत्रे, २३९ कि.मी. ग्राभेल र ४८ कि.मि. धुले सडक छ।

सिंचाइ

सिंचाइयोग्य जमिन झण्डै ५६९६.२५ हेक्टर मध्ये सतह सिंचाइ र वैकल्पिक उन्नत प्रविधिको सिंचाइबाट करिब १५.८४% (९०२.२८ हे.) मा मात्र सिंचाइ सुविधा पुगेको छ।

ऊर्जा

सर्बियाम विद्युत् उपलब्ध हुने गरी राष्ट्रिय प्रशारण लाइन उपलब्ध रहेकोमा उक्त सुविधाको उपयोग गरी उद्योग व्यवसायमा लगानीबाट स्वरोजगारी र आय बढाउन सकिने प्रशस्त सम्भावना रहेका छन्। यस नगरपालिकामा खाना पकाउने इन्धनको रूपमा दाउराको प्रयोग गर्ने घरपरिवार अझै पनि लगभग १३.०४% छन्। ९७.३०% ले बत्ती बाल्न विद्युतको प्रयोग गरिरहेका छन्। विद्युत वा अन्य वैकल्पिक ऊर्जाको प्रयोग खाना पकाउने इन्धनको रूपमा गरी बहुमूल्य वन, जंगल जोगाउन सक्ने प्रशस्त सम्भावना रहेका छन्।

६. खानेपानी तथा सरसफाइ

९७% घरपरिवारको साधारण शौचालय छ। ७८.१८% ले व्यवस्थित पिउने पानीको सुविधा उपभोग गरिरहेका छन्। नेपाल सरकारको नीति बमोजिम एक घर एक धारा र एक चर्पीको व्यवस्था गरी सबैलाई स्वच्छ खानेपानी र शौचालयको पहुँच पुऱ्याउनु अत्यावश्यक देखिएको छ।

७. संस्थागत विकास

संविधान र प्रचलित ऐन, कानून बमोजिम गठन भएको नयाँ स्वीकृत संरचना अनुसार नगरपालिकाले आफ्नो कार्य जिम्मेवारी निर्वाह गर्दै आएको छ । सेवा प्रवाहलाई अझै व्यवस्थित र संस्थागत संरचनालाई चुस्त बनाउन यस नगरपालिकाले ६१ वटा ऐन, निर्देशिका, कार्यविधि, मापदण्ड र नीति तथा मार्गदर्शन स्वीकृत गरेको छ। नगर कार्यपालिका, नगरसभा, न्यायिक समिति र विषयगत समितिहरू सहित १० वटा समितिहरू क्रियाशील रहेका छन्। सुशासनका सबै औजारहरू (नागरिक बडापत्र, सार्वजनिक एवं सामाजिक परीक्षण, सार्वजनिक सुनुवाइ आदि) को पालना गरी गराई भ्रष्टाचारमुक्त र जबाफदेहीयुक्त नगरपालिका बनाउनुपर्ने तर्फ नगरपालिका संवेदनशील देखिएको छ। नगरपालिकाले स्थानीय तह संस्थागत क्षमता स्वमूल्यांकन (LISA) मा कुल अंकभार ७७ प्राप्त गरेको छ। नगरपालिकाले नियमित रूपमा वार्षिक योजना र बजेट पारित गरी कार्यक्रम अनुसार प्राप्त रकमको करिब ९०% को हाराहारीमा खर्च गर्ने गरेको पाइएको छ।

हाल नगरपालिकामा आधारभूत भौतिक तथा संस्थागत संरचना कायम रहेको छ। सूचक अनुसारका कमजोर पक्षलाई विशेष ध्यान दिई विगतका प्राथमिकताका आधारमा लगानी बढाउनुका साथै कमी कमजोरी हटाउने र सुशासनयुक्त नगरपालिकाका माध्यमबाट नागरिकलाई समयमा नै प्रभावकारी सेवा सुविधामा सहज पहुँच बढाउँदै नागरिकको जीवनस्तर उठाउनुपर्नेमा विशेष ध्यान दिनुपर्ने देखिन्छ।

१.६ सीमाहरू (Limitations)

१. आवधिक योजना तर्जुमाका क्रममा छलफल र अन्तरक्रियाका कार्यहरू लाई विशेष जोड दिईए पनि जननिर्वाचित पदाधिकारीहरूको व्यस्ताले कतिपय अवस्थामा सहभागिता जुटाउन गाह्रो भएको ।
२. नगरपालिकाको नगर प्रोफाइल तयार नभएकाले सूचना तथा तथ्यांकहरू संकलनमा जटिलता भएको ।
३. पुराना गाविस एक आपसमा गाभिएर नगरपालिका बनेकाले पुराना तथ्याङ्कहरू प्राप्त हुन सकेन र जिल्लास्थित कार्यालयहरूका तथ्याङ्कहरू समेत पालिकागत रूपमा तयार हुन नसकेकाले सीमित सूचनाका आधारमा योजना तर्जुमा गर्नुपर्ने अवस्था सृजना भयो ।

परिच्छेद- २

नगरपालिकाको वस्तुगत अवस्था

२.१ परिचय

नेपालको सुदूरपश्चिम प्रदेशको कञ्चनपुर जिल्लाको मध्य भेगमा अवस्थित शुक्लाफाँटा नगरपालिका जिल्ला सदरमुकाम देखी २० किलोमिटर र केन्द्रीय राजधानी काठमाण्डौं देखी ६७२ किलोमिटर को दुरिमा पुर्व पश्चिम महेन्द्र राजमार्ग छेउमै रहेको छ । शुक्लाफाँटा नगरपालिका नेपालको संविधानको धारा २९५ को उपधारा ३ बमोजिमनेपाल सरकारको मिति २०७३/११/२२ गतेको निर्णयानुसार देशभरी गठन भएका ७५३ स्थानीय तह मध्येको एउटा स्थानीय तह हो । कञ्चनपुर जिल्लाको उत्तर पुर्वि भेगमा अवस्थित शुक्लाफाँटा नगरपालिका साविकका भलारी गा.वि.स., पिपलाडी गा.वि.स. पुरै वडाहरू र साविक देखतभुली गा.वि.स. को वडा नं ४ र ६ समेत समावेश गरी गठन गरिएको नगरपालिका हो ।

१२ वडाहरू रहेको यस नगरपालिकाको उत्तरमा डडेल्धुराको चुरे पर्वत, दक्षिणमा शुक्लाफाँटा राष्ट्रिय निकुञ्ज र लालभाडी गाउँपालिका, पश्चिममा शुक्लाफाँटा राष्ट्रिय निकुञ्ज र बेदकोट नगरपालिका तथा पुर्वमा कृष्णपुर

नगरपालिका पर्दछन् । शुक्लाफाँटा नगरपालिकाको आफ्नै खालको धार्मिक, राजनैतिक, सामाजिक महत्व र विशेषता रहेको छ । यस नगरपालिकामा आदिवासी थारु समुदाय र पहाडबाट बसाइसराइ गरी आएका विविध जातजाती, धर्म र वर्णका मानिसहरुको मिश्रित बसोवास रहेको छ ।

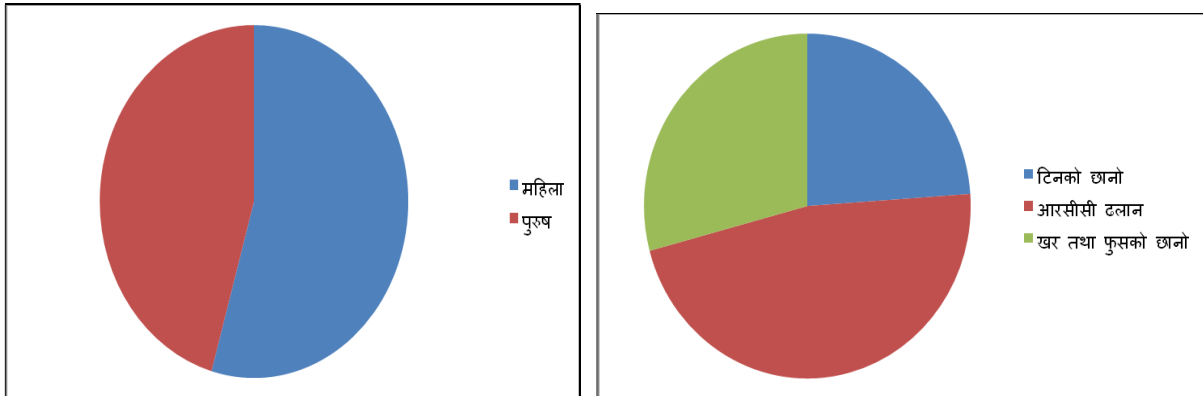
नगरपालिकामा शैक्षिक गुणस्तरका लागि ३२ वटा सामुदायिक विद्यालयहरु मध्ये १९ वटा आधारभुत विद्यालय, १३ माध्यामिक विद्यालय र १ बहुमुखी क्याम्पस रहेका छन् भने २५ वटा संस्थागत विद्यालयहरु समेत संचालनमा रहनुका साथै ६५ वटा बालविकास केन्द्र र २ वटा सामुदायिक अध्ययन केन्द्रहरु रहेका छन् ।

२.२ भौगोलिक अवस्था

शुक्लाफाँटा नगरपालिकाको उत्तरी अक्षांश विश्व मान चित्रमा २८° ९३' देखि २८° ५१' ३०" सम्म र पूर्वी देशान्तर ८०° ३७' देखि ८०° ५४' ३०" सम्म फैलिएको छ भने समुन्द्री सतह बाट २३० मि. देखि ९४६ मि.को उचाईमा रहेको यस नगरपालिकाको कुल क्षेत्रफल १६२.५७ वर्ग कि.मि. रहेकोछ ।

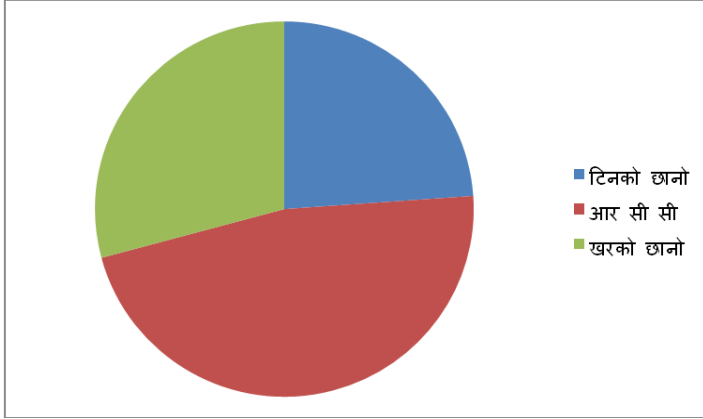
२.३ जनसंख्या

शुक्लाफाँटा नगरपालिका स्तरिय जनगणना २०७५ अनुसार शुक्लाफाँटा नगरपालिकाको जनसंख्या ५३९६९ रहेको छ, जसमा पुरुष २४५८४ (४५.५५ प्रतिशत) , महिला २९३८५ (५४.४५ प्रतिशत) रहेका छन् । परिवारको औषत आकार ४.४५ देखिन्छ भने जनघनत्व ३३१.७७ जना प्रति वर्ग किलोमिटर रहेको छ । यस नगरपालिकामा जम्मा घरधुरी संख्या १२०५८ रहेको छ,। शुक्लाफाँटा नगरपालिकामा विशेष गरी ७ किसिमका जातीय समुदायहरु बसोवास गर्दै आईरहेका छन्, ती मध्ये बहुसंख्यक क्षेत्री जाती (४२ प्रतिशत), थारु जाती (२२.०१ प्रतिशत), ब्राहामण जाती (१८.९१ प्रतिशत), र दलित (१४.८५ प्रतिशत) रहेका छन् ।

२.४ जीवनस्तर

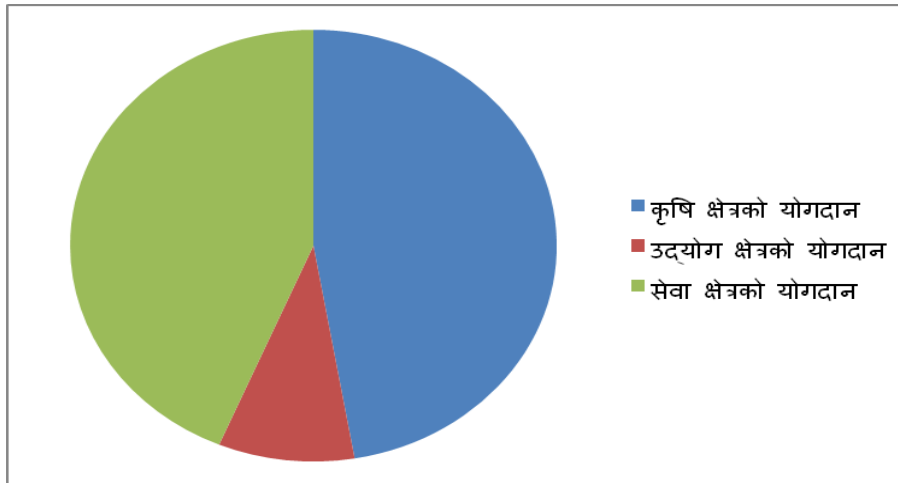
टिनको छानो भएका घर २३.१८%, आरसीसी ४६.९४%, र खर तथा फुस्को छानो भएका २९.१८ % छन्। तर लगभग २२.८९% घरहरु नगरपालिकाले तोकेको मापदण्ड अनुसारका बनेका छन्। खाना पकाउने इन्धनको रूपमा दाउरा र गुइँठा प्रयोग गर्ने घरपरिवार १३.०४% छन्। ९७% घरपरिवारको साधारण शौचालय छ। ७८.१८% ले व्यवस्थित पिउने पानीको सुविधा उपभोग गरिरहेका र ९७.३०% ले बत्ती बाल्न जलविद्युतको प्रयोग गरिरहेका छन्।

टिनको छानो	आर सी सी	खरको छानो
२३.८८%	४६.९४%	२९.१८%

२.५ आर्थिक अवस्था

यो नगरपालिकाको अर्थतन्त्र मुख्य रूपमा कृषिमा आधारित रहेको र जीविकोपार्जनमा विप्रेषण आयको उल्लेख्य भूमिका रहेको छ। नगरपालिकाको कुल गार्हस्थ उत्पादन रु. तीन अर्ब ६१ करोड ५८ लाख ४७ हजार रहेको छ। जसमा कृषि क्षेत्रको ४७.२९%, उद्योग क्षेत्रको ९.०५% र सेवा क्षेत्रको ४३.६६% योगदान रहेको छ। कुल वार्षिक निर्यात रु. ७ करोड ९६ लाख र कुल वार्षिक आयात रु. ९८ करोड ४२ लाख ७६ हजार रहेको छ। जनसंख्याको लगभग ११% वैदेशिक रोजगारीमा छन्। यीमध्ये भारत र न्यून आय भएका मुलुकमा जानेको संख्या अधिक छ।

क. कृषि तथा पशुपालन

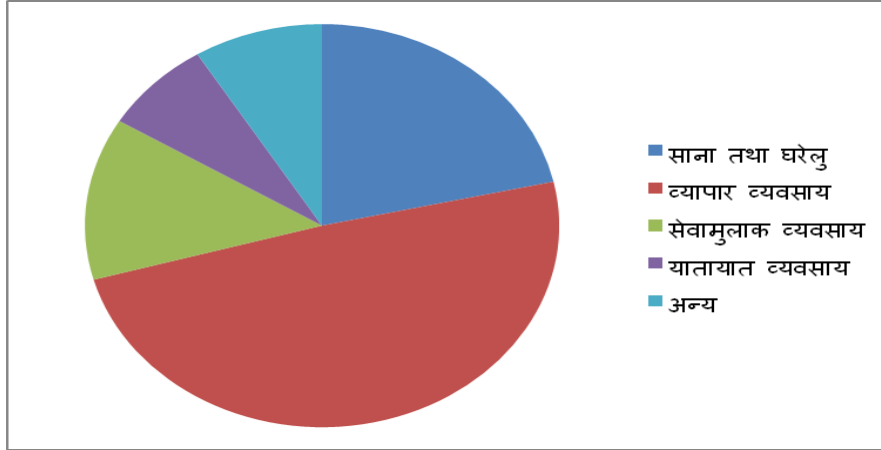
नगरपालिकाका नागरिकहरूको मुख्य पेशा कृषि हो। खाद्यान्न, तरकारी र पशुपालन यहाँको जीविकोपार्जनको मुख्य आधार हो। यहाँका करिब ७४% घरपरिवार कृषिमा संलग्न छन्। यीमध्ये ५०% ले कृषि उपज बिक्री गर्छन्। हाल १९ वटा कृषि तथा पशु व्यवसाय र १२ वटा कृषक समूह नगरपालिकामा दर्ता छन्। यहाँ मुख्यतया धान, मकै, गहुँ, मकै र जौ जस्ता खाद्यान्न वालीका अतिरिक्त आलु, गोलभेंडा, बन्दा, काउली, करेला, हरियो सागपात लगायतका तरकारी वाली र केहीमात्रामा आंप, लिची, मेवा लगायतका फलफूल खेति भइरहेको छ। पशुपालन तर्फ गाई, भैंसी, बाख्रा, बंगुर र कुखुरा पालन गरिएको छ।

कृषियोग्य जमिन ९७६५ हेक्टर रहेको छ। प्रतिपरिवार औसत ०.८० हेक्टर कृषि योग्य जमिन छ। सिंचाइ योग्य जमिन झण्डै ५६९६.२५ हेक्टर र ९०२.२८ हेक्टरमा सिंचाइ सुविधा पुगेको छ। पछिल्लो समयमा ग्रिन हाउस

(टनेल) मा बेमौसमी तरकारी उत्पादन गर्ने क्रम बढदै गएको छ । कुलो नहर बाहेक थोपा सिंचाइ प्रविधीको समेत प्रयोग गरी व्यवसायिक तरकारी तथा कृषि उत्पादन गर्ने गरेका छन्।

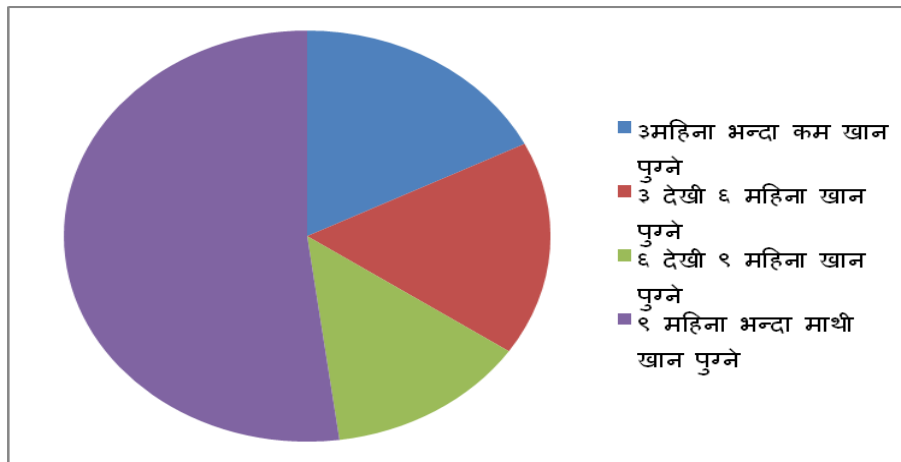
ख. उद्योग व्यवसाय

यहाँ १२२४(साना तथा घरेलु उद्योग -२६१, व्यापार व्यवसाय-५९७, सेवामुलाक व्यवसाय-१५८, यातायात व्यवसाय-९१ र अन्य १०७) व्यवसाय संचालनमा रहेको पाइएको छ । आलु चिप्स, सस, दालमोठ, चाउमिन, काठका भांडाकुंडा जस्ता लघु तथा फर्निचर जस्ता घरेलु तथा साना उद्योग सञ्चालनमा रहेका छन्।

ग. खाद्य सुरक्षाको अवस्था

आफ्नो उत्पादनले ३ महिना भन्दा कम खान पुग्ने परिवार १६.५% , ३ देखि ६ महिना सम्म खान पुग्ने परिवार १५.८३%, ६ महिना देखि ९ महिना सम्म खान पुग्ने परिवार १२.६ % , ९ महिना देखि एक वर्ष भरि नै खान पुग्ने परिवार ४८.९ % र वर्ष भरि खान पुने पस्चात आफ्नो उत्पादन वेच्ने परिवार ७.८ % रहेका छन् । नगरपालिकामा वार्षिक कुल अनुमानित रु ३५ करोड २१ लाख ४७ हजारको खाद्यान्न आयात हुन्छ।

घ. पर्यटन

यस पालिकामा मणिकाधाम, वतासे झरना, बिभिन्न देवीदेवताका मन्दिर, राना थारु समुदायको मौलिक र विशिष्ट संस्कृति, शुक्लाफांटा राष्ट्रिय निकुन्ज, कृष्णसार, चुरेको सौन्दर्य लगायतका आन्तरिक र बाह्य पर्टक लाई आकर्षण गर्न सक्ने अपार सम्भावना बोकेका पर्यटकीय स्थलहरू यसपालिकामा अवस्थित छन् । यस नगरपालिकामा वार्षिक रुमा करिव १५ हजार आन्तरिक पर्यटकहरू आउने गरेको पाईन्छ ।

ड. वित्तीय पहुँच

जम्मा ११ वटा बैंक तथा १८ वटा वित्तीय कम्पनीका शाखाहरू सञ्चालित छन्। ६५% घरपरिवारको बैंकमा खाता छ।

च. आम्दानी र खर्च

जनसंख्याको करिब ११% वैदेशिक रोजगारीमा छन्। यीमध्ये भारत र न्यून आय भएका मुलुकमा जानेको संख्या अधिक छ। ५७% घरपरिवारको वार्षिक आम्दानी रु. एक लाखभन्दा कम छ। आधा घरपरिवारको आम्दानी रु. ८८,१४५ भन्दा कम छ। नागरिकहरूको आम्दानीमा ठूलो अन्तर छ। Palma ratio ३.३३६ र Gini Coefficient ०.४८ छ। ४६% घरपरिवारको वार्षिक खर्च रु. एक लाखभन्दा कम छ। आधा घरपरिवारको वार्षिक खर्च रु. १११,१७० भन्दा कम छ।

२.६ भौतिक पूर्वाधार

पालिकाभित्र १५ मिनेटको हिंडाइमा नजिकको बाह्रै महिना चल्ने सडकसम्म पुग्न सकिन्छ। ३३८ कि.मि. सर्वयाम सडक रहेको छ, जसमध्ये ५१ कि.मि. कालोपत्रे २३९ कि.मि. ग्राभेल र ४८ कि.मि. धुले सडक छ। नगरपालिका केन्द्रबाट सबै वटै वडा केन्द्रसम्म सडक संजाल विस्तार भइसकेको छ, जसको कुल लम्बाइ लगभग ३३८ कि.मि. छ। ग्रामिण सडकहरूको सञ्जाल लगभग तयार भइसकेको अवस्था छ। १२ वटा साना ठुला पक्की पुलहरू, २ वटा झो. पुलहरू सञ्चालित छन्। पालिका भएर पूर्वपश्चिम राजमार्ग गएको छ र शहरी विकास अन्तरगत ९ कि. मि. लामो ३ वटा सडकहरू निर्माणाधीन रहेका छन्।

२.७ सामाजिक क्षेत्र

क. शिक्षा

पालिकामा साक्षरता दर ७९.२९% (पुरुष ८८% र महिला ७२.०५%) रहेको छ। विद्यालय जाने उमेर नपुगेका बालबालिका ४५५४ (८.४३ प्रतिशत) छन्। युवा साक्षरता ८५% रहेको छ। कुल ५७ वटा विद्यालयमध्ये ३२ वटा सामुदायिक विद्यालय, २५ वटा संस्थागत विद्यालय रहेका छन्। आधारभूत तहमा खुद भर्ना दर ९८% र माध्यमिक तहमा ९६% रहेको छ। आधारभूत तहमा शिक्षक विद्यार्थी अनुपात ५९.९४ र माध्यमिक तहमा ६४.२८ रहेको छ। आधारभूत तहमा विद्यालय छाड्ने दर १३ % र माध्यमिक तहमा ६ % रहेको छ।

ख. स्वास्थ्य

३ वटा स्वास्थ्य चौकी, २ वटा शहरी स्वास्थ्य केन्द्र, ९ वटा आधारभूत स्वास्थ्य केन्द्र र ४ वटा वर्थिंग सेन्टर रहेका छन्। स्वास्थ्य संरचना अस्थायी लगभग व्यवस्थित रूपका रहेका छन् भने स्वास्थ्य कार्यकर्ताहरू पनि आवश्यकता अनुसार प्रयाप्त नै छन र ९६ जना महिला स्वास्थ्य स्वयंसेविकाहरू कार्यरत छन्। परिवार नियोजनको प्रयोग दर २२ %, चार पटक गर्भवती जाँच गराउने महिला ७५ %, सुत्केरीपश्चात् ३ पटक जाँच गराउने महिला ५२ %, तालिम प्राप्त स्वास्थ्यकर्मीहरूबाट सुत्केरी गराउने महिलाहरू ५४ % र संस्थागत सुत्केरी ५५.१ % रहेको छ। मातृमृत्यु संख्या, नवजात शिशु तथा ५ वर्ष मुनिका बालबालिका मृत्यु र कुपोषणको संख्या लगभग शून्य रहेको छ। करिब १००% बालबालिकाले हेपाटाइटिस बी सहितको पेन्टाभ्यालेन्ट खोपको तीनवटै मात्रा लगाएका छन्। सम्पूर्ण खोप लगाएका बालबालिका १००% छन्, भने उमेरको हिसाबले पाउनुपर्ने खोप सबै बालबालिकाहरूले पाएका छन्।

२.८ वन तथा वातावरण

यस नगरपालिकामा २२ वटा सामुदायिक वन रहेका छन् जसमा जम्मा .... घरधुरी सदस्यको रूपमा समेटिएका छन्।

२.९ संस्थागत सुशासन

नगरसभाले ६१ वटा ऐन, निर्देशिका, कार्यविधि, मापदण्ड र नीति तथा मार्गदर्शन स्वीकृत गरेको छ। नगर कार्यपालिका, नगरसभा, न्यायिक समिति र बिभिन्न विषयगत समितिहरूसहित १० वटा समितिहरू आफ्नो जिम्मेवारी अनुसार क्रियाशील रहेका छन्। नगरपालिकाले स्थानीय तह संस्थागत क्षमता स्वमूल्यांकन (LISA) मा कुल अंकभार ७७ प्राप्त गरेको छ।

परिच्छेद- ३

दीर्घकालीन सोच, लक्ष्य र उद्देश्य

३.१ पृष्ठभूमि

नेपालको संविधानमा प्रत्येक तहका सरकारले तहगत रूपमा प्राप्त अधिकारलाई स्वायत्ततापूर्वक सञ्चालन र व्यवस्थापन गर्न पाउने व्यवस्था छ। संविधान प्रदत्त अधिकारलाई आ-आफ्नो तहमा कार्यान्वयन गर्दा तीनै तहका सरकार बीच आपसी सहकार्य, सहअस्तित्व र समन्वयका आधारमा गर्नुपर्ने व्यवस्था समेत रहेको छ। यसरी सञ्चालन र व्यवस्थापन गर्दा प्रत्येक तहगत सरकारले आ-आफ्नो तहमा नीति, ऐन, कानून, योजना, कार्यक्रम, मापदण्ड निर्धारण गर्न सक्ने व्यवस्था समेत रहेको छ।

यसै सन्दर्भमा स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ को दफा २४ ले “गाउँपालिकाले आफ्नो अधिकार क्षेत्रभित्रका विषयमा स्थानीयस्तरको विकासका लागि आवधिक, वार्षिक, रणनीतिगत विषयक्षेत्रगत मध्यकालीन तथा दीर्घकालीन विकास योजना बनाई लागू गर्नुपर्ने व्यवस्था भएकोले शुक्लाफांटा नगरपालिकाले सहभागितात्मक प्रक्रिया अवलम्बन गरी यो आवधिक योजना तर्जुमा गरेको छ।

३.२ सबल, कमजोर पक्ष तथा अवसर र चुनौती (SWOC) विश्लेषण

यस नगरपालिकाको सबल, कमजोर पक्ष तथा अवसर र चुनौती (SWOC) निम्न बमोजिम रहेका छन्।

सबल पक्ष	कमजोर पक्ष
<ul style="list-style-type: none"> आफ्नो क्षेत्राधिकारको विषयमा नीति, कानून, योजना, मापदण्ड आदि बनाउने अधिकार नगरपालिकामा रहेको, निर्वाचित जनप्रतिनिधिलाई नगरपालिका सञ्चालनको विगत एक कार्यकाल वाट भएका कार्यहरूबाट सिक्ने र सच्चिने अवसर रहेको नगरपालिकाको राजस्व सुधार कार्ययोजना तयार भएको	<ul style="list-style-type: none"> राजस्व सुधार योजनामा व्यवस्था भए अनुसार राजस्व असुली गर्न नसकिनु संगठन संरचनानुसार कर्मचारी दरबन्दी सबै परिपूर्ति गर्न नसकिनु नगरपालिकाका आफ्ना बाहेक अन्य निकायहरूबाट सञ्चालित सबै आयोजनाहरू योजना प्रक्रियामा नसमेटिनु सर्वयाम चल्ने सडक सञ्जाल तयार पुरै पालिका

<ul style="list-style-type: none"> ● वस्तुगत विवरण तयार रहनु ● आवधिक योजना तयार हुने क्रममा रहनु ● संघीय सडक र प्रदेशले सडक यातायात लगायतका पूर्वाधारमा लगानी गर्दै गर्नु ● राष्ट्रिय विद्युत् प्रसारणलाइनबाट विद्युत् सेवा उपलब्ध भइरहेको ● नगरपालिकामा इन्टरनेट सुविधा पहुँच हुनु ● केही सेवाहरूमा विद्युतीय सेवा (online services) लागू हुनु ● लेखाप्रणाली SUTRA सँग आबद्ध रहनु ● यस नगरपालिकामा ५१.९ प्रतिशत युवा जनशक्ति रहनु ● गैरसरकारी संस्था र विकास साझेदारको सहकार्य रहिरहनु 	<p>भरी व्यवस्थित भइनसक्नु</p> <ul style="list-style-type: none"> ● ग्रामिण भेगमा कमजोर नेटवर्कका कारण इन्टरनेट सेवा प्रभावकारी नहुनु ● नगरपालिकामा गठन भएका विषयगत समितिहरू सकृय हुन नसक्नु ● विद्युत् सेवाको वहु उपयोग (उद्योग, व्यवसाय र खाना पकाउन आदि) हुन नसक्नु ● विदेशबाट फर्किएका सीपयुक्त जनशक्तिको उपयोग गर्न नसक्नु ● सुशासनका सबै औजारको प्रभावकारी कार्यान्वयन हुन नसक्नु ● टुक्रे योजनाको बाहुल्यता रहनु, ● योजना तथा अनुगमन प्रणाली व्यवस्थित हुन नसक्नु, ● सिंचाइका सम्भाव्य स्रोतको उपयोग गर्न नसकिनु, ● सबै परिवारमा स्वच्छ खानेपानी तथा शौचालय सुबिधा पुऱ्याउन नसकिनु ● कार्य प्रकृति अनुसार जनशक्तिको क्षमता विकास गर्न नसकिनु, ● आवश्यकता अनुसार नीति, कानून र मापदण्डहरू बनिनसक्नु
अवसर	चुनौती
<ul style="list-style-type: none"> ● नगरपालिकाको भू बनौट, माटो हावापानीको कारण बहुकृषि उत्पादनको उच्च सम्भावना हुनु, ● ब्यावसायिक पशुपंक्षी पालनको उपयुक्त वातावरण हुनु, ● नगदे बालीतर्फ कृषकको आकर्षण बढ्दै जानु, ● विदेशबाट फर्किएका नागरिकहरूको कृषिमा आकर्षण बढ्नु, ● बाख्रा पालन, भैंसीपालन, बंगुर पालन, कुखुरापालन तथा माछापालन आदिबाट कृषिलाई व्यवसायीकरण गर्न सकिने संभावना हुनु ● स्थानीय उत्पादनमा आधारित लघु, साना तथा घरेलु उद्योगको सम्भावना रहनु, ● एक पालिका एक औद्योगिक ग्रामको नीति रहनु, 	<ul style="list-style-type: none"> ● स्थानीय भूपरिस्थिति अनुसार कृषिको विविधीकरणका साथै कृषि क्षेत्रको व्यवसायीकरण गर्नु ● पर्याप्त सिंचाइको सम्भावनाको उपयोग हुन नसक्नु ● कृषि उत्पादनलाई मूल्य शृङ्खलामा आबद्ध गर्नु, ● पर्यटन पूर्वाधारको विकास गर्नु ● औद्योगिक पूर्वाधारको निर्माण गर्नु ● निर्माण भएका सडकहरूलाई मर्मत सम्भार र स्तरोन्नति गरी सर्वयाम सडकमा रुपान्तरण गर्नु ● युवामा रोजगारमूलक सीप विकास गरी रोजगारी सृजना गर्नु ● स्थानीय स्रोत, साधन र सीपमा आधारित

<ul style="list-style-type: none"> ● मनोरम प्राकृतिक सुन्दरता, मणिकाधाम, शुक्लाफाँटा, कृष्णसार जस्ता स्थलहरूको अवस्थिति रहनु, ● राना थारु जातिको विशिष्ट संस्कृति सहितको सांस्कृतिक विविधता रहनु ● बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूको उल्लेख्य उपस्थिति रहनु। ● विप्रेषण आय उल्लेख्य रहनु, ● प्राविधिक धारका विद्यालय, १५ शय्याको अस्पताल र स्वास्थ्य चौकीको उपस्थिति हुनु, ● शिक्षा, स्वास्थ्य जस्ता सामाजिक सेवा र कृषि, उद्योग व्यवसायमा संघ तथा प्रदेश सरकारको लगानी वृद्धि हुँदै प्राथमिकतामा पर्नु ● पालिकाको केन्द्र र सबै वडा कार्यालय सम्म सडक यातायातको पहुँच रहनु ● जिल्ला सदरमुकामसँग जोडिएकोले बजारसँगको सहज पहुँच हुनु, ● पूर्वपश्चिम राजमार्ग नगरपालिका भएर जाने उत्पादित वस्तुलाई देशको जुनसुकै ठाउँमा पनि पठाउन सकिने सम्भावना रहनु ● २२ वटा सामुदायिक वन रहनु, जडिबुटीको खेतीको लागि उपयुक्त माटो र वातावरण रहनु। 	<p>उद्योगको विकास र विस्तार गर्नु</p> <ul style="list-style-type: none"> ● मापदण्ड अनुसारका स्वास्थ्य उपकरण, पूर्वाधार, चिकित्सक लगायत स्वास्थ्य सम्बन्धी जनशक्तिको व्यवस्था गर्नु, स्वास्थ्य बीमाको पहुँच विस्तार गर्नु, ● अन्तरतह र अन्तर निकाय समन्वय गर्नु ● वित्तीय संस्थाबाट गरिने लगानीलाई उत्पादनशील क्षेत्रमा परिचालित गराउनु ● वातावरणीय सन्तुलन कायम राख्नु, जलवायु परिवर्तन अनुकुलनता अभिवृद्धि गर्नु र विपद जोखिम न्यूनीकरण एवं व्यवस्थापन गर्नु ● गरिब परिवारको संख्या घटाउनु र समष्टिगत मानव विकास सूचकांकमा बढोत्तरी गर्नु।
---	--

३.३ दीर्घकालीन सोच

“व्यवस्थित र आत्मनिर्भरता उन्मुख समृद्ध शुक्लाफाँटा”

उपरोक्त सोचलाई निम्न बमोजिम परिभाषित गरिएको छ -

व्यवस्थित:

स्वच्छ, सफा, वातावरणीय दृष्टिले हराभरा, व्यवस्थित एवं मनोरम गाउँ, वस्ति तथा बजार क्षेत्र।

आत्मनिर्भर:

परिस्कृत तथा मर्यादित जीवन, आर्थिक सबलीकरण, स्थानीय श्रोत साधनको सन्तुलित उपभोग, आपसी एकता र सम्मान

समृद्ध:

उच्च र समतामूलक आय वृद्धि, मानव विकास सूचकांकमा वृद्धि, प्राप्त अवसरको अधिकतम उपयोग गरी कृषिमा औद्योगिकरण तथा सेवा क्षेत्रको उत्पादन र उत्पादकत्वमा वृद्धि, स्वच्छ व्यावसायिक

प्रतिस्पर्धा, लगानीका अवसरमा वृद्धि र रोजगारी सृजना, भौतिक तथा सामाजिक पूर्वाधारमा सर्वकालिक सबैको सहज पहुँच र आबद्धता

३.४ समष्टिगत लक्ष्य

सुशासनको प्रत्याभूति सहितको समतामूलक दिगो सामाजिक, आर्थिक विकास भएको हुने ।

३.५ समष्टिगत परिमाणात्मक लक्ष्य

क्र. सं.	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष २०८०/८१	योजना अबधीको अन्त २०८४/८५
१	कुल गार्हस्थ उत्पादन (०७७/७८ को मूल्यमा)	रु करोडमा	३६१.५८	५७०.१९
२	प्रतिव्यक्ति गार्हस्थ उत्पादन (०७७/७८ को मूल्यमा)	रु. हजारमा	५६४.८	७५०
३	वार्षिक आर्थिक वृद्धि दर	प्रतिशत	२.५	८
४	कृषि क्षेत्रको वृद्धिदर	प्रतिशत	४	९.००
५	उद्योग क्षेत्रको वृद्धिदर	प्रतिशत	३	१०.००
६	सेवा क्षेत्रको वृद्धिदर	प्रतिशत	५	१०.००
७	Gini Coefficient	सूचकांक	०.४८	०.४३५
८	Palma Ratio	अनुपात	३.३६	२.६३४
९	अति गरिब घरपरिवार (आफ्नो कृषि उत्पादनले ३ महिनाभन्दा कम खान पुग्ने)	प्रतिशत	२५.१७	१५
१०	आफ्नो कृषि उत्पादनले ३ देखि ६ महिना सम्म खान पुग्ने परिवार	प्रतिशत	२५.८३	३०
११	आफ्नो कृषि उत्पादनले ९ महिना भन्दा बढि खान पुग्ने परिवार		४९	५५
१२	नगरपालिका भ्रमण गर्ने बाह्य पर्यटक	संख्या	N/A	५००
१३	बेरोजगारी	प्रतिशत	२५.२	१८.०
१४	पूर्ण बेरोजगार जनसंख्या	प्रतिशत	२५.२४	२०.००
१५	विद्यालयमा अध्ययन गर्ने ५ देखि १५ वर्षका बालबालिका	प्रतिशत	८०.८२	१००.००
१६	आधारभूत तहमा खुद भर्ना दर	प्रतिशत	९२.३०	९८.००
१७	साक्षरता दर	प्रतिशत	८०	९०.
१८	स्वास्थ्य संस्थामा सुत्केरी गराउने महिला	प्रतिशत	३०.५	७५
१९	सर्वयाम सडक	कि.मि.	३३८	५००
२०	सर्वयाम सडकमा पहुँच भएको परिवार	प्रतिशत	N/A	७५%
२१	सिंचाइ सुविधा पुगेको कृषियोग्य भूमि	प्रतिशत	१५.३४	३५
२२	विद्युत् उपयोग गर्ने घरपरिवार	प्रतिशत	९७.४७	१००
२३	खाना पकाउने इन्धनमा विद्युत् प्रयोग गर्ने परिवार	प्रतिशत	१	२५
२४	शौचालय सुविधा भएको घरधुरी	प्रतिशत	९७	१००

२५	खानेपानी सुबिधा भएको धरधुरी	प्रतिशत	७८	९०
२६	LISA को औसत प्राप्तांक	प्रतिशत	७७	८५

३.६ समष्टिगत उद्देश्य

१. शुक्लाफाँटावासीको रोजगारी र आयमा वृद्धि गरी जीवनस्तर सुधार गर्नु,
२. शिक्षा, स्वास्थ्य लगायत सामाजिक क्षेत्रको समतामूलक विकास गर्नु,
३. गुणस्तरीय भौतिक पूर्वाधारको विकास र विस्तार गर्नु,
४. वन वातावरण, जैविक विविधताको संरक्षण र प्रवर्द्धनका साथै जलवायु परिवर्तन अनुकूलन र विपद व्यवस्थापन सम्बन्धी कार्य प्रभावकारी रूपमा गर्नु,
५. संस्थागत सुदृढीकरण गर्दै सुशासनको प्रत्याभूत गर्नु ।

३.७ समष्टिगत रणनीति

१. कृषिलाई व्यवसायीकरण गरी मूल्य शृङ्खलामा आबद्ध गर्ने,
२. उद्यमशीलताको विकास गरी स्थानीय उत्पादनमा आधारित उद्योग, व्यापार तथा व्यवसायको प्रवर्द्धन गर्ने
३. आधारभूत र माध्यमिक शिक्षा गुणस्तरीय र रोजगारीमूलक बनाउने,
४. आधारभूत स्वास्थ्यसेवा सर्वसुलभ बनाउने,
५. स्थानीय विकास तथा शासन प्रणालीमा समावेशीताको अभिवृद्धि गर्ने,
६. यातायात, विद्युत, सिंचाइ, भवन, सञ्चार जस्ता पूर्वाधारको निर्माण तथा विस्तार गर्ने
७. विकास र वातावरण बीच सन्तुलन कायम गर्ने,
८. स्थानीय विकासलाई जलवायु परिवर्तन अनुकूलन बनाउने र विपद व्यवस्थापन गर्ने,
९. विकास र सेवा प्रवाहमा सुशासन अभिवृद्धि गर्ने ।

३.८ विकासमा क्षेत्रगत भूमिका

३.८.१ सार्वजनिक क्षेत्र

व्तवस्थित, आत्मनिर्भर र समृद्ध शुक्लाफाँटा को दिर्घकालिन सोच सहितको विकासका लक्ष्यहरू प्राप्त गर्न सार्वजनिक क्षेत्रले अग्रणी भूमिका निर्वाह गर्ने गर्दछ। कृषिमा आधारित उद्योगको विकास र विस्तार मार्फत उच्च र दिगो आर्थिक वृद्धि गर्न निजी, सहकारी र सामुदायिक क्षेत्रलाई लगानी र सहभागिताका लागि उत्प्रेरित गर्न यस क्षेत्रको अहम् भूमिका हुनेछ। यस क्षेत्रले आवश्यक नीति, योजना, रणनीति तथा मापदण्डको तर्जुमा, कार्यान्वयन, अनुगमन र नियमन गर्ने गर्दछ।

(क) नगरपालिका

संविधानले संघ, प्रदेश र नगरपालिकाबीचको सम्बन्ध सहकारिता, सह-अस्तित्व र समन्वयको सिद्धान्तमा आधारित हुने व्यवस्था गरेको छ। आफ्नो सोच, लक्ष्य र उद्देश्य प्राप्त गर्न यस नगरपालिकाले संघीय सरकार, प्रदेश सरकार र अन्य स्थानीय तहसँग समन्वय, सहयोग र सहकार्य गर्ने गरेको छ। संघ र प्रदेश सरकारको सोच, लक्ष्य, उद्देश्य र रणनीतिसँग सामन्जस्य र परिपूरक हुने गरी स्थानीय अर्थतन्त्रको विकास र विस्तारबाट समृद्धिको आधार निर्माण गर्ने लक्ष्यका साथ यो योजना तयार गरिएको छ। सो अनुसार प्रभावकारी सेवा प्रवाह र विकास

व्यवस्थापनको आधार केन्द्रको रूपमा रही नागरिकलाई सार्वजनिक सेवा सुविधाको प्रत्याभूति दिन मुख्य भूमिका खेल्नेछ । यसको लागि निजी, सहकारी, गैरसरकारी तथा सामुदायिक क्षेत्रसँग निरन्तर सहकार्य गरिनेछ ।

(ख) प्रदेश

नगरपालिकाको आवधिक नगर विकास योजना कार्यान्वयनमा प्रदेशको भूमिका समन्वय, सहकार्य सहजीकरण गर्ने हुनेछ । नगरपालिकालाई तोकिएको विभिन्न अनुदान उपलब्ध गराउनुका साथै योजना कार्यान्वयनका लागि आवश्यक नीति तथा कानून निर्माण गर्ने हुनेछ। यसैगरी नगरपालिका भित्र व्यवस्थित सडक संजालको विस्तार, सिंचाइ, कृषि, उद्योग, उच्च शिक्षा, विशिष्टीकृत सेवा प्रवाह, क्षमता विकास आदि क्षेत्रका कार्यक्रम र बजेटका साथै विभिन्न अनुदान, राजस्व बाँडफाँटबा बाट स्रोत, साधन उपलब्ध गराई प्राविधिक सहयोग पुरयाउनमा समेत प्रदेशको भूमिका महत्वपूर्ण हुनेछ ।

(ग) संघ

संघले संविधान कार्यान्वयनको सिलसिलामा आवश्यक बाँकी कानून निर्माण गर्ने र गाउँपालिकाले तय गरेको योजना कार्यान्वयन गर्न आवश्यक सहजीकरण, समन्वय र सहकार्य गर्नेछ । पालिकाले माग गरेको आधारमा विशेष तथा सम्पूरक अनुदानका साथै राष्ट्रियस्तरका विभिन्न क्षेत्रगत कार्यक्रम समेत पालिका अन्तर्गत सञ्चालन गर्न सहयोग पुऱ्याउनुका साथै नगरपालिकाको योजना कार्यान्वयन गर्न बैकिंग क्षेत्र, निजी क्षेत्र साथै विकास साझेदार सँग आवश्यक समन्वय र निर्देशन गर्नेछ ।

३.८.२ निजी क्षेत्र

नगरपालिकाको आर्थिक र सामाजिक विकासमा सहकार्य र सहयोग गर्न निजी क्षेत्रको अहम् भूमिका हुनेछ । निजी क्षेत्रले आफ्नो प्रतिस्पर्धात्मक क्षमता अभिवृद्धि गर्दै सार्वजनिक निजी साझेदारी अवधारणा अनुसार अथवा स्वतन्त्र ढंगले कृषि, उद्योग, निर्माण र सेवा क्षेत्रमा लगानी बढाउने अपेक्षा गरिएको छ। साथै गुणस्तरीय वस्तु तथा सेवा उत्पादन, सहज र सुलभ आपूर्ति व्यवस्थापन, गुणस्तरीय पूर्वाधार निर्माण तथा उत्पादनशील र मर्यादित रोजगारी सिर्जना गर्न महत्वपूर्ण भूमिका खेल्ने छ ।

३.८.३ सहकारी क्षेत्र

सहकारी क्षेत्रले सहकारी संस्थामा सुशासन कायम गर्दै स्थानीय स्रोत-साधन, श्रम, सीप र पुँजीलाई ब्यापक रूपमा परिचालन गरी पालिकामा रोजगारी तथा आय वृद्धि र गरिवी निवारण गर्न सहयोगीको भूमिका निर्वाह गर्नेछ । साथै यस क्षेत्रले मानवीय आवश्यकताका जस्तै कृषि सामग्री को सहज बिक्री एवं वस्तु तथा सेवा उत्पादन, प्रशोधन र बजारीकरण गर्दै नागरिकहरूको सामाजिक-आर्थिक र सांस्कृतिक रुपान्तरण तथा समावेशी आर्थिक वृद्धि हासिल गर्न सहयोग पुरयाउनेछ । सहकारी क्षेत्र नगरपालिकाको विकासको महत्वपूर्ण सहयात्रीको रूपमा रहनेछ ।

३.८.४ गैरसरकारी संस्था र सामुदायिक क्षेत्र

गैरसरकारी संस्था र सामुदायिक क्षेत्रले नगरपालिकाको विकास प्रक्रियामा सहयोगीको भूमिका खेल्ने छन् । यस क्षेत्रले नगरपालिकाको विकास लक्ष्य तथा प्राथमिकताको क्षेत्रमा कार्यक्रम सञ्चालन तथा आफ्नोतर्फबाट योगदान गरी जनचेतना अभिवृद्धिका साथै स्थानीय विकास निर्माण, गरिवी निवारण तथा क्षमता अभिवृद्धि गर्न सहयोग गर्ने छ । सामुदायिक संस्था, उपभोक्ता समिति वा लाभग्राही समुदाय सहितको सामुदायिक क्षेत्र स्थानीय शासन प्रक्रिया

र विकास सहयात्री/साझेदारको रूपमा सक्रिय भूमिका निर्वाह गर्नेछन्। आवधिक विकास योजनाको कार्यान्वयन र विषयक्षेत्रगत लक्ष्य प्राप्तिमा गैरसरकारी र सामुदायिक क्षेत्रको महत्वपूर्ण भूमिका हुने अपेक्षा गरिएको छ।

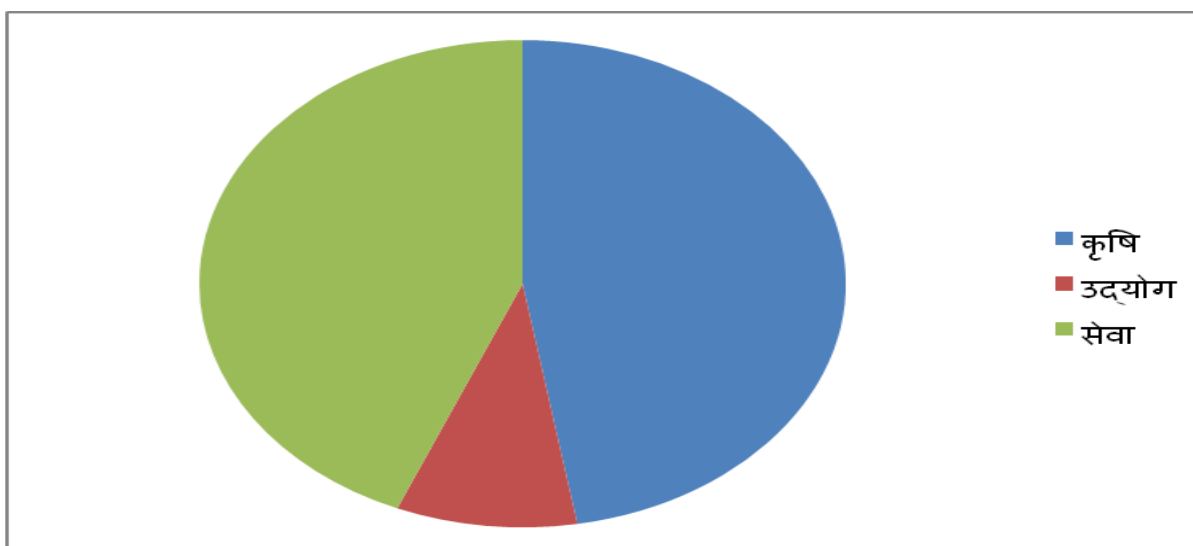
परिच्छेद- ४ समष्टिगत आर्थिक नीति

४.१ कुल गार्हस्थ उत्पादन र क्षेत्रगत योगदान

आर्थिक वर्ष २०७९/८० मा यस नगरपालिकाको कुल गार्हस्थ उत्पादन रु. ३ अर्ब ६१ करोड ४७ लाख रहेको र योजना अवधिमा वृद्धि भई अन्तमा रु. ५ अर्ब ७० करोड १९ लाख पुग्ने अनुमान गरिएको छ। आधार वर्षमा कुल गार्हस्थ उत्पादनमा कृषि क्षेत्रको योगदान ४७.२९%, उद्योग क्षेत्रको ९.०५% र सेवा क्षेत्रको योगदान ४३.६६% रहेकोमा योजना अवधिको अन्तमा कृषि क्षेत्रको ४४.९८%, उद्योग क्षेत्रको १०.४९% र सेवा क्षेत्रको योगदान ४४.५३% रहने अनुमान छ। यो योजना अवधिमा कुल गार्हस्थ उत्पादन वार्षिक औसत ८% ले वृद्धि हुने अनुमान गरिएको छ भने कृषि क्षेत्रको ९%, उद्योग क्षेत्रको १०% र सेवा क्षेत्रको १०% वृद्धि हुने अनुमान गरिएको छ।

तालिका ४.१ : कुल गार्हस्थ उत्पादन रु. लाख

क्षेत्र	योगदान %	आधार वर्ष २०७९/८०	२०८०/८१	२०८१/८२	२०८२/८३	२०८३/८४	२०८४/८५
कृषि	४७.२९	१७०९९.३५	१८६४०.३०	२०३१९.७५	२२१५२.१७	२४१५०.१९	२६३२४.२०
उद्योग	९.०५	३२७२.३४	३५९९.५४	३९५९.४९	४३५५.४४	४७९०.९८	५२७०.०८
सेवा	४३.६६	१५७८६.७८	१७३६५.४५	१९१०९.९९	२१०९२.१८	२३११३.३९	२५४२४.७२
कुल		३६१५८.४७	३९६०५.२९	४३३८९.२३	४७५१९.७९	५२०५४.५६	५७०१९

माथिको तालिकाले योजना अवधिमा हुने अपेक्षा गरिएको कुल गार्हस्थ उत्पादन र कृषि, उद्योग र सेवा क्षेत्रको गार्हस्थ उत्पादन देखाएको छ। जस अनुसार आ.व. २०७९/८० बाट योजना अवधिको अन्तमा कृषि क्षेत्रको गार्हस्थ उत्पादन रु. १ अर्ब ७० करोड ९९ लाखबाट रु. २ अर्ब ६३ करोड २४ लाख, उद्योग क्षेत्रको रु. ३२ करोड ७२ लाखबाट रु. ५२ करोड ७० लाख र सेवा क्षेत्रको रु. १ अर्ब ५७ करोड ८६ लाखबाट २ अर्ब ५४ करोड २४ लाख पुग्ने अनुमान गरिएको छ।

तालिका ४.२: कुल गार्हस्थ उत्पादनमा वृद्धि प्रतिशत							
	आधार वर्ष २०७९/८०	२०८०/८१	२०८१/८२	२०८२/८३	२०८३/८४	२०८४/८५	औसत
कुल गार्हस्थ उत्पादन	६.०	७.०	८.०	९.०	९.५	१०.०	८.०
कृषि	६.०	७.५	९.०	१०.५	११.०	१२.०	९.०
उद्योग	६.०	८.०	१०.०	१२.०	१३.०	१४.०	१०.०
सेवा	७.०	८.०	१०.०	११.५	१२.५	१३.५	१०.०

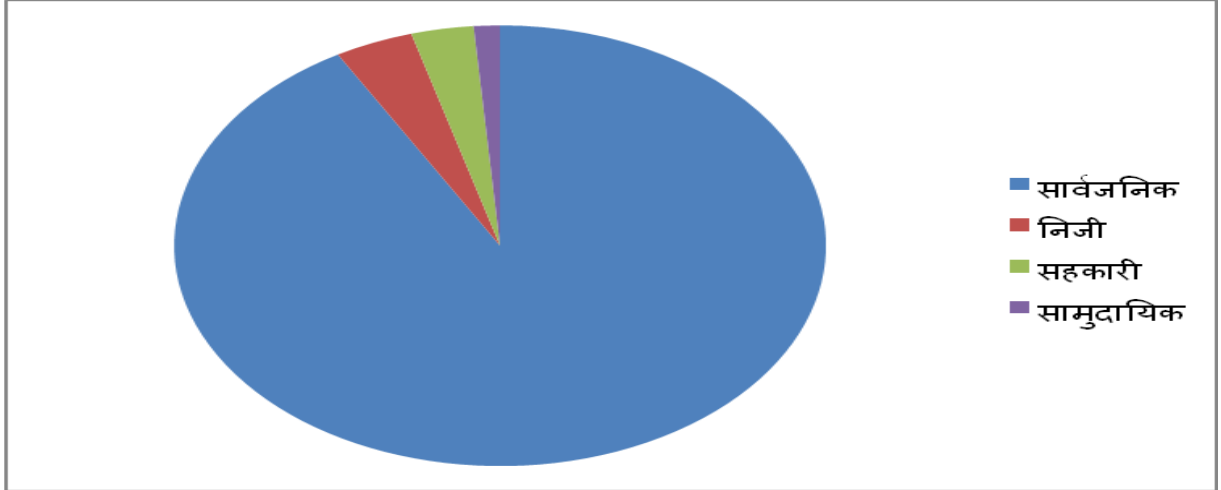
४.३ स्रोत साधनको अनुमान

नगरपालिकालाई आफ्नो कार्यजिम्मेवारी अनुसारको कार्यसम्पादन गर्न स्रोतको आवश्यकता पर्दछ। संविधानप्रदत्त अधिकारको सूचीको कार्यान्वयनमा खासगरी सार्वजनिक सेवा प्रवाह, आर्थिक सामाजिक विकास र अन्य क्षेत्रको परिचालन गरी नगरपालिकाले लिएको विकासका लक्ष्य हासिल गर्न लगानी तथा खर्चको आवश्यकता पर्दछ। यस्तो खर्च व्यहोर्ने स्रोतहरूमा सार्वजनिक, निजी, सहकारी, सामुदायिक क्षेत्र पर्दछन्।

योजना अवधिमा कुल ५ अर्ब ९७ करोड १६ लाख लगानी आवश्यक पर्ने अनुमानित प्रक्षेपण रहेको छ। उक्त स्रोतमा सर्वाधिक ९१.७१ % लगानी सार्वजनिक क्षेत्रको रहेको छ भने निजी क्षेत्रबाट ३.९० प्रतिशत, सहकारी क्षेत्रबाट ३.०९ प्रतिशत र सामुदायिक क्षेत्रबाट १.३० प्रतिशत लगानी हुने प्रक्षेपण गरिएको छ। आ.व. २०७९/८० को नगरपालिकाको खर्च अधिल्लो बर्षको यथार्थ खर्चको तुलनामा बढी भएकोले त्यसलाई आधार मान्नुपर्ने बाध्यात्मक अवस्थाको कारण आ.व. २०८०/८१ मा सार्वजनिक क्षेत्रको लगानी प्रक्षेपण कुल आवश्यक लगानीभन्दा बढी देखिन आएको छ।

तालिका ४.२: विभिन्न क्षेत्रको लगानी रु. लाखमा

लगानी प्राप्त हुने क्षेत्र	२०७९/८०	२०८०/८१	२०८१/८२	२०८२/८३	२०८३/८४	२०८४/८५	योजना अवधि	लगानी प्रतिशत
सार्वजनिक	८०५३	८८५०	९२२५	११०७५	१२०५३	१३५६७	५४७७०	९१.७१
निजी		३३०	३८५	४२५	५१७	६७३	२३३०	३.९०
सहकारी		२५५	३१५	३८५	४२५	४६४	१८४४	३.०९
सामुदायिक		९०	११७	१५५	१८५	२२५	७७२	१.३०
जम्मा	८०५३	९५२५	१००४२	१२०४०	१३१८०	१४९२९	५९७१६	१००

४.४ सार्वजनिक खर्च

यस नगरपालिकामा पहिलो योजना अवधिमा सार्वजनिक क्षेत्रबाट ५ अर्ब ४७ करोड ७० लाख खर्च हुने अनुमान गरिएको छ। सोमध्ये पालिकाको सञ्चित कोषबाट रु. ४ अर्ब २७ करोड ५० लाख र संघ तथा प्रदेशबाट प्रत्यायोजित कार्यक्रमअन्तर्गत रु. १ अर्ब २० करोड २० लाख खर्च हुने प्रक्षेपण गरिएको छ।

त्यस्तै गरी योजना अवधिमा पालिकाको सञ्चित कोषमार्फत हुने कुल खर्चको सबैभन्दा बढी भौतिक विकासमा ३०%, दोस्रोमा सामाजिक विकासमा २४%, आर्थिक विकासमा २१%, वातावरण तथा विपद् व्यवस्थापनमा १२% र संस्थागत विकास र सुशासनमा १३% खर्च हुने अनुमान गरिएको

४.५ सार्वजनिक खर्च बेहोर्ने स्रोतहरू

पालिकाको आवधिक योजनाको लक्ष्य तथा उद्देश्यहरू प्राप्तिका लागि आवश्यक स्रोतहरूको व्यवस्थापन गर्न सार्वजनिक क्षेत्र अन्तर्गत मौजुदा तथा सम्भाव्य स्रोतहरूको आकलन एवं पहिचान गरी परिचालन तथा उपयोग गरिनेछ। संविधान एवं प्रचलित कानूनको दायरामा रहेर यस नगरपालिकाले आवधिक योजना अवधिमा निम्न बमोजिमका वित्तीय स्रोतहरू परिचालन गर्नेछः

(क) आन्तरिक राजस्व

आवधिक योजनामा पालिकाको आन्तरिक राजस्व परिचालनलाई क्रमिक रूपमा बढाउँदै लगिनेछ। बाह्य स्रोतहरूमाथिको अत्यधिक निर्भरतालाई क्रमिक रूपमा घटाउँदै लैजान आन्तरिक राजस्व संकलनको विद्यमान स्थितिमा व्यापक सुधार गरिनुपर्दछ। यसका लागि नगरपालिकाको आन्तरिक राजस्व परिचालनको सम्भावना एवं क्षमतामा वृद्धि हुनु अपरिहार्य देखिन्छ। नगरपालिकाको आन्तरिक राजस्व परिचालन क्षमतामा वृद्धि गर्ने उद्देश्यले आर्थिक वर्ष २०७९/८० मा तयार गरिएको राजस्व सुधार कार्य योजनालाई प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गरिनेछ। पालिकाको प्रथम आवधिक योजना अन्तर्गत आन्तरिक राजस्व परिचालनबाट रु. १२ करोड (कूल प्राप्ति अनुमानको लगभग ३ प्रतिशत) प्राप्त गर्ने प्रक्षेपण रहेको छ।

(ख) अन्तर सरकारी वित्तीय हस्तान्तरण

नगरपालिकालाई संघ र प्रदेशबाट विभिन्न अनुदानका रकमहरूमा समानीकरण (निशर्त), सशर्त, सम्पूरक र विशेष अनुदानहरू नियमित रूपमा उपलब्ध हुने अनुमान गरिएको छ । समानीकरण र सशर्तको अनुदानको रकम राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोगद्वारा निर्दिष्ट आधारमा सिफारिस गरे बमोजिम संघ र प्रदेशबाट नगरपालिकालाई प्राप्त हुनेछ । संघबाट उपलब्ध हुने सम्पूरक र विशेष अनुदानहरू नगरपालिकाद्वारा पेश गरिने प्रस्तावहरूलाई राष्ट्रिय योजना आयोगद्वारा मूल्यांकन गरी सिफारिस गरे बमोजिम र प्रदेशको हकमा सम्बद्ध प्रदेशद्वारा निर्धारित प्रक्रिया बमोजिम नगरपालिकालाई उपलब्ध गराइनेछ ।

(ग) प्रत्यायोजित कार्यक्रमहरूबाट प्राप्ति

आवधिक योजनाको अवधिमा संघ र प्रदेशबाट प्रत्यायोजित कार्यक्रमहरूका लागि समेत विनियोजन अनुसारको रकम प्राप्त हुने छ । संघ र प्रदेशबाट प्रत्यायोजित कार्यक्रमहरूका लागि उपलब्ध हुने रकमहरू पालिकाको सञ्चित कोष मार्फत सशर्त अनुदानको रूपमा वा जिल्ला/प्रदेश कोष तथा लेखा नियन्त्रक कार्यालयद्वारा सिधै भुक्तानी गरिनेछ ।

(घ) वैदेशिक सहायता

नगरपालिकालाई वैदेशिक सहायता अन्तर्गत अनुदानतर्फ अर्थ मन्त्रालयको संयोजनमा क्षेत्रगत आधारमा प्राप्त हुन सक्ने र यस्तो रकम सम्भवतः संघको अनुदान रकमहरू अन्तर्गत समायोजन हुन सक्ने अनुमान गरिएको छ । वैदेशिक ऋणको हकमा स्थानीय तहसँग सहायक ऋण सम्झौता गरेर मात्र नगरपालिकालाई वैदेशिक ऋण उपलब्ध हुन सक्ने प्रावधान प्रावधान भएको र यसबाट पालिकालाई वित्तीय भार बढ्ने भएबाट आवधिक योजनामा वैदेशिक ऋण प्राप्त गर्ने अनुमान गरिएको छैन । यसर्थ आवधिक योजनामा वैदेशिक सहायतालाई अलग्गै स्रोतको रूपमा उल्लेख गरिएको छैन ।

(ङ) बैंक मौज्जातको उपयोग

नगरपालिकाले सञ्चित कोष अन्तर्गत हुने बजेट खर्चको न्यून पूर्तिका लागि अधिल्लो आर्थिक वर्षको बाँकी बैंक मौज्जातबाट आवश्यकता अनुसार बेहोर्ने अनुमान गरिएको छ । आवधिक योजनाको अवधिमा बैंक मौज्जातबाट करिब रु. ८ करोड २० लाख परिचालन गरिने अनुमान गरिएको छ ।

(च) ऋण

संविधानतः स्थानीय तहलाई आन्तरिक ऋण लिने अधिकार रहेको छ । राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोगबाट स्थानीय तहले उठाउन सक्ने ऋणको सीमा समेत निर्धारण गरेको छ । कानूनतः नेपाल सरकारको सहमतिमा स्थानीय तहले आन्तरिक ऋण लिन सक्ने भए तापनि यस सम्बन्धी कानूनी व्यवस्थाको अभावमा कार्यान्वयनमा आउन सकेको छैन । नगर विकास कोषबाट प्रवाह हुने ऋण हाल नगरपालिकामा प्रवाह भएको नदेखिएकोले यसमा समावेश गरिएको छैन ।

परिच्छेद- ५ आर्थिक विकास

पृष्ठभूमि

आर्थिक विकास मानव समृद्धिको महत्वपूर्ण आधार हो। यो उत्पादनका साधनको अधिकतम् उपयोग र प्रतिफल प्राप्तमा आधारित हुन्छ। मानव संसाधन नै विकासको साधन र साध्य दुवै भएकाले विकासको लक्ष्य प्राप्तमा यसको अधिकतम उपयोग गरी बेरोजगारी न्यूनीकरण गर्नुका साथै आर्थिक क्षेत्रको विकासबाट नै आयको अभिवृद्धि र रोजगारी सिर्जना भई समष्टिगत आर्थिक विकासका सूचकहरूमा सुधार हुने भएकोले यस योजनाको प्रभावकारी कार्यान्वयनबाट तय गरिएका सूचकहरूमा गुणात्मक सुधार हुने अपेक्षा गरिएको छ। आर्थिक विकासको विषयगत क्षेत्रमा कृषि, पर्यटन, उद्योग व्यापार, व्यवसाय, सहकारी र वित्तीय तथा श्रम र रोजगार क्षेत्र लाई समेटिएको छ।

समष्टिगत आर्थिक विकास

यस नगरपालिकाको कुल गार्हस्थ उत्पादन रु. ३अर्ब ६१ करोड ५८ लाख रहेको छ भने प्रति व्यक्ति गार्हस्थ उत्पादन रु. ५ करोड ६४ लाख ५८ हजार रहेको छ। नागरिकको आमदानीको अन्तर देखाउने Gini Coefficient ०.४८ र नागरिकको कुल आमदानीको अनुपात (Palma Ratio) ३.३६ रहेको छ।

योजनाले परिकल्पना गरेका आर्थिक, सामाजिक लक्ष प्राप्त हुने हो र पूर्वाधारमा लगानी भई सुशासन कायम गर्न सक्ने हो भने योजना अवधिको अन्तमा कुल गार्हस्थ उत्पादन रु. ५अर्ब ७० करोड १९ लाख र प्रति व्यक्ति गार्हस्थ उत्पादन ७ करोड ५० लाख पुग्ने अनुमान गरिएको छ। उक्त समयमा वार्षिक आर्थिक वृद्धि दर ८.%, कृषि क्षेत्रको वृद्धि दर ९ उद्योग क्षेत्रको वृद्धि दर १० र सेवा क्षेत्रको वृद्धिदर १० हुने आंकलन छ। त्यस्तै गरि Gini Coefficient ०.४३ र Palma Ratio २.६३ मा घट्ने अनुमान छ।

नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष २०७९/८०	२०८३/८४
कुल गार्हस्थ उत्पादन (०७८/७९ को मूल्यमा)	रु. करोडमा	३६१.५८	५७०.१९
प्रतिव्यक्ति गार्हस्थ उत्पादन (०७८/७९ को मूल्यमा)	रु. हजारमा	५६४.८	७५०
वार्षिक आर्थिक वृद्धि दर	प्रतिशत	२.५	८
कृषि क्षेत्रको वृद्धि दर	प्रतिशत	४	९
उद्योग क्षेत्रको वृद्धि दर	प्रतिशत	३	१०
सेवा क्षेत्रको वृद्धि दर	प्रतिशत	५	१०
Gini Coefficient	सूचकांक	०.४८	०.४३
PALMA Ratio	अनुपात	३.३६	२.६३

कृषि तथा पशुपालन

१. पृष्ठभूमि

नेपालको कुल गार्हस्थ्य उत्पादनमा महत्वपूर्ण योगदान गर्ने कृषि क्षेत्रमा जनसंख्याको ठुलो हिस्सा संलग्न रहनुका साथै नेपालीको जीवनयापनमा समेत यस क्षेत्रको अहम् भूमिका छ। संबिधानले कृषि तथा पशुपालन, कृषि उत्पादन व्यवस्थापन, पशु स्वास्थ्य र सहकारीलाई स्थानीय तहको जिम्मेवारीमा राखेको छ। स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐनले कृषि तथा पशुपालन, कृषि उत्पादन व्यवस्थापन, पशु स्वास्थ्य सम्बन्धी स्थानीय नीति, कानून, मापदण्ड, योजना तर्जुमा, कार्यान्वयन, अनुगमन र नियमनका साथै कृषि प्रसारको व्यवस्थापन, सञ्चालन र नियन्त्रणलाई स्थानीय तहको अधिकार क्षेत्रभित्र राखेको छ। यसै सिलसिलामा कृषिको उत्पादन बढाउनमा भूमिको उपयोगमा वैज्ञानिक व्यवस्थापन गर्न सबै स्थानीय तहले आ-आफ्नो क्षेत्रमा भू उपयोग योजना बनाई लागू गर्नुपर्ने कानूनी व्यवस्था समेत गरेको छ।

भोकमरी अन्त्य गर्ने, खाद्य सुरक्षा र उन्नत पोषण प्राप्त गर्ने र दिगो कृषि प्रवर्द्धन गर्ने १५औँ राष्ट्रिय योजनाको क्षेत्रगत सोच एवम् दिगो विकास लक्ष्य रहेको छ। सुदूरपश्चिम प्रदेशले पनि विशिष्टकृत कृषिलाई विकासका प्रमुख चालकका रूपमा लिएको छ।

२. वस्तुगत अवस्था

यस नगरपालिकाको जीविकोपार्जनको मुख्य आधार खाद्यान्न, तरकारी, फलफुल खेती र पशुपालन हो। यहाँका करिब ७४ प्रतिशत घरपरिवार कृषिमा संलग्न छन्। यहाँ मुख्यतया तरकारीका अतिरिक्त धान, मकै, गहुँ र जौ खाद्यान्न वाली, गोलभेंडा, आलु, काउली, हरियो सागपात लगायतका तरकारी वाली र केही मात्रामा आंफ, लिची, केरा,मेवा जस्ता फलफुल र नगदे बालीको रूपमा उखु खेती भइरहेको छ। पशुपालनतर्फ हाल ५१०५ गाई, ७०१२ भैंसी, १२११५ बाख्रा र यसै गरी व्यवसायिक रूपमा कुखुरा पालन गरिएको छ। नगरपालिकाको तर्फबाट उन्नत जातको बोका वितरण गर्ने गरिएको छ। नगरपालिकाका कृषकहरूले पशुजन्य उत्पादनका बिक्री गरेर पनि आमदानी गर्ने गरेका छन्।

३. प्रमुख समस्या

निर्वाहमुखी कृषि प्रणाली हुनु, सिंचाइको सुविधा कम हुनु, बिउ,बिजन तथा कृषि सामग्रीको आपूर्ति समयमा नहुनु र न्यून हुनु र कृषि प्राविधिकको कमी हुनु, कृषि उपज संकलन केन्द्रको अभाव हुनु, कृषि उपजको खरिद विक्रीमा सीमित व्यापारी रहनु, स्थानीय हवा, पानी र माटो सुहाउँदो कृषि र पशुपालनको प्रयाप्त विकास हुन नसक्नु, किसानको माग अनुसारको सेवा प्रवाह हुन नसक्नु, कृषि पकेटक्षेत्रमा पनि कृषि सामग्रीको आपूर्ति तथा प्राविधिक सेवा पर्याप्त नहुनु, कृषिको व्यवसायीकरण गर्न नसकिनु, सीप सिकेका युवालाई कृषिमा आकर्षित गर्न नसकिनु, कृषि मूल्य श्रृंखलामा जोडन नसकिनु, प्रयाप्त रूपमा व्यावसायिक पशुपालन हुन नसक्नु, भूउपयोग प्रणाली लागू हुन नसक्नु, अन्तर निकाय समन्वयको कमी हुनु आदि रहेका छन्।

४. अवसर तथा चुनौती

(क) अवसर

संघ, प्रदेश र स्थानीय तह सबैको कृषि क्षेत्रको विकास प्राथमिकतामा रहनु, संघ र प्रदेशबाट समेत विभिन्न कार्यक्रम सञ्चालनमा रहनु, राष्ट्रिय राजमार्ग संगै प्रादेशिक मार्गसँग जोडिएको हुनु, प्रादेशिक र स्थानीय मौसमी सडक सञ्जालको सबै वडामा पहुँच हुनु, सिंचाइको स्रोत का रूपमा महाकाली सिंचाई परियोजनाको तेस्रो चरणको

नहर निर्माण अन्तिम चरणमा रहनु, भूमिगात सिंचाई को प्रबन्ध हुनु, लकडाउन पछि कृषि पेशामा आकर्षण बढ्नु, मेहन्द्रनगर अत्तरिया र धनगढी जस्ता बजार नजिक हुनु, पकेट क्षेत्रहरू जोनको रूपमा रुपान्तरण हुँदै जानु, कृषि र पशुपालन समूह/व्यवसायको सस्थागत विकास हुनु, कृषकहरू नगदेबाली र वेमौसमी तरकारी खेति तर्फ आकर्षित हुनु, जडिबुटी प्रशोधन, दालमोठ, आलुचिप्स, कुटानी पिसानी मिल, मसला उद्द्योग जस्ता कृषिमा आधारित उद्द्योग सञ्चालन हुनु, आदि यस क्षेत्रका अवसरको रूपमा रहेका छन्।

(ख) चुनौती

केन्द्रबाट स्थानीय आवश्यकता र सम्भाव्यता अनुसार सशर्त अनुदानको रूपमा कार्यक्रम र बजेट पठाउनु कृषकलाई आवश्यक प्राविधिक सेवा/टेवा पुऱ्याउनु, मल बिउ लगायतको कृषि सामग्रीको सहज आपूर्ति गर्नु, कृषि उपज संकलन केन्द्र र शितभण्डारको स्थापना र सञ्चालन गर्नु, युवाहरूलाई कृषि क्षेत्रमा आकर्षित गर्नु, निर्वाहमुखी कृषि तथा पशुपालनलाई ब्यवसायिकतामा रुपान्तरण गर्नु, बैज्ञानिक भू उपयोग प्रणाली लागू हुन नसक्नु, कृषि तथा पशुजन्य उत्पादनको उचित मूल्य सुनिश्चित गर्नु, संघीय तथा प्रादेशिक अनुदान एवं प्रत्यायोजित कार्यक्रमहरू स्थानीय आवश्यकता र प्राथमिकतासँग जोड्नु र कृषि पेशामा आकर्षित युवालाई टिकाई राख्नु चुनौतीको रूपमा रहेका छन्।

५. लक्ष्य : कृषि क्षेत्रको उत्पादन र उत्पादकत्व वृद्धि भएको हुने।

६. उद्देश्य :

- व्यावसायिक कृषि/पशुपालनको विकास र विस्तार गर्नु
- कृषि तथा पशुजन्य उत्पादनको बजारीकरण र मूल्य सुनिश्चित गर्नु

७. रणनीति

- (१) कृषिको आधुनिकीकरण र व्यवसायीकरण गर्ने।
- (२) उन्नत तथा व्यावसायिक पशुपक्षी पालनमा कृषकहरूलाई आकर्षित गर्ने
- (३) आधुनिक कृषि प्रविधिमा किसानको पहुँच बढाउने
- (४) कृषि उत्पादनको बजारीकरण गर्ने
- (५) पालिकामा भूउपयोग योजना लागू गरी कार्यान्वयन गर्ने

८. कार्यनीतिहरू : जस्तै

रणनीति	कार्यनीति
१. कृषिको आधुनिकीकरण र व्यवसायीकरण गर्ने।	(१) उन्नत कृषि प्रणालीको प्रयोग गर्न सम्भावित पकेट क्षेत्रको विकास गरिनेछ। (२) कृषि/पशुपालनलाई व्यवसायिकतातर्फ उत्प्रेरित गर्न अनुदानको व्यवस्था गरिनेछ।। (३) सहकारी र निजी क्षेत्रसँग सहकार्य गरी कृषकलाई आवश्यक मल, बीउ, कर्जा लगायत कृषि सामग्री र कीटनाशक बिषाधीको सुलभ उपलब्ध हुने व्यवस्था गरिनेछ। (४) प्रांगारिक कृषि मल खादको उत्पादनका लागि व्यावसायिक कृषक र कृषक समूहसँग सहकार्य गरिनेछ। (५) उन्नत कृषि प्रविधिमा कृषकको पहुँच सुनिश्चित गरिनेछ। (६) कृषकलाई बीउबिजन सुलभ र सहज रूपमा उपलब्ध गराउन एग्रोभेट र सहकारी परिचालन गरिनेछ। (७) उन्नत प्रविधिको प्रयोग गर्ने किसानलाई त्यस्तो प्रविधि भित्र्याउन सहयोग पुऱ्याउन

	<p>अनुदानको व्यवस्था गरिनेछ।</p> <p>(८) किसानको वर्गीकरण गरी व्यावसायिक कृषक र निर्वाहमुखी कृषकको तथ्यांक अध्यावधिक गरी व्यवसायीकरण तर्फ आकर्षित गर्न आवश्यक कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ।</p> <p>(९) सम्भावित क्षेत्रको पहिचान गरी उपयुक्त क्षेत्रहरूमा फलफूल तथा अन्य उच्च आय बालीहरूको खेती प्रवर्द्धन गरिनेछ।</p> <p>(१०) साना, सीमान्त र भूमिहीन किसानलाई जग्गा पट्टामा (lease) उपलब्ध गराई बाँझो जमिन लगायत कृषियोग्य भूमिको पूर्ण सदुपयोग गर्न सहजीकरण गरिनेछ।</p> <p>(११) जमिनको माटोको जाँच गरी माटो उपचारका साथै माटो अनुकूलको खेती प्रणाली लागू गरिनेछ।</p> <p>(१२) च्याउ खेतीतर्फ किसानलाई आकर्षित गरिनेछ।</p> <p>(१३) स्थानीय घास, स्याउला, गोबर आदिको प्रयोगबाट स्थानीय मलको व्यवस्था गरी प्राङ्गारिक कृषि खेतीलाई प्रोत्साहित गरिनेछ।</p>
<p>(२) उन्नत तथा व्यावसायिक पशुपक्षी पालनमा कृषकहरूलाई आकर्षित गर्ने ।</p>	<p>(१) स्थान विशेष अनुसार पशुपक्षीको पहिचान गरी उपयुक्त नश्लको पशुपक्षी पालनमा प्रोत्साहित गरिनेछ।</p> <p>(२) रैथाने जातका पशुको नश्ल सुधार गरि उत्पादकत्वमा बृद्धि गरिनेछ ।</p> <p>(३) नगरपालिकाभित्र चरन क्षेत्र र घाँस प्रशस्त हुने स्थानहरूमा व्यावसायिक बाख्रापालन क्षेत्रको रूपमा विकास गरिनेछ।</p> <p>(४) कृषकहरूमा सचेतना अभिवृद्धि गर्न कृषि प्रसार सेवालाई प्रभावकारी बनाइने छ।</p> <p>(५) निजी क्षेत्र र सहकारीसँगको सहकार्यमा पशुजन्य उत्पादनको बजार सूचना कृषकहरूलाई सहज उपलब्ध गराइनेछ।</p> <p>(६) माछाको व्यावसायिक उत्पादन गर्न प्रोत्साहनात्मक कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ।</p> <p>(७) हाँस, बंगुर, मौरी, पालन पोल्ट्री फार्म सञ्चालनलाई प्रोत्साहित गरिनेछ ।</p>
<p>(३) आधुनिक कृषि प्रविधिमा किसानको पहुँच बढाउने</p>	<p>(१) नगरपालिकाका युवाहरूलाई कृषि प्राविधिक शिक्षामा आकर्षित गरी स्रोत व्यक्तिमार्फत प्राविधिक शिक्षा दिई कृषि प्राविधिकको यथेष्ट व्यवस्था गरिनेछ, साथै तालिम प्राप्त ग्रामिण कृषी तथा पशु कार्यकर्ताको क्षमता बिकास गरि परिचालन गरिनेछ ।</p> <p>(२) कृषि विषय अध्यापन गराउने शिक्षण संस्थासँग समन्वय गरी कृषि विषय अध्ययन गरिसकेका विद्यार्थीहरूलाई व्यावहारिक ज्ञान दिलाउन internship को रूपमा नगरपालिकामा ल्याई कृषकलाई सेवा पुऱ्याउने व्यवस्था मिलाइनेछ।</p> <p>(३) कृषि ज्ञानकेन्द्रको सहकार्यमा घुम्ती कृषि पाठशाला कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ।</p> <p>(४) अगुवा कृषक ज्ञान, सीप तथा अनुभव आदान प्रदान कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ।</p> <p>(५) कृषि ज्ञान केन्द्र, पशु सेवा केन्द्रसँग समन्वय गरी तालिम कार्यक्रम सञ्चालनको व्यवस्था मिलाइने छ।</p> <p>(६) हाल उत्पादनमा रहेको नगदे वाली तथा बेमौसमी तरकारी उत्पादनलाई प्रोत्साहित गरी विस्तार गर्न सहूलियत दिई विस्तारित गरिनेछ।</p>
<p>(४) कृषि उत्पादनको बजारीकरण गर्ने</p>	<p>(१) स्थानीय उत्पादनको वर्गीकरण, प्रारम्भिक प्रशोधन गर्दै मूल्य शृंखलामा आबद्ध गरिनेछ।</p> <p>(२) कृषि वाली तथा पशु विमाको व्यवस्था गरिनेछ।</p> <p>(३) शीत भण्डार कृषि उपज संकलन केन्द्र निर्माण एवं सञ्चालनमा सहकारी र निजी क्षेत्रसँग</p>

	<p>सहकार्य गरिनेछ।</p> <p>(४) नगरपालिकामा उत्पादन हुने कृषि उपजहरूको उत्पादन क्यालेन्डर तयार गरिनेछ र सोको आधारमा प्रदेश सरकारसँग समन्वयमा कृषि उत्पादनको बजार पहिचान गरी कृषकलाई सूचना प्रदान गरिनेछ।</p> <p>(५) नगरपालिकामा खाद्य बैंक सञ्चालन गरी कृषि उत्पादन सहज बिक्री गर्ने तथा खाद्य सुरक्षा सुनिश्चित गरिनेछ।</p>
<p>५) पालिकामा भूउपयोग योजना लागू गरी कार्यान्वयन गर्ने</p>	<p>(१) स्थानीय योजना, अवस्था र आवश्यकता अनुसार भूउपयोग क्षेत्र निर्धारण गरिनेछ।</p> <p>(२) नगरपालिका क्षेत्रको वस्तुस्थिति, जनसंख्या वृद्धिदर, खाद्यान्न तथा आवासको आवश्यकता, आर्थिक विकास तथा पूर्वाधार निर्माणको लागि भूमिको मागमा हुने वृद्धि लगायतका आधारमा दीर्घकालीन भूउपयोग योजनाको आधार पत्र तयार गरिनेछ।</p> <p>(३) भूउपयोग ऐन २०७९ को मापदण्ड तथा कार्यविधि अनुसार नगरपालिका भित्रको भूमिलाई स्थानीय आवश्यकता र अवस्थाको आधारमा वर्गीकरण गरिनेछ।</p> <p>(४) भूमि व्यवस्था तथा सहकारी मन्त्रालयको प्राविधिक सहयोग लिई भूउपयोग क्षेत्र नक्शा अध्यावधिक गरिनेछ।</p> <p>(५) भूउपयोग क्षेत्र नक्शा तथा नगरपालिका को आर्थिक, सामाजिक र पूर्वाधार विकासको योजनाको आधारमा भूउपयोग योजना तयार गरिनेछ र उक्त योजना कार्यान्वयनका लागि स्थानीय कानून तर्जुमा गरी लागू गरिनेछ।</p> <p>(६) नगरपालिका भित्रको भूउपयोग क्षेत्र वर्गीकरण नक्सा बमोजिम जग्गा धनी श्रेस्ता र प्रमाणपुर्जामा अद्यावधिक गरिनेछ।</p>

९. प्रमुख कार्यक्रम

(क) नगरपालिका बाट सञ्चालन हुने प्रमुख कार्यक्रमहरू

- (१) कृषि पकेट क्षेत्र विकास तथा विस्तार कार्यक्रम
- (२) कृषि प्रसार कार्यक्रम
- (३) माटो विश्लेषण तथा सुधार कार्यक्रम
- (४) व्यावसायिक पशुपालन प्रवर्द्धन तथा पशु नश्ल सुधार कार्यक्रम
- (५) बाख्रा पालन प्रवर्द्धन कार्यक्रम
- (६) डेरी प्रवर्द्धन कार्यक्रम
- (७) मत्स्य विकास कार्यक्रम
- (८) शीत भण्डार निर्माण तथा कृषि उपज बजारीकरण कार्यक्रम
- (९) वैज्ञानिक भूउपयो योजना तर्जुमा र कार्यान्वयन

(ख) प्रदेश तहबाट सञ्चालन हुने प्रमुख कार्यक्रमहरू

वैज्ञानिक भूउपयो योजना तर्जुमा

(ग) सङ्घीय तहबाट सञ्चालन हुने प्रमुख कार्यक्रमहरू

वैज्ञानिक भूउपयोग योजना तर्जुमा

१०. अपेक्षित उपलब्धि

कृषि उत्पादनले ३ महिनाभन्दा कम खान पुग्ने परिवार १६.५ प्रतिशतबाट १५ प्रतिशत भएको हुने, ६ महिनाभन्दा बढी खान पुग्ने घरपरिवार ८५ प्रतिशत पुगेको हुने। आयातित खाधान्नमा गरिने हालको पारिवारिक कुल खर्च १०%ले घटेको हुनेछ।

पर्यटन

१. पृष्ठभूमि

पर्यटन स्थानीय आय आर्जन र रोजगारी सृजनाका लागि महत्वपूर्ण क्षेत्र हो। स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ ले पर्यटन क्षेत्रको विकास, विस्तार र प्रवर्द्धन, नवीन पर्यटकीय सेवाहरूको पहिचान, विकास तथा स्थानीय वन्यजन्तु पर्यटन र आयआर्जन, घरवास पर्यटन जस्ता कार्य नगरपालिकाको अधिकार क्षेत्रभित्र राखेको छ।

पर्यटन क्षेत्रलाई १५औं योजनाले आर्थिक वृद्धि र आयका अवसरसँग जोडेको छ भने सुदूरपश्चिम प्रदेशले पनि सम्पदा मैत्री पर्यटनलाई विकासका मुख्य चालकको रूपमा लिएको छ। दिगो विकास लक्ष्यले पर्यटनलाई रोजगारी सिर्जनाका साथै गार्हस्थ्य उत्पादन र आर्थिक वृद्धिको सूचकमा आबद्ध गरेको छ।

२. वस्तुगत अवस्था

यहा भएका इतिहासिक महत्वका पर्यटकिय गन्तव्यहरु, धार्मिक पर्यटनका सम्भावनाहरु, शुक्लाफाटाँ निकुन्जले सृजित पर्यटकिय सम्भावनाहरु, मणिकाधाम, बतासे झरना, कृष्णशार संरक्षण क्षेत्र, नीलताल, सुनदेवी ताल, थारु संग्राहालय लगायत अन्य थुप्रै पर्यटकिय गन्तव्यहरु रहेको चुरेमा पैदलमार्ग मार्फत पर्यटन प्रबर्धन गर्न सकिने यथेष्ट सम्भावना हरु यो नगरपालिकामा रहेका छन ।

३. प्रमुख समस्या

पर्यटन पूर्वाधारको विकास हुन नसक्नु, पर्यटन विकास सम्बन्धी गुरुयोजना नहुनु, पर्यटकीय उपजको पहिचान एवं बजारीकरण हुन नसक्नु, पर्यटकहरूलाई आवश्यक पर्ने होटल लगायतका सेवा सुविधा उपलब्ध नहुनु, स्थानीयस्तरमा उपलब्ध विशिष्ट कला संस्कृतिको प्रचार प्रसार हुन नसक्नु यस क्षेत्रका प्रमुख समस्या हुन्।

४. अवसर र चुनौती

(क) अवसर

जिल्ला सदरमुकाम महेन्द्रनगरबाट नजिकको दूरीमा अवस्थित हुनु, राष्ट्रिय राजमार्ग र अन्य वैकल्पिक सडकको पहुँच हुनु, सडक सञ्जालको विस्तार हुनु, शुक्लाफाटाँ राष्ट्रिय निकुन्ज को मध्यवती क्षेत्र, ऐतिहासिक तथा धार्मिक स्थलहरू रहनु, कृषि पर्यटनको सम्भावना हुनु, सुदूरपश्चिमको विशिष्ट मौलिक संस्कृति हुनु, रानाथारु सहित थारु समुदायको मौलिक संस्कृति तथा सभ्यता, आदि यस गु/पालिकामा पर्यटन विकासमा अवसरको रूपमा रहेका छन्।

(ख) चुनौती

पर्यटकीय पूर्वाधार विकास गर्नु, पर्यटकीय गन्तव्य र उपजको बजारीकरण गर्नु, आधारभूत पर्यटकीय सुविधाहरूको व्यवस्था गर्नु, निजी क्षेत्रलाई पर्यटन व्यवसायतर्फ आकर्षित गर्नु, थारु संस्कृतिलाई पर्यटकीय आकर्षणको रूपमा विकास गर्नु, घरमा आधारित (home stay) र पर्यापर्यटनको विकास गर्नु यस क्षेत्रका प्रमुख चुनौतीको रूपमा

रहेका छन् भने पर्यटन पूर्वाधारका रूपमा स्तरिय बाटोघाटो लगायतका अन्य भौतिक संरचनाको बिकास गर्नु पनि अर्को चुनौती रहेकोछ ।

५. **लक्ष्य:** रमणीय पर्यटकीय गन्तव्य शुक्लाफाँटा

६. **उद्देश्य**

पर्यटन क्षेत्रबाट आय र रोजगारी अभिवृद्धि गर्नु

७. **रणनीति**

(१) पर्यटकीय पूर्वाधारको विकास गर्ने

(२) पर्यटकीय लाभलाई स्थानीय आय र रोजगारीसँग आबद्ध गर्ने

८. **कार्यनीति**

रणनीति	कार्यनीति
(१) पर्यटकीय पूर्वाधारको विकास गर्ने।	(१) पर्यटन विकास गुरुयोजना निर्माण गरिनेछ । (२) गुरुयोजनाको प्राथमिकता अनुसार पर्यटकीय पूर्वाधारको विकास गरिनेछ। (२) पर्यटन क्षेत्रमा सहुलियत तथा सहजीकरण गरी निजी क्षेत्रको लगानी आकर्षित गरिनेछ। (४) मध्यवर्ती क्षेत्रलाई Home Stay का रूपमा विकास गरिनेछ। (५) थारु संस्कृतिमा आधारित रही होमस्टेको विकास र प्रबर्धन गरिनेछ । (६) स्थानीय पहिचान झल्किने सांस्कृतिक संग्रहालयको स्थापना गरिनेछ। (६) शुक्लाफाँटाको पर्यटकीय पहिचान र उपजहरूको प्रचार प्रसार गरिनेछ। (७) पर्यटकीय गन्तव्यसम्मका पहुँच मार्गहरूको निर्माण गरिनेछ ।
(२) पर्यटकीय लाभलाई स्थानीय आय र रोजगारीसँग आबद्ध गर्ने ।	(१) होमस्टे सञ्चालन गर्न आवश्यक तालिम तथा सहयोग उपलब्ध गराइनेछ। (२) अतिथि सत्कार सेवा सम्बन्धी अभिमुखीकरण गरिनेछ। (३) स्थानीय उत्पादनमा आधारित खानाको मेनुको विकास गरिनेछ । (४) स्थानीय उत्पादनमा आधारित कोशेलीघर सञ्चालनमा प्रोत्साहित गरिनेछ।

९. **प्रमुख कार्यक्रमहरू**

(क) **नगरपालिकाबाट सञ्चालन हुने**

- (१) नगरपालिकाको पर्यटकीय विकास गुरुयोजना निर्माण,
- (२) पर्यटकीय पूर्वाधार विकास,
- (३) नगरपालिका चक्रपथ तथा आन्तरिक बस स्टेशनको निर्माण तथा बिकास
- (४) थारु सांस्कृतिक संग्रहालय
- (५) ऐतिहासिक स्थल तथा सांस्कृतिक संरक्षण र विकास
- (६) थारु संस्कृतिको होमस्टे विकास कार्यक्रम
- (७) क्षमता विकास ।

(ख) प्रदेश तहबाट सञ्चालन हुने

पर्यटन प्रवर्द्धन कार्यक्रम

(ग) संघीय सरकारसँगको समन्वयमा गरिने

- पर्यटन बोर्डबाट पर्यटन प्रवर्द्धन
- तालिम तथा परचार प्रसार कार्यक्रम

१०. अपेक्षित उपलब्धि

नगरपालिकाको सेवा क्षेत्रको गार्हस्थ क्षेत्रको हिस्सा १० प्रतिशत पुगेको हुने । नगरपालिकाको पर्यटकीय विकास गर्न गुरुयोजना निर्माण भएको हुनेछ। नगरपालिकामा थारु संस्कृतिको कम्तीमा एउटा होमस्टे सञ्चालनमा आएको हुनेछ। आगामी ५ वर्षमा नगरपालिका भ्रमण गर्ने बाह्य पर्यटकको सख्या ५०० पुगेको र आन्तरिक पर्यटकको संख्या १लाख २५हजार पुगेको हुनेछ। नगरपालिका आन्तरिक बस स्टेशन निर्माणको शुरुवात भएको हुनेछ।

उद्योग, व्यापार तथा व्यवसाय

१. पृष्ठभूमि

उद्योग तथा व्यापार स्थानीय आर्थिक विकासको एक मुख्य आधार हो। स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐनले स्थानीय तहलाई उद्यमशीलता विकास गर्ने, लघु, घरेलु तथा साना उद्योगको नियमन, विकास प्रवर्द्धन र व्यवस्थापन गर्ने, स्थानीय बजार तथा हाट व्यवस्थापन जस्ता अधिकार तथा जिम्मेवारी तोकेको छ। यसपालिकाको भौगोलिक अवस्थिति, लगानी र कच्चा पदार्थको उपलब्धता र बजारको अवस्था हेर्दा स्थानीय कच्चा पदार्थमा आधारित लघु, घरेलु तथा साना उद्योगको सञ्चालन नै आर्थिक विकासको आधार बन्न सक्छ। १५औं योजनाले दिगो रोजगारमूलक र उच्चप्रतिफलयुक्त औद्योगिक विकास गर्ने सोच लिएको छ भने प्रदेशले औद्योगिक विकासलाई प्रदेशको समृद्धिसँग जोडेको छ। साथै प्रस्तावित दैजि छेला औद्योगिक क्षेत्र ले पनि यस क्षेत्रको औद्योगिक बिकासलाई टेवा पुर्‍याउनेछ, यसैगरी दिगो विकास लक्ष्यमा लघु साना र मझौला उद्योगहरूको स्थापना र वृद्धिलाई प्रोत्साहन गर्ने लक्ष्य समावेश छ।

२. वस्तुगत अवस्था

हाल यस नगरपालिकामा दालमोठ, आलु चिप्स, बिभिन्न प्रकारका ससहरु, उखुको जुस, मेन्था तथा क्यामोमाईल जस्ता जडिबुटी प्रसोदन लगायतका लघु तथा काष्ठजन्य बनपैदावारमा आधारित घरेलु उद्योग सञ्चालनमा रहेका छन्। यस नगरपालिकामा कुल १२१४ वटा व्यावसायिक संस्था रहेका छन् । यिनीहरूमध्ये साना घरेलु तथा कुटिर उद्योग हरू २६१, उद्योग व्यवसाय ५९७, यातायात व्यवसाय ९१, सेवामूलक व्यवसाय १५८ र अन्य १०७ रहेका छन् ।

३. प्रमुख समस्या

संघीय ऐनसँग प्रदेश कानून बाझिएकाले स्थानीय तहको अधिकार संकुचन हुनु, नागरिकमा उद्यमशीलताको कमी, वैदेशिक रोजगारी प्रतिको आकर्षणले औद्योगिक व्यावसायिक गतिविधि न्यूनता, औद्योगिक पूर्वाधारको अभाव, उद्योग खोल्न आवश्यक पुँजी र प्रविधिको अभाव हुनु, निजी क्षेत्रसँग दीर्घकालीन लगानी गरी प्रतिफल लिने धैर्यता नहुनु, स्थानीय उत्पादनको लागत महँगो पर्नु, विप्रेषणलाई औद्योगिक लगानीमा परिचालन गर्न नसकिनु,

परम्परागत रूपमा मात्र व्यापार र व्यवसाय सञ्चालन गर्नु, सेवामूलक व्यवसायको महत्व कम बुझ्नु यस क्षेत्रको प्रमुख समस्याको रूपमा रहेका छन्।

४. अवसर र चुनौती

(क) अवसर

नेपाल सरकारको एक पालिका एक औद्योगिक ग्रामको नीति रहनु एवं जडिबुटी खेतिको विस्तारले गर्दा सो सम्बन्धी प्रशोधन उद्योगको सम्भावना, राष्ट्रिय विद्युत् प्रसारण लाइनमा जोडिनु, विदेशबाट सीप र ज्ञान हासिल गरेका युवा जनशक्ति उपलब्ध रहनु, साना तथा लघु उद्योग व्यवसायमा सहूलियत पूर्ण कर्जा उपलब्ध गराउन सरकारको नीति रहनु, राष्ट्रिय तथा प्रादेशिक सडक सञ्जालसंग जोडिनु आदि यस क्षेत्रको अवसरहरू हुन्।

(ख) चुनौती

नागरिकमा उद्यमशीलताको विकास गर्नु, औद्योगिक ग्रामको स्थापना गर्नु, स्थानीय उत्पादनलाई मूल्यश्रृङ्खलामा आबद्ध गर्नु, उद्यमशील युवाहरूलाई सीप र पुँजीको उपलब्ध गराउनु, सेवामूलक व्यवसायको महत्व बुझाई सोको विकास र विस्तार गर्नु, विप्रेषण आयलाई औद्योगिक क्षेत्रमा परिचालन गर्नु जस्ता चुनौतीहरूका साथै श्रमको सम्मान, निजी सार्वजनिक साझेदारी अवधारणाको प्रभावकारी कार्यान्वयन पनि चुनौतीका रूपमा रहेका छन्।

५. लक्ष्य

नगरपालिका भित्र उद्योग, व्यापार तथा व्यवसाय विस्तार भएको र औद्योगिक उत्पादनमा वृद्धि भएको हुने।

६. उद्देश्य

- (१) उद्यमशीलताको विकास गरी स्थानीय कच्चा पदार्थ, श्रम र सीपमा आधारित उद्योगको विकास गर्नु।
- (२) व्यावसायिक क्रियाकलापको विस्तारका साथै आपूर्ति व्यवस्थालाई सहज बनाउनु।

७. रणनीति

- (१) स्थानीय उद्यमशीलताको विकास गर्ने।
- (२) उद्योग तथा सेवा क्षेत्रको विकासमा निजी क्षेत्र परिचालन गर्ने।
- (३) उत्पादित वस्तुको बजारको पहुँच विस्तार गर्ने।
- (४) आवश्यक उपभोग्य वस्तुको सहज आपूर्तिको व्यवस्था गर्ने।

८. कार्यनीति जस्तै

रणनीति	कार्यनीति
(१) स्थानीय उद्यमशीलताको विकास गर्ने।	(१) नगरपालिकाका उद्यमी बन्न चाहने युवाहरूको पहिचान गरी उद्यमशीलता सम्बन्धी तालिमको व्यवस्था गरिनेछ। (२) वैदेशिक रोजगारीबाट फर्किएका युवाहरूका साथै अन्य उद्यमशील युवाहरूलाई आवश्यक बीउ पुँजी सहज उपलब्ध गराउन सहजीकरणको व्यवस्था गरिनेछ। (३) उद्यमी व्यवसायीलाई आवश्यक पुँजीको उपलब्ध गराउन सम्बन्धित बैंक वित्तीय संस्थासँग समन्वय गरिनेछ। (४) रोजगारी सिर्जना गर्ने उद्यम व्यवसायलाई स्थानीय करमा छुट प्रदान गरी लगानी

	<p>आकर्षित गरिनेछ ।</p> <p>(५) सहूलियतपूर्ण कर्जा कार्यक्रममा लक्षित उद्यमीको पहुँच पुर्याउन आवश्यक सहजीकरण गरिनेछ।</p> <p>६) स्थानीय कच्चा पदार्थमा आधारित रोजगारमूलक उद्यम विकासमा स्टार्टअप पुजी लगायतको सहयोग गरिनेछ।</p> <p>(७) विभिन्न समूहमा रहेको बचतलाई परिचालन गरी लघु उद्यम, व्यवसाय सञ्चालन गर्न प्रोत्साहित गरिनेछ।</p> <p>८) उद्यमशीलता सम्बन्धी सीप सिकाउन तालिम आदिको व्यवस्था गरिनेछ।</p>
(२) उद्योग तथा सेवा क्षेत्रको विकासमा निजी क्षेत्र परिचालन गर्ने ।	<p>(१) आधारभूत पूर्वाधारसहितको औद्योगिक ग्रामको स्थापना गरिनेछ ।</p> <p>(२) निजी क्षेत्रलाई उद्योग स्थापना गर्न विद्युत् सेवा र स्थानीय मार्गको विस्तार गरिनेछ ।</p> <p>(३) नगरपालिका क्षेत्रभित्र औद्योगिक विकास गर्न औद्योगिक विकास गुरुयोजना तयार गरिनेछ।</p> <p>(४) जिल्लाको उद्योग वाणिज्य संघ र शुक्लाफांटा उद्योग बाणिज्य संघ सँग सहकार्य गरी व्यापार व्यवसाय बिस्तार गर्न सहजीकरण गरिनेछ।</p>
(३) उत्पादित वस्तुको बजारको पहुँच विस्तार गर्ने ।	<p>(१) सम्भाव्य बजारको पहिचान गर्न निजी क्षेत्रलाई सहजीकरण गरिनेछ ।</p> <p>(२) स्थानीय उत्पादन तथा आपूर्तिको सहज व्यवस्थापनका लागि स्थानीय हाटबजारलाई प्रोत्साहित गरिनेछ।</p> <p>(३) स्थानीय उत्पादनको खरिद र बजारीकरणमा सहकारीलाई प्रोत्साहन गरिनेछ।</p> <p>(४) स्थानीय उत्पादनलाई बजार सृखलामा आबद्ध गर्न अन्य उद्योग वाणिज्य संघसँग सहकार्य र औद्योगिक प्रदर्शनीहरूमा सहभागी गराइनेछ।</p> <p>(५) गाउँमा उत्पादित वस्तुहरूको बजार विस्तार गरी बजार सम्म पहुँच पुऱ्याउन प्रदेश र अन्य स्थानीय तहसँग सहकार्य र समन्वय गरिनेछ।</p> <p>(६) उद्योगलाई आवश्यक पर्ने कच्चा पदार्थ र सीपयुक्त जनशक्ति उपलब्ध गर्न नजिकका स्थानीय तहसँग सहकार्य गरिनेछ।</p> <p>(७) लघु, साना तथा घरेलु उद्योगहरूले उत्पादन गरेको वस्तुहरूको नामकरण (Branding) गर्न पालिकाको तर्फबाट आवश्यक पहल गरिनेछ।</p> <p>(८) संघीय सरकारसँगको सहकार्यमा लघु उद्यम विकास कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ।</p>
(४) आवश्यक उपभोग्य वस्तुको सहज आपूर्तिको व्यवस्था गर्ने ।	<p>(१) पालिकामा खाद्यवस्तु लगायत अन्य आवश्यक वस्तुको आपूर्ति अवस्थाको लागि सार्वजनिक, सहकारी र निजी क्षेत्रबीच समन्वय र सहकार्य गरिनेछ।</p> <p>(२) सहकारीसँगको सहकार्यमा नगरपालिकामा खाद्य बैंक स्थापना गरी गुणस्तरीय खाध्य सामग्री सुलभ दरमा सहज उपलब्ध हुने व्यवस्था मिलाइनेछ।</p> <p>(३) पालिकाभित्र सहज आपूर्ति व्यवस्थापनका साथै कालोबजार नियन्त्रण गर्न नियमित अनुगमन र नियमन गरिनेछ।</p> <p>(४) अस्वस्थ व्यापारमा स्थानीय प्रशासनसँग समन्वय गरी आवश्यक कारबाही गर्ने व्यवस्था मिलाइनेछ।</p>

	<p>(५) प्रयोगशालासँग समन्वय गरी अखाद्य वस्तुको बिक्री वितरण रोकिनेछ।</p> <p>(६) आवश्यक वस्तुको नियमित आपूर्ति व्यवस्था मिलाउन स्थानीय उद्योग वाणिज्य संघसँग सहकार्य गरिनेछ।</p> <p>(७) उपभोक्ताको हितलाई ध्यानमा राखी म्याद नाघेका अखाद्यको बिक्री वितरणलाई नियमन गरिनुका साथै स्वच्छ खाद्यान्न, मासु, दुग्ध आदि खाद्य पदार्थको बिक्री वितरण गर्ने व्यवस्था गरिनेछ।</p>
--	---

९. प्रमुख कार्यक्रम

(क) नगरपालिकाबाट सञ्चालन हुने

१. लघु उद्यम प्रवर्द्धन कार्यक्रम
२. युवा उद्यमशील विकास कार्यक्रम
३. उत्पादनको बजारीकरण तथा प्रवर्द्धन कार्यक्रम
४. व्यवसाय विस्तार कार्यक्रम
५. बजार नियमन तथा अनुगमन कार्यक्रम

(ख) प्रदेश सरकारसँगको समन्वयमा हुने कार्यक्रम

१. विविध सीप विकास तालिम
२. उद्योग, ब्यापार र व्यवसायमा सहजीकरण
३. उद्योग, व्यवसाय दर्ता तथा नियमन

(ग) संघीय सरकारसँगको सहकार्यमा सञ्चालन हुने

१. बजारीकरण
२. लगानी अभिवृद्धि
३. सीप विकास र उद्यमशीलता प्रवर्द्धन
४. अन्तर तह समन्वय र सहकार्य

१०. अपेक्षित उपलब्धि

कुल गार्हस्थ उत्पादनमा उद्योग क्षेत्रको योगदान १५ प्रतिशत पुगेको हुने। कम्तीमा ७ वटा निकासीजन्य उद्योग सञ्चालनमा आएको हुने। स्थानीय उद्योग वाणिज्य संघ गठन भई सक्रिय रहेको हुने।

वित्तीय तथा सहकारी क्षेत्र

१. पृष्ठभूमि

सहकारी क्षेत्र यस पालिकाको आर्थिक विकासमा एक आधारको रूपमा रहेको छ। पन्ध्रौँ योजनाले सहकारीमार्फत स्वावलम्बी, उत्पादनमुखी, दिगो एवम् न्यायोचित आर्थिक विकास गर्ने लक्ष्य राखेको छ। नेपालको संविधानले स्थानीय तहलाई आफ्नो भौगोलिक क्षेत्रमा रहेका सहकारीको, दर्ता, प्रवर्द्धन विकास र नियमन गर्ने अधिकार तथा जिम्मेवारीको व्यवस्था गरेको छ।

२. वस्तुगत अवस्था

यस नगरपालिकामा जम्मा १० वटा वैङ्क तथा वित्तीय संस्था र ६५ वटा सहकारी संस्था रहेका छन्। यी मध्ये वाणिज्य बैंक र विकास बैंकका १० वटा र लघु वित्तको शाखा रहेका छन्। नगरपालिकाका झन्डै ५५.५%

घरपरिवारका महिलाहरू सहकारी वा समूहमा संलग्न छन्। ति मध्ये अधिकांश ले रु १०० भन्दा बढी नियमित बचत गर्ने गरेका छन्। यस नगरपालिकाका करिब ६५ प्रतिशत घरपरिवारको बैंक खाता रहेको छ।

३. प्रमुख समस्या

नगरपालिकामा सहकारी व्यवस्थापन र नियमन सम्बन्धी नीतीको अभाव, व्यवस्थापन सुचना प्रणालीमा आवद्ध गर्न नसक्नु, अधिकांश सहकारीहरू बचत तथा ऋणमा केन्द्रित हुनु, सहकारी सूचनाकेन्द्रको अभाव हुनु, सहकारी संस्थाहरू सहकारीको सिद्धान्त अनुसार सञ्चालन हुन नसक्नु, वित्तीय साक्षरताको कमी हुनु, बैंक तथा वित्तीय संस्था निश्चित क्षेत्रमा केन्द्रित हुनु र सबै वडामा उपलब्ध नहुनु आदि यस क्षेत्रका प्रमुख समस्या हुन्।

४. अवसर र चुनौती

(क) अवसर

सहकारीको बारेमा जनचेतना हुनु, महिलाको सहकारीमा उल्लेख्य सहभागिता हुनु, साना साना बचत भई पुँजीको निर्माण हुनु, महिला र कृषि उत्पादन समूहहरू सहकारीमा आबद्ध हुने अवसर हुनु, बैंक तथा वित्तीय संस्थाको उल्लेख्य उपस्थिति रहनु, करिब ६५ प्रतिशत घरपरिवारको बैंक खाता हुनु आदि यस क्षेत्रका अवसरहरू रहेका छन्।

(ख) चुनौती

सहकारीको प्रभावकारी नियमन गर्नु, बचत तथा ऋणमा केन्द्रीत सहकारीहरूलाई उत्पादन र वितरणमा आकर्षित गर्नु, उत्पादन र वितरणमूलक सहकारीको विकास र विस्तार गर्नु, कृषि सामग्रीको आपूर्ति, कृषि उत्पादन र संकलन, बजारीकरणलाई सहकारीकरण गर्नु, बैंक तथा वित्तीय संस्थाको सेवासुविधा सबै वडामा विस्तार गर्नु, सहूलियतपूर्ण ऋणको सुविधामा आवश्यक पर्ने नागरिकको वृद्धि गर्नु यस क्षेत्रका चुनौतीहरू हुन्।

५. लक्ष्य

सहज वित्तीय पहुँच र उत्पादनमूलक लगानी भएको हुने।

६. उद्देश्य

- (१) सहकारी तथा वित्तीय संस्थाको विकास र विस्तार गर्नु।
- (२) नागरिकको वित्तीय पहुँच वृद्धि गर्नु।

७. रणनीति

- (१) उत्पादन र वितरण सहकारीलाई प्रोत्साहन गर्ने।
- (२) कृषिक्षेत्रको विस्तार र विकासमा सहकारीको भूमिका वृद्धि गर्ने।
- (३) सहकारी प्रसार र प्रवर्द्धन गर्ने।
- (४) वित्तीय सेवाको सहज पहुँच उपलब्ध गराउने।

८. कार्यनीति

रणनीति	कार्यनीति
(१) उत्पादन र वितरण सहकारीलाई प्रोत्साहन गर्ने।	(१) नगरपालिकामा उत्पादन र वितरणमूलक सहकारी स्थापना र सञ्चालनलाई प्रोत्साहन गर्ने नीति ल्याइनेछ। (२) उत्पादन र वितरणमूलक सहकारीको सहज दर्ताको व्यवस्था गरीने छ। (३) उत्पादन र वितरणमूलक सहकारीको क्षमता अभिवृद्धि गर्न

	<p>आवश्यक तालिम तथा अध्ययन भ्रमणको व्यवस्था मिलाइनेछ।</p> <p>(४) कृषि सामग्री (मल, बीउको) साथै उत्पादनको खरिद बिक्री सहकारी मार्फत गराउन सहजीकरण गरिनेछ।</p> <p>(५) उत्पादन सहकारीको उत्पादनलाई बजारीकरण गर्न आवश्यक सहयोग गरिनेछ।</p> <p>(६) सहकारी पूजीबाट सृजित उद्यम व्यवसायलाई प्रवर्द्धन गर्न सहजीकरण गरिनेछ।</p> <p>(७) कृषिमा आधारित औद्योगिक सहकारीको लागि आवश्यक मुख्य यन्त्र तथा उपकरणमा अनुदानको व्यवस्था गरिनेछ र यस्ता सहकारीको उत्पादनको बजार प्रवर्द्धन गर्न सहयोग गरिनेछ।</p>
(२) कृषि क्षेत्रको विस्तार र विकासमा सहकारीको भूमिका वृद्धि गर्ने।	<p>(१) साना किसानहरूलाई सहकारीको माध्यमबाट एकीकृत गरी ठूलो आकारको खेती गर्न प्रोत्साहन गरिनेछ।</p> <p>(२) किसानहरूको सहकारीको माध्यमबाट किसानहरूलाई प्रांगारिक खेती गर्न गठन हुने कृषक सहकारीलाई सहूलियत तथा अनुदानको व्यवस्था गरिनेछ।</p> <p>(३) सहकारीमार्फत उत्पादन भएको प्रांगारिक उत्पादनको बजारीकरण गर्न आवश्यक सहयोग गरिनेछ।</p> <p>(४) स्थानीय सहकारीहरूलाई जिल्ला, प्रदेश तथा केन्द्रीय सहकारी संघ संस्थासँग सञ्जालीकरण गरिनेछ।</p>
(३) सहकारी प्रसार र प्रवर्द्धन गर्ने।	<p>(१) पालिकामा सहकारी सम्बन्धी इकाई र सूचना केन्द्रको स्थापना गरी सहकारी सम्बन्धी तथ्यांक अध्याबधिक गरिनुका साथै नियमनको व्यवस्था गरिनेछ।</p> <p>(२) नागरिकहरूलाई सहकारी शिक्षा प्रदान गरिनेछ।</p> <p>(३) सहकारी सदस्यहरूलाई सहकारी प्रवर्द्धन र सहकारीको योजना, उत्पादन र सेवाको बजारीकरण सम्बन्धी तालिमको व्यवस्था गरिनेछ।</p>
(४) वित्तीय सेवाको सहज पहुँच उपलब्ध गराउने।	<p>(१) बैंक तथा वित्तीय संस्थाको सेवा विस्तार गर्न सहजीकरण गरिनेछ।</p> <p>(२) वित्तीय संस्थाहरूसँगको समन्वयमा नागरिकहरूलाई वित्तीय साक्षरता कार्यक्रम सञ्चालन गर्न गरिनेछ।</p> <p>(३) “एक घर: एक बैंक खाता” को नाराका साथ प्रत्येक परिवारको कम्तीमा एक बैंक खाता खोल्ने कार्यक्रमलाई अभियानका रूपमा सञ्चालन गर्न वित्तीय संस्थाहरूसँग सहकार्य गरिनेछ।</p>

९. प्रमुख कार्यक्रम

(क) नगरपालिकाबाट सञ्चालन हुने

- (१) उत्पादन सहकारी विकास तथा प्रवर्द्धन कार्यक्रम
- (२) सहकारी प्रवर्द्धन कार्यक्रम
- (३) कृषि सहकारी विस्तार कार्यक्रम
- (४) एक घर एक खाता कार्यक्रम।

(ख) प्रदेश तहबाट सञ्चालन हुने

- १) सहकारी शिक्षा
- २) अन्तर तह समन्वय

(ग) सङ्घीय तहबाट सञ्चालन हुने

- १) सहकारी शिक्षा
- २) अन्तर तह समन्वय र सञ्जालीकरण

१०. अपेक्षित उपलब्धि

योजनाको अवधिमा सहकारी क्षेत्रको लगानीको हिस्सा कुल लगानीको ५ प्रतिशत पुगेको हुने। वालिग नागरिक वित्तीय साक्षर भएको हुने, सहकारीहरूको सेवामा गुणात्मक सुधार आएका हुने, नगरपालिकाका प्रत्येक परिवारको कम्तीमा एक बैंक खाता भएको हुने, कम्तीमा एक-एक वटा सहकारीमा आधारित विस्तारित खेती र प्रांगारिक खेतीको अभ्यास शुरु भएको हुने, प्रत्येक वडामा एक एकवटा सहकारीबाट कृषि सामग्री बिक्री वितरण भएको हुनेछ।

श्रम, रोजगारी तथा सुरक्षित आप्रवासन

१. पृष्ठभूमि

नेपालको संविधानले रोजगारी तथा श्रमको हकलाई मौलिक हकको रूपमा स्थापित गर्नुका साथै वैदेशिक रोजगारीबाट आर्जन भएको पुँजी, सीप, प्रविधि र अनुभवलाई स्वदेशमा उत्पादनमूलक क्षेत्रमा लगाउन प्रोत्साहन गर्ने नीति अङ्गीकार गरेको छ। पन्ध्रौँ योजनाले विप्रेषण आयको उत्पादनमूलक लगानीबाट तीव्र आर्थिक वृद्धि गरी स्वदेशमा रोजगारी सिर्जना गर्ने लक्ष्य राखेको छ। स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐनले स्थानीय तहलाई बसाइँ सराइ दर्ता र पारिवारिक अभिलेखको व्यवस्थापन गर्ने जिम्मेवारी तोकेको छ। त्यस्तै गरी नागरिकहरूको रोजगारीको अवस्थाको अभिलेखीकरण र बेरोजगारको तथ्यांक संकलन र व्यवस्थापनका साथै सुरक्षित वैदेशिक रोजगारी र वैदेशिक रोजगारीमा रहेको श्रमशक्तिको सूचना र तथ्यांक संकलन र व्यवस्थापन गर्ने अहम् जिम्मेवारी तोकेको छ। स्थानीय आर्थिक सामाजिक विकासमा रोजगारीका अवसर वृद्धिले महत्वपूर्ण स्थान रहने गरेकोले योजना बद्ध विकासका माध्यमबाट यस क्षेत्रको विकास गर्नुपर्ने आवश्यकता महसुस गरिएको छ। १५ औँ योजना र दिगो विकास लक्ष्यले पूर्ण तथा उत्पादनशील रोजगारी र मर्यादित रोजगारीलाई प्रवर्द्धन गर्ने कुरामा जोड दिएको छ भने प्रदेशले गुणस्तरीय रोजगारीमा जोड दिएको छ।

२. वस्तुगत अवस्था

यस नगरपालिकामा हाल कुल जनसंख्याको करिब ९० प्रतिशत मात्र बसोबास गरिरहेका छन् भने देशको अन्य भागमा ५ प्रतिशत र बिदेशमा ५ प्रतिशत बसिरहेका छन्। यस नगरपालिकाका १० प्रतिशत नागरिकहरू पूर्ण बेरोजगार छन्। जीविकोपार्जनमुखी कृषि क्षेत्रमा ६० प्रतिशत भन्दा वढी काम गरिरहेका छन्। यसरी यस नगरपालिकामा बेरोजगार, अर्धबेरोजगार जनसंख्याको हिस्सा करिब ७० प्रतिशत रहेको छ। रोजगारीमा रहेकामा वैदेशिक रोजगारमा ५ प्रतिशत छन्। जसमध्ये ठूलो हिस्सा भारतमा छन्। १०५५ जनाले कुनै न कुनै प्रकारको

सीपमूलक तालिम लिएका छन्। यस नगरपालिकामा वार्षिक रु. २.५ करोड विप्रेषण आय भित्रिने गरेको अनुमान छ। विप्रेषण आयको अधिकांश हिस्सा दैनिक उपभोगमा खर्च हुने गरेको छ। नगरपालिकाभित्र न्यून मात्र रोजगारीको अवसर उपलब्ध छ। नगरपालिकाभित्र विभिन्न व्यवसायमा १२१४ जना संलग्न भएका छन्।

३. प्रमुख समस्या

रोजगार तथा बेरोजगार श्रम शक्तिको अभिलेख नहुनु, स्थानीय स्तरमा रहेका बाह्य तथा विदेशी श्रमिकको लगत नहुनु, पूर्ण बेरोजगार र अर्धबेरोजगारको संख्या अत्यधिक हुनु, उल्लेख्य संख्यामा युवा वैदेशिक रोजगारीमा हुनु, भारतमा न्यून पारिश्रमिकयुक्त रोजगारमा जानेको हिस्सा ठूलो हुनु, नागरिकहरूमा सीपको अभाव हुनु, विप्रेषण आयमा आश्रित परिवार संख्या उल्लेख्य हुनु, विप्रेषण आयको अधिकांश रकम दैनिक उपभोगमा खर्च हुनु यस क्षेत्रका प्रमुख समस्या हुन्।

४. अवसर र चुनौती

(क) अवसर

नेपाल सरकारले नगरपालिकामार्फत प्रधानमन्त्री रोजगार कार्यक्रम सञ्चालन गर्नु, नेपाल सरकारले रोजगार र उद्यमशीलता प्रवर्द्धन कार्यक्रम सरकारको प्राथमिकतामा पर्नु, पालिकामा उल्लेख्य मात्रामा विप्रेषण आय भित्रिनु, वैदेशिक रोजगारीबाट फर्किएका नागरिकहरूले सिकेको सीप र अनुभव प्रयोग गर्ने जोश जाँगर हुनु, प्रविधिको विकासले स्थानीय उत्पादनको बजारीकरण सहज हुनु, शुक्लाफांटा बहुप्राविधिक शिक्षालय, कृषि तथा बन बिग्यानको पढाई संचालन हुने प्राविधिकधारका बिद्धालय, विभिन्न उच्च प्राविधिक ज्ञानमा आधारित उत्पादन सजिलै राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय बजारमा बिक्री गर्न सक्ने सम्भावना बढ्नु, सीप र स्किममा आधारित ऋण प्रवाहको अवसर हुनु आदि यस क्षेत्रका अवसरहरू हुन्।

(ख) चुनौती

नागरिकहरूलाई सीपमूलक तालिममार्फत दक्ष बनाई रोजगारीको अवसर उपलब्ध गराउनु, वैदेशिक रोजगारीको लाभलाई अधिकतम बनाउनु, विप्रेषणबाट प्राप्त आयलाई उत्पादनमूलक क्षेत्रमा लगानी गराउनु, आप्रवासनका कारण समाजमा देखिने सामाजिक विकृतिको असर न्यून गर्नु, वैदेशिक रोजगारबाट फर्केका युवाको सीपलाई उद्यमशीलतामा रूपान्तरण गर्नु, पालिकामा रोजगारी र सीपको तथ्यांक प्रभावकारी रूपमा व्यवस्थापन गरी नागरिकहरूका लागि उपयोगी बनाउनु यस क्षेत्रका प्रमुख चुनौती हुन्।

५. लक्ष्य

मर्यादित रोजगारीको अवसर वृद्धि भएको हुने।

६. उद्देश्य

रोजगारीका अवसर वृद्धि गर्ने।

७. रणनीति

(१) रोजगार सूचना प्रणाली व्यवस्थित बनाउने।

(२) स्थानीय रोजगारी प्रवर्द्धन गर्ने।

(३) वैदेशिक रोजगारी व्यवस्थित गर्ने।

८. कार्यनीति

रणनीति	कार्यनीति
(१) रोजगार सूचना प्रणाली व्यवस्थित बनाउने ।	<p>(१) नगरपालिकामा रहेका विभिन्न सीपयुक्त र सीप नभएका श्रमिकको लागत संकलन तथा सूचना व्यवस्थापन गरिनेछ।</p> <p>(२) नगरपालिकाभित्रको रोजगार तथा बेरोजगार श्रमशक्तिको तथ्यांक संकलनलाई पूर्णता दिई नियमित रूपमा अद्यावधिक गरिनेछ।</p> <p>(३) रोजगार सेवा केन्द्रलाई सुदृढ गरी रोजगार विनिमय केन्द्रको रूपमा क्रियाशील गरिनेछ।</p> <p>(४) रोजगार सम्बन्धी तथ्यांकलाई प्रशोधन गरी नियमित प्रवाह हुने सूचना प्रणालीको विकास गरिनेछ।</p> <p>(५) नगरपालिकाभित्र रहेका विभिन्न विषयका दक्ष जनशक्तिको तथ्यांक संकलन तथा व्यवस्थापन गरिनेछ।</p> <p>(६) संघीय सरकारसँगको सहकार्यमा रोजगार सम्बन्धी अभिलेख डिजिटलाइज गरी नगरपालिकाको वेबसाइटमा राख्ने व्यवस्था मिलाइनेछ।</p> <p>(७) रोजगार सम्बाद मन्चगठन तथा व्यवस्थापन गरिने छ ।</p>
(२) स्थानीय रोजगारी प्रवर्द्धन गर्ने ।	<p>(१) स्थानीयस्तरका विकास कार्यक्रमलाई श्रममूलक बनाउँदै रोजगारका अवसरहरू विस्तार गरिनेछ । यसका लागी निर्माण व्यवसायीहरूसँग सहकार्य गरि निर्माणमा स्थानिय श्रम परिचालनको नीति अवलम्बन गरिनेछ ।</p> <p>(२) रोजगारमूलक उद्योग व्यवसाय सञ्चालन गर्न निजी क्षेत्रलाई प्रोत्साहन गरिनेछ ।</p> <p>(३) संघीय सरकारसँगको सहकार्यमा रोजगार र उद्यमशीलता प्रवर्द्धन गर्न शैक्षिक प्रमाण-पत्र धितो राखी न्यून ब्याजदरमा ऋण प्रवाहको व्यवस्थालाई नगरपालिकासम्म ल्याइनेछ।</p> <p>(४) नगरपालिकाबाट गरिने विकासका हरेक पुर्वाधारहरू लाई स्थानीय रोजगारी सिर्जनासँग आबद्ध गरिनेछ।</p> <p>(५) श्रमको सम्मान शुक्लाफाँटाको आर्थिक समृद्धीको आधारका रूपमा लिईनेछ ।</p>
(३) वैदेशिक रोजगारी व्यवस्थित गर्ने।	<p>(१) संघीय सरकारसँग समन्वय गरी वैदेशिक रोजगारीमा जाने युवाहरूलाई वित्तीय साक्षरता एवम् सीपमूलक तालिम कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ।</p> <p>(२) संघीय सरकारसँगको सहकार्यमा वैदेशिक रोजगारीमा जान चाहने श्रमशक्तिलाई आधारभूत सूचना उपलब्ध गराउनका साथै पूर्व-अभिमुखीकरण गर्ने व्यवस्था मिलाइनेछ।</p> <p>(३) वैदेशिक रोजगारीबाट प्राप्त विप्रेषण आयलाई उत्पादनशील क्षेत्रमा लगानी गरी स्वरोजगार र रोजगारी सृजना गर्न प्रोत्साहित गरिनेछ ।</p> <p>(४) संघ, प्रदेश र निजी क्षेत्रसँगको सहकार्यमा विप्रेषणबाट प्राप्त आम्दानीलाई स्थानीय उद्योग र व्यवसायमा लगानी गर्न सहजीकरण गरिनेछ।</p> <p>(५) संघीय सरकारसँग सहकार्य गरी वैदेशिक रोजगारीमा गएका श्रमिकको परिवारको लागि मनो-सामाजिक परामर्श सेवा उपलब्ध गराउने व्यवस्था मिलाइनेछ।</p>

	<p>(६) वैदेशिक रोजगारीबाट फर्किएका व्यक्तिहरूको सामाजिक पुनःएकीकरण गर्ने कार्यक्रम तयार गरी कार्यान्वयन गरिनेछ।</p> <p>(७) वैदेशिक रोजगारीबाट फर्किएका व्यक्तिहरूको समाजमा सहज पुनर्स्थापना हुने वातावरण बनाइनेछ।</p> <p>(८) बैदेशिक रोजगारका क्रममा ज्यान गुमाउने तथा अंगभंग हुनेहरूको आश्रित परिवारका लागी संरक्षणका कार्यक्रमहरू संचालन गरिने छ ।</p>
--	--

९. कार्यक्रम

(क) नगरपालिकाबाट सञ्चालन हुने

१. रोजगार सेवा केन्द्र सञ्चालन तथा व्यवस्थापन कार्यक्रम
२. प्रधानमन्त्री रोजगार कार्यक्रम
३. सुरक्षित आप्रवासन कार्यक्रम
४. वित्तीय साक्षरता र विप्रेषणको उत्पादनमूलक उपयोग सम्बन्धी कार्यक्रम
५. सामाजिक पुनर्स्थापना कार्यक्रम
६. सचेतना कार्यक्रम

(ख) प्रदेश तहबाट सञ्चालन हुने

विभिन्न सीप विकास तालिम

(ग) सङ्घीय तहबाट सञ्चालन हुने

- रोजगार प्रबर्द्धन कोष
- सामाजिक सुरक्षा र कल्याण
- सीप विकास
- प्रधानमन्त्री रोजगार कार्यक्रम

१०. अपेक्षित उपलब्धि

हालको आप्रवासनको दर ७ प्रतिशतबाट घटी ३ प्रतिशत पुगेको हुनेछ। वैदेशिक रोजगारीमा रहेको हालको जनसंख्या १३ प्रतिशत बाट घटी ५ प्रतिशत पुगेको हुनेछ। हालको पूर्ण बेरोजगारीको दर २१ प्रतिशतबाट घटी १० प्रतिशत पुगेको हुनेछ। कुनै न कुनै रूपको बेरोजगारीको हालको दर ३८ प्रतिशतबाट घटी २५ प्रतिशत भएको हुनेछ। नगरपालिकामा रोजगार सेवा केन्द्र डिजिटलाइज भई व्यवस्थित भएको हुनेछ। वैदेशिक रोजगारीमा जाने अधिकांश नागरिकहरू आकर्षक गन्तव्यमा गएको हुनेछन्। विप्रेषण आय रु. १०करोड भएको हुनेछ। विप्रेषण आयको उपभोगमा हुने खर्चको हिस्सा घटेको हुनेछ। विप्रेषण आयको कम्तीमा ५० प्रतिशत देखिने गरी उत्पादन क्षेत्रमा लगानी भएको हुनेछ।

परिच्छेद : ६ सामाजिक विकास

१ शिक्षा

१. पृष्ठभूमि

शिक्षा मानव विकासको आधारका साथै समाज परिवर्तनको महत्वपूर्ण संवाहक पनि हो । नेपालको संविधानले प्रत्येक नागरिकलाई आधारभूत तहको शिक्षा अनिवार्य र माध्यमिक तहसम्मको शिक्षा निःशुल्क पाउने व्यवस्था मौलिक हकको रूपमा प्रत्याभूत गरेको छ । साथै शिक्षालाई वैज्ञानिक, प्राविधिक, व्यावसायिक, सीपमूलक, रोजगारमूलक एवं जनमुखी बनाउँदै शिक्षा क्षेत्रमा राज्यको लगानी अभिवृद्धि गर्दै शिक्षामा भएको निजी क्षेत्रको लगानीलाई नियमन र व्यवस्थापन गरी सेवामूलक तथा गुणस्तरीय शिक्षाको विकास गर्ने सरकारको नीति रहेको छ। १५ औं योजनाको राष्ट्रिय रणनीतिकै मुख्य पक्षको रूपमा शिक्षा क्षेत्र समावेश गर्दै सामाजिक आर्थिक रूपान्तरणको प्रमुख माध्यमको रूपमा अङ्गिकार गरेको छ। सुदूरपश्चिम प्रदेशले पनि यही सोचको निरन्तरता प्रदान गरेको छ भने समावेशी तथा न्यायोचित र गुणात्मक शिक्षाको सुनिश्चित गर्ने दिगो विकास लक्ष्य रहेको छ।

२. वर्तमान शैक्षिक अवस्था

यस नगरपालिकाको १५ वर्ष माथिको साक्षरता दर ७९.२९ प्रतिशत छ । पुरुष साक्षर ८८ प्रतिशत रहेकामा महिला साक्षरता ७२.०५ प्रतिशत रहेको छ । विद्यालयको पहुँचबन्दा बाहिर रहेका वालबालिका करिव ८ प्रतिशत रहेका छन् । युवा साक्षरता ८५ प्रतिशत रहेको छ । आधारभूत तहमा खुद भर्ना दर ९८ प्रतिशत रहेको छ भने माध्यमिक तहमा ९६ प्रतिशत रहेको छ । आधारभूत तहमा शिक्षक विद्यार्थी अनुपात ५९.९४ र माध्यमिक तहमा ६४.२८ रहेको पाइन्छ । आधारभूत तहमा विद्यालय छाड्ने दर १५ प्रतिशत रहेको छ भने माध्यमिकतहका विद्यालय छाड्ने ८ प्रतिशत रहेको छ । यस नगरपालिकामा कुल ५७ वटा विद्यालयमध्ये ३२ वटा सामुदायिक विद्यालय, २५ वटा संस्थागत विद्यालय रहेका छन् । यसको अतिरिक्त १ क्याम्पस र २ वटा सामुदायिक अध्ययन केन्द्र रहेका छन् । कुल ३२ वटा सामुदायिक विद्यालयमध्ये १३ वटा विद्यालयमा कम्प्युटर प्रयोगशाला, १० वटा विद्यालयमा विज्ञान प्रयोगशाला र ३२ वटा विद्यालयमा इमेल, इन्टरनेट सुविधा रहेको छ । यसका साथै २१ वटा विद्यालयमा बालकलबहरू गठन भएका छन् । १६ वटा विद्यालय अपाङ्ग मैत्री छन् भने २० वटा विद्यालयमा महिला शौचालयको सुविधा रहेको छ । कुल १९९ शिक्षक दरबन्दीमध्ये स्थायीतर्फ ७२ पुरुष र २१ महिला गरि जम्मा ९३ जना शिक्षक कार्यरत रहेका छन् भने बाँकी १०६ शिक्षक करार राहत तथा नीजिमा कार्यरत रहेका छन् । कुल कार्यरत शिक्षकमध्ये ३६ प्रतिशत महिला शिक्षक रहेका छन् । विभिन्न तहमा अध्ययन गर्ने विद्यार्थीको कुल संख्या १५८८८ रहेको छ । यसमध्ये क्रमशः बाल कक्षामा २५५०, आधारभूत तहमा (१ देखि ८) ९५९१, माध्यमिक तह (९ देखि १०) २५०७ जना र उच्च माध्यमिक तह (११ देखि १२) तहमा ११५० जना विद्यार्थीहरू संस्थागत/सामुदायिक विद्यालयमा अध्ययन गरिरहेका छन् । कुल विद्यार्थीमध्ये ४८.९० प्रतिशत (७७७० जना) छात्रा अध्ययन रहेका छन् ।

३. सबल पक्ष

आधारभूत तथा माध्यमिक शिक्षा स्थानीय तहको एकल अधिकारमा रहनु, प्रायः सबै विद्यालय भौतिक संरचना राम्रो अवस्थामा रहनु, उपयुक्त शिक्षक विद्यार्थी अनुपात रहनु, कम्प्युटर आधारित शिक्षा प्रणाली प्रारम्भ हुनु, कक्षा

१ देखि ८ सम्म स्थानीय पाठ्यक्रम लागुहुनु, विज्ञान प्रयोगशाला, पुस्तकालय तथा कम्प्युटर ल्याबहरु संचालनमा हुनु, महिला शिक्षक अनुपात उल्लेख्य रहनु, शिक्षक विद्यार्थी अनुपात राम्रो रहनु आदि जस्ता यस क्षेत्रका सबल पक्ष देखिएका छन् ।

४. समस्या र चुनौती

(क) समस्या

आधारभूत तहमा १५ प्रतिशत तथा माध्यमिक तहमा विद्यालय छाड्ने दर ८ प्रतिशत रहेको छ भने ८ प्रतिशत बालबालिकाहरु(५ देखि १५ वर्षसम्मका) विद्यालय बाहिर रहेका, सबै विद्यालयहरुमा व्यवस्थित शौचालय नहुनु, सबै बिद्वालयमा खानेपानी सुबिधा प्रबन्ध गर्न नसक्नु, तालिम प्राप्त तहगत शिक्षक अभाव, आवश्यकता अनुसारका शैक्षिक सामग्रीको कमी, पछिल्लो समयमा सामुदायिक बिद्वालयमा बिद्वार्थी संख्या घट्दै जानु , तालिम प्राप्त विषयगत शिक्षकहरुको कमी, महिलाको साक्षरता दर तुलनात्मक रूपमा न्यून हुनु, विगतमा महामारीको रुपमा विश्वभर नै फैलिएको कोभिड १९ को कारणले लामो समयसम्म विद्यालय बन्द रहनु, सबै विद्यालयमा कम्प्युटर प्रणालीमा आधारित शिक्षाको अभावमा विद्यार्थीको पठनपाठन प्रभावित हुनु आदि जस्ता यस क्षेत्रका मुख्य मुख्य समस्याहरु रहेका छन् ।

(ख) चुनौती

जीवनोपयोगी र प्राविधिक शिक्षाको विस्तार गर्नु, विद्यालय शिक्षालाई सूचना प्रविधिमैत्री बनाउनु, सबै माध्यमिक विद्यालयमा विज्ञान प्रयोगशालाको व्यवस्था गर्नु, विद्यालय छोड्ने दर घटाउनु, सिकाइ दरमा सुधार गर्नु, बालमैत्री , अपाङ्ग मैत्री, वातावरणमैत्री विद्यालय निर्माण, विषयगत शिक्षकको व्यवस्थापन, महिला तथा युवा साक्षरता बढाउनु, विद्यालयमा खेलकुल पूर्वाधारको विकास, विद्यालयमा व्यवस्थित कक्षा कोठा विस्तार गर्नु, विषयगत (गणित, विज्ञान, अंग्रेजी आदि) दक्ष शिक्षकको व्यवस्था गर्नु, विद्यार्थी संख्या कम भएका विद्यालयको समायोजन तथा सामुदायिक बिद्वालय प्रतिको आकर्षण बढाउनु, कोभिड १९ लगायतका महामारीको अवस्थामा वैकल्पिक पठनपाठनको व्यवस्था गर्नु जस्ता यस क्षेत्रका चुनौती रहेका छन् ।

५. अवसर

आधारभूत तथा माध्यमिक शिक्षा अनिवार्य र निःशुल्क भएको संवैधानिक व्यवस्था, आधारभूत तथा माध्यमिकसम्मको शिक्षा स्थानीय तहको अधिकार क्षेत्रभित्र रहनु, शिक्षालाई दिगो विकास लक्ष्यका साथै राष्ट्रिय प्राथमिकतामा राखिनु, प्रत्येक स्थानीय तहमा एक प्राविधिक विद्यालय स्थापना गर्ने सरकारी नीति हुनु जस अनुसार यस नगरपालिकामा CTEVT को शुक्लाफांटा प्राविधिक शिक्षालय संचालनमा रहनु, शिक्षामा नेपाल सरकारबाट अनुदान प्राप्त हुनु, संघ र प्रदेश दुबै सरकारहरुले विद्यालय भर्ना अभियान जस्ता विभिन्न जागरुकतामूलक कार्यक्रम सञ्चालन गर्नु, शिक्षामा अभिभावक र निजी क्षेत्रको लगानी हुनु, अभिभावक स्वयं र जनप्रतिनिधिहरु शैक्षिक विकासप्रति जागरुक रहनु, विभिन्न किसिमका छात्रवृत्ति कार्यक्रमहरु सञ्चालनमा रहनु, सुदूरपश्चिम प्रदेशको समेत शिक्षाका अवसरमा सबैका पहुँच सुनिश्चित गर्ने उद्देश्य रहनु जस्ता विषयलाई मुख्य अवसरका रूपमा राखिएको छ ।

६. लक्ष्य

आधारभूत तथा माध्यमिक तहसम्म गुणस्तरीय शिक्षामा सबैको पहुँच भएको हुने ।

७. उद्देश्य

विद्यालय शिक्षाको गुणस्तर अभिवृद्धि गर्नु ।

८. रणनीति र कार्यनीति

उपरोक्त उद्देश्य परिपूर्तिका लागि निम्न रणनीति र कार्यनीति लिइएका छन्-

(क) रणनीति

१. विद्यालयलाई आधुनिक प्रविधियुक्त बनाउने ।
२. शिक्षकको क्षमता अभिवृद्धि गर्ने ।
३. विद्यालय शैक्षिक तथा भौतिक पूर्वाधारको विकास गर्ने ।
४. विद्यालयको संरचना तथा क्रियाकलाप अपाङ्गता मैत्री, बालबालिकामैत्री बनाउने ।
५. विद्यालय जाने सबै उमेरसमूहका बालबालिकालाई विद्यालय ल्याउने, टिकाउने र सिकाउने वातावरण सृजना गर्ने ।

(ख) रणनीति तथा कार्यनीति

रणनीति	कार्यनीति
१. विद्यालयलाई आधुनिक प्रविधियुक्त बनाउने ।	<ul style="list-style-type: none"> • विद्यालयमा कम्प्युटर, प्रिन्टर, प्रोजेक्टर सहितको ICT कक्षा सञ्चालनको व्यवस्था गरिनेछ । • इन्टरनेट सहितको कम्प्युटर तथा सूचना प्रविधिको विकास गरिनेछ । • विद्यालयमा विद्युतीय हाजिरी अनिवार्य गरी CC-Camera को व्यवस्था गरिनेछ । • सबै माध्यमिक विद्यालयमा विज्ञान प्रयोगशाला र अन्य विषयगत प्रयोगशाला स्थापना , पुस्तकालय स्थापना गरिनेछ । • शिशु तथा बालकक्षामा खेल सामग्री, स्मार्ट टि.भी. सहितको बालमैत्री वातावरण निर्माण गरिनेछ । • एक विद्यालय एक विषय प्रयोगशाला हब वा विषयगत सामग्री हब बनाइनेछ । • प्रत्येक विद्यालयमा सूचना प्रविधिमा दक्ष भएको ICT focal teacher को व्यवस्था गरिनेछ ।
२. शिक्षकको क्षमता अभिवृद्धि गर्नु ।	<ul style="list-style-type: none"> • विषयगत रूपमा शिक्षकहरूको क्षमता विकास गरिनेछ । • विद्यालय व्यवस्थापन समितिका पदाधिकारीको क्षमता अभिवृद्धि कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ । • अभिभावक शिक्षक भेला नियमित रूपमा गरिनुका साथै विद्यालयको सामाजिक परीक्षण कार्य समेत नियमित रूपमा गरिनेछ । • विद्यालयका शिक्षकका लागि आधारभूत, विषयसँग सम्बन्धित पुनर्ताजगी तालिमको व्यवस्था गरिनेछ । • विद्यालयको नक्सांकन गरी शिक्षक विद्यार्थीको उचित अनुपात कायम गरिनेछ • शिक्षक मूल्याङ्कनका मान्य पारदर्शी सूचक शिक्षक अभिभावक भेलाबाट तय गरी वार्षिक रूपमा शिक्षकको मूल्यांकन गरिनुका साथै उत्कृष्ट शिक्षकलाई

	<p>पुरस्कारको व्यवस्था गरिनेछ ।</p> <ul style="list-style-type: none"> • विद्यालयलाई महिला, बालबालिका एवं अपाङ्गमैत्री रूपमा विकास गरी विद्यालय शिक्षा पूरा गर्न आकर्षित गरिनेछ । • आधारभूत तहमा स्थानीय पहिचान सहितको स्थानीय पाठ्यक्रम तयार गरी शिक्षण प्रारम्भ गरिनेछ । • विद्यालय नजाने बालबालिकाको संख्या शून्य बनाइनेछ । • प्राथमिक तहको शैक्षिक गुणस्तर सुधारको लागि शिक्षण सिकाइको नमुना विद्यालयको विकास गरिनेछ । • माध्यमिक विद्यालयमा व्यावसायिक एवं जीवनोपयोगी सीपमूलक शिक्षाको विस्तार गरिनेछ । • विद्यालय व्यवस्थापन तथा प्रधानाध्यापकसँग कार्य सम्पादन सम्झौता गरिनेछ । • कार्यसम्पादनको आधारमा विद्यालय व्यवस्थापन समिति, शिक्षक अभिभावक संघ, प्रधानाध्यापक, शिक्षक एवं कर्मचारीहरूलाई पुरस्कार तथा दण्डको व्यवस्था गरिनेछ । • शैक्षिक गुणस्तर परीक्षण लेखाजोखा केन्द्रको व्यवस्था गरिनेछ । • शिक्षकलाई प्राविधिक शिक्षा र सूचना प्रविधिको बारेमा आवश्यकता पहिचान गरी तालिम प्रदान गरिनेछ । • महिला, दलित, विपन्न तथा पछाडि परेका वा पारिएका समूहको गुणस्तरीय, प्राविधिक एवं विशेष शिक्षामा पहुँच सुनिश्चित गर्न छात्रवृत्ति, दिवाखाजा लगायत अन्य प्रोत्साहनको व्यवस्था गरिनेछ । • भिन्न क्षमता भएका बालबालिकालाई सीपमूलक विशेष शिक्षा प्रदान गर्न अन्तर सरकार, अन्तर स्थानीय तह, गैसस र निजी क्षेत्र समेतसँग समन्वय गरी उपयुक्त विद्यालयमा छात्रवृत्ति सहित पठनपाठनको व्यवस्था गरिनेछ । • विद्यालय शिक्षा पूरा नगरेका किशोरकिशोरीहरूलाई विद्यालय केन्द्रित व्यावसायिक शिक्षाका कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ । • प्रधानाध्यापक, शिक्षक र विद्यालय व्यवस्थापन समितिको क्षमता विकासका लागि अल्पकालीन तथा दीर्घकालीन तालिम सञ्चालन गरिनेछ । • पालिकास्तरीय शैक्षिक सामग्री प्रदर्शनी मेला आयोजना गरिनेछ । • कोभिड १९ को महामारीले विद्यालय शिक्षण सिकाइमा पारेको प्रभाव र भविष्यमा यस्तै खाले महामारीले पार्नसक्ने प्रभावलाई न्यूनीकरण गर्न वैकल्पिक पद्धतिमार्फत शिक्षण सिकाइलाई प्रब्रधन गरिनेछ । • शिक्षा ऐन, शिक्षा नीति, नियमावली, निर्देशिका तथा कार्यविधिहरू निर्माण गरी लागू गरिनेछन् ।
<p>३. विद्यालयको शैक्षिक तथा भौतिक पूर्वाधारको विकास गर्ने ।</p>	<ul style="list-style-type: none"> • वस्तुगत आधार सहितको (SIP) विद्यालय सुधार योजना तर्जुमा गरी कार्यान्वयन गरिने छ । • प्रत्येक विद्यालयमा स्यानेटरी प्याडहरूको व्यवस्था एवं फेर्ने उचित सुविधा सहितको बालिका शौचालयको व्यवस्था गरिनेछ । • मापदण्ड अनुसार विद्यार्थीको अनुपातका आधारमा कक्षा कोठाहरूको संख्या

	<p>वृद्धि गरिनेछ । हाल निर्माण गरिएका विद्यालय भवनको नियमित मर्मत सम्भारको व्यवस्था गरिनेछ।</p> <ul style="list-style-type: none"> • प्रत्येक विद्यालयमा न्यूनतम शैक्षिक सामग्री तथा आवश्यक उपकरणको व्यवस्था गरिनेछ । • थप एक वटा बहुप्राविधिक विद्यालय स्थापना गरी सञ्चालन गरिनेछ । • विद्यालयको हाताभित्र हरियाली वातावरण निर्माणका लागि एक विद्यालय एक बगैंचा, एक विद्यार्थी एक बिरुवा कार्यक्रमको सुरुवात गरी उत्कृष्ट बगैंचा भएको विद्यालयलाई पुरस्कृत गरिनेछ । • कम्तीमा तीन वटा प्राविधिक धारका विद्यालयको निर्माण गरिनेछ । • नेपाल सरकारबाट जारी भएको सिक्दै काम गर्दै अवधारणानुसार विद्यार्थीहरूलाई काम गर्ने उचित वातावरण सृजना गरिनेछ ।
<p>४. विद्यालयका संरचना तथा क्रियाकलाप अपाङ्गता मैत्री, बालबालिकामैत्री बनाउने ।</p>	<ul style="list-style-type: none"> • सबै विद्यालयलाई बालमैत्री, अपाङ्ग मैत्री तथा महिला मैत्री बनाइनुका साथै शौचालयको व्यवस्था समेत तदनुसार हुने गरी निर्माण गरिनेछ । • बालिका शिक्षालाई प्रोत्साहित गर्न अध्ययनरत किशोरीहरूलाई स्वच्छ महिनावारीको लागि सबै विद्यालयमा निःशुल्क प्याड वितरण कार्यक्रमलाई निरन्तरता दिइनेछ । • विद्यालयको भवन, कक्षा कोठा, फर्निचर, हार्डटबोर्ड, खेल तथा पठनपाठन सामग्री लगायत अपाङ्गता मैत्री, शिशु, बालबालिका तथा छात्रामैत्री बनाइनेछ ।
<p>५. विद्यालय जाने सबै उमेरका बालबालिकालाई विद्यालय ल्याउने, टिकाउने र सिकाउने वातावरण सृजना गर्ने ।</p>	<ul style="list-style-type: none"> • सबै विद्यालय उमेर समूहका बालबालिकालाई अनिवार्य विद्यालय भर्ना घरदैलो अभियान कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ । • दिवा खाजा अभियानलाई निरन्तरता दिइनेछ । • दिवा खाजा कार्यक्रमलाई प्रभावकारी बनाउन निजी क्षेत्र तथा स्थानीय गैरसरकारी संघसंस्था र निकाय संघ समन्वय र साझेदारीलाई निरन्तरता दिइनेछ । • पालिकाभित्रका अध्ययनरत सम्पूर्ण विद्यार्थीका अभिभावकहरूलाई महामारी सचेतना, बालबालिका हेरचाह, बाल अधिकार, सुरक्षित मातृत्व, लागुऔषध नियन्त्रण, मनोपरामर्श सेवा लगायतका विषयलाई समेटेर अभिभावक शिक्षा शुरु गरिनेछ । • सबै बालबालिकालाई विद्यालयमा ल्याउन र टिकाउन आमा समूह, सामुदायिक संघसंस्था, टोल विकास समिती, बाल क्लब तथा स्थानीय गैससलाई परिचालन गरिनेछ । • अनिवार्य तथा निःशुल्क शिक्षालाई कार्यान्वयनमा ल्याउनका लागि अभिभावक शैक्षिक चेतना विस्तार तथा अभिवृद्धि कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ । • विपन्न र पछाडि परेका वा पारिएका वर्ग, लिङ्ग र समूहका विद्यालय जाने उमेरका बालबालिकाहरूलाई विद्यालय भित्र्याई टिकाउन छात्रवृत्ति, खाजा, पोशाक लगायत विशेष प्रोत्साहनजनक कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछन् । • विभिन्न फरक क्षमता भएका बालबालिकालाई सीपमूलक विशेष शिक्षा प्रदान गर्न अन्तर सरकार, अन्तर स्थानीय तह, गैसस र निजी क्षेत्र समेतसँग समन्वय

	<p>गरी उपयुक्त विद्यालयमा छात्रवृत्ति सहित पठनपाठनको व्यवस्था गरिने ।</p> <ul style="list-style-type: none"> • सामुदायिक विद्यालयलाई आकर्षणको केन्द्र बनाउन अभिभावक भेलाबाट गरिएको सामाजिक परीक्षणको सुझाव अनुसार सुधार गरी बढीभन्दा बढी विद्यार्थी भर्ना र निरन्तरता दर बढाउन प्रोत्साहन गरिनेछ । • विद्यालय, अन्तरविद्यालय खेलकुद, वक्तृत्वकला, हिज्जे, क्विज, योग अभ्यास प्रतियोगिता जस्ता अतिरिक्त क्रियाकलाप सञ्चालन नियमित रूपमा आयोजना गर्न प्रोत्साहन गरिनेछ ।
--	--

९. प्रमुख कार्यक्रमहरू

(क) नगरपालिका आफैले सम्पादन गर्ने

- विद्यालय सुधार योजना ।
- विद्यालय पूर्वाधार सुधार कार्यक्रम ।
- शैक्षिक सामग्री व्यवस्थापन ।
- विद्यालय सूचना प्रविधि विकास र विस्तार ।
- विशेष भर्ना अभियान ।
- छात्रवृत्ति कार्यक्रम ।
- समुदाय लक्षित विशेष शैक्षिक कार्यक्रम ।
- शैक्षिक नीति तथा योजना तर्जुमा, अनुगमन तथा सुपरिवेक्षण ।
- नगरपालिका तथा अन्तर विद्यालयस्तरीय खेलकुद तथा अतिरिक्त क्रियाकलाप प्रतियोगिता ।
- आधारभूत तहको परिक्षा तथा प्रशासनिक व्यवस्थापन ।
- शिक्षक क्षमता विकास तथा शिक्षक प्रोत्साहन ।
- स्थानीय पाठ्यक्रम विकास ।
- सामाजिक परीक्षण ।

(ख) प्रदेश सरकारसँग सहकार्यमा सम्पादन हुने

- शैक्षिक प्रोत्साहन (छात्रवृत्ति, पोशाक, खाजा तथा आवासीय सुविधा) ।
- विशेष शिक्षा ।
- पाठ्यपुस्तक व्यवस्थापन तथा निःशुल्क पाठ्यपुस्तक वितरण ।
- शिक्षक तालिम ।
- विद्यालय कम्प्युटर शिक्षा ।
- प्रयोगशाला, पुस्तकालय, अतिरिक्त क्रियाकलाप ।
- खेल मैदान निर्माण ।
- विज्ञान प्रयोगशाला, ई-पुस्तकालय, कम्प्युटर ल्याब ।

- पाठ्यक्रम सुधार ।
  - शिक्षक दरबन्दी र आपूर्ति ।
  - माध्यमिक, उच्च माध्यमिक तहको परीक्षा सञ्चालन ।
- (ग) **संघीय सरकारसँग सहकार्यमा सम्पादन हुने**
- विशेष शिक्षा ।
  - विद्यालय पुनर्निर्माण ।
  - पाठ्यपुस्तक व्यवस्थापन र वितरण ।
  - शिक्षक तालिम ।
  - दूर शिक्षा ।
  - बहुप्राविधिक विद्यालयको स्थापना ।
  - आवासीय विद्यालयको स्थापना ।
  - शैक्षिक मूल्यांकन ।
  - माध्यमिक तहको परीक्षा सञ्चालन ।

१०. अपेक्षित उपलब्धि

योजना सम्पन्न भएपश्चात् विद्यालय बाहिर रहेका (५ देखि १५ वर्ष उमेरका) सबै बालबालिका विद्यालयमा शिक्षामा आबद्ध भएको हुने, साक्षरता १०० प्रतिशत पुगेको हुने, खुद भर्नादर १०० प्रतिशत पुगेको हुने, प्राविधिक धारका थप २ वटा विद्यालय सञ्चालनमा आउने, कम्तीमा १० वटा नमुना बालविकास केन्द्र सञ्चालनमा रहने, ७ वटा सामुदायिक सिकाइ केन्द्र हुने, सबै विद्यालयमा बालक्लब गठन भएको हुने, आधारभूत र माध्यमिक तहमा स्थानीय पहिचान सहितको पाठ्यक्रम तयार भई पठनपाठन भएको हुने, छात्रवृत्ति पाउने विद्यार्थी संख्या १५ प्रतिशत पुगेका हुने, सिकाइ उपलब्धि ९० प्रतिशत भन्दा माथी पुगेको हुने, कम्तीमा १० वटा बस्तीमा समुदाय केन्द्रित अनौपचारिक र डिजिटल साक्षरता प्रदान भएको हुने, हरेक विद्यालयमा कक्षागत रूपमा सबै विद्यालयका शिक्षकहरूको पूर्ण दरबन्दी भएको हुनेछ, खानेपानी, चर्पी, ल्याबसहितका पूर्वाधार सम्पन्न विद्यालयको संख्या शत प्रतिशत पुग्नेछ, क्षमता विकास योजना तयार भई कम्तीमा ५ वटा तालिम कार्यक्रम सञ्चालन भएका हुनेछन् ।

आधारभूत स्वास्थ्य र पोषण

१. पृष्ठभूमि

स्वस्थ जीवन विकासको एक प्रमुख सूचक हो ।नेपालको संविधानले आधारभूत स्वास्थ्यलाई मौलिक हकको रूपमा स्थापित गरेको छ साथै आधारभूत स्वास्थ्य स्थानीय तहको अधिकार क्षेत्र अन्तर्गत पर्दछ । “समृद्ध नेपाल, सुखी नेपाली” को दीर्घकालीन सोच सहितको पन्ध्रौं योजनाले गुणस्तरीय स्वास्थ्य सेवामा जोड दिएको छ । वर्तमान स्वास्थ्य नीतिले प्रत्येक वडामा स्वास्थ्य केन्द्र र प्रत्येक पालिकामा ५ देखि १५ शैयाको अस्पताल स्थापना गर्ने नीति अवलम्बन गरेको छ । सुदूरपश्चिम प्रदेशले स्वास्थ्य सेवामा सबैको पहंच र गुणस्तरीय स्वास्थ्य

सेवा प्रवाहको लक्ष्य लिएको छ। दिगो विकासका लक्ष्यहरूमध्ये लक्ष्य नं ३ स्वास्थ्य र राम्रो जीवन' रहेको छ भने यस अन्तर्गत ६ वटा मुख्य सूचकहरू रहेका छन्।

२. वस्तुस्थिति

यस नगरपालिकामा ३ वटा स्वास्थ्य चौकी, २ शहरी स्वास्थ्य केन्द्र, ९ वटा आधारभुत स्वास्थ्य केन्द्र, एक वटा निजीक्षेत्रबाट संचालित अस्पताल, १५ वटा प्राथमिक उपचारसेवा उपलब्ध क्लिनिकहरू रहेका छन्। स्वास्थ्य संस्थामा ४ वटा बर्थिङ्ग सेन्टर रहेका छन्। जम्मा ७२ जना स्वास्थ्यकर्मीहरू स्वास्थ्य संस्थामा कार्यरत छन्। त्यस्तै यस पालिकामा ९३ जना महिला स्वास्थ्य स्वयंसेविकाहरू रहेका छन्। स्वास्थ्य संरचना बारे तलको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

स्वास्थ्य संरचना	संख्या	स्वास्थ्य संरचना	संख्या
सरकारी अस्पताल(१० शैया)	१ निर्माणाधिन	बर्थिङ सेन्टर	४
निजी क्षेत्रबाट संचालित अस्पताल	१	गाउँघर/ शहरी क्लिनिक	२
प्राथमिक स्वास्थ्य केन्द्र	०	खोप क्लिनिक	२२
स्वास्थ्य चौकी	३	आधारभुत स्वास्थ्य केन्द्र	९

यस नगरपालिकामा वि.सं.२०७८।७९ मा परिवार नियोजनको प्रयोग दर २२ %, चार पटक गर्भवती जाँच गराउने महिला ७५ %, सुत्केरीपश्चात् ३ पटक जाँच गराउने महिला जम्मा ५२ %, तालिम प्राप्त स्वास्थ्य कर्मीहरूबाट सुत्केरी गराउने महिलाहरू ५४% रहेका छन्। त्यस्तै संस्थागत सुत्केरी ५१ %, मातृ मृत्यु दर र नवजात शिशु तथा ५ वर्ष मुनिका बालबालिका मृत्यु दर ० रहेको छ। हेपाटाइटिस बी सहितको पेन्टाभ्यालेन्ट तीनवटै खोप लगाएका बालबालिका १०० % र सम्पूर्ण खोप लगाएका बालबालिका १०० % छन्। एच.आई.भी. एड्स संक्रमितको संख्या ६२ रहेको छ भने २५ जना क्यान्सरका बिरामी, ८१९ जना मधुमेहका बिरामी र १२२२ जना दीर्घ श्वासप्रश्वासका बिरामी रहेका छन् तर मृत्युदर भने यकिन हुन सकेको छैन। जम्मा ९८ % घरपरिवारले मात्र तीस मिनेटभित्र स्वास्थ्य संस्थामा पुग्न सक्ने देखिन्छ।

यस नगरपालिकामा बिगतमा महामारीको रूपमा फैलिएको कोभिड १९ बाट सङ्क्रमण हुनेको संख्या ७४०पुगेको थियो। त्यसमध्ये ७२७ जना निको भए भने १३ जनाको मृत्यु भएको थियो

३. प्रमुख समस्या

स्वास्थ्य संस्थामा दिइराखेको सेवा तथा सुविधा पर्याप्त नहुनु,, सुविधाको गुणस्तर सुधार गर्न नसकिनु, चिकित्सक लगायत स्वास्थ्य क्षेत्रका जनशक्तिको कमी हुनु, कार्यरत जनशक्तिहरूलाई आवश्यक तालिमको व्यवस्था नहुनु, एम्बुलेन्स सुविधा प्रयाप्त नहुनु, बजेटमा सशर्त अनुदानमा उच्च निर्भर रहनु, निःशुल्क प्रदान गर्नुपर्ने औषधि समयमा प्राप्त नहुनु र अपर्याप्त हुनु आदि यस क्षेत्रका प्रमुख समस्या हुन्।

यस पालिकामा रहेका प्रमुख रोगहरू निम्न तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

क्र=सं	प्रमुख रोगहरू	क्र.सं	प्रमुख रोगहरू
१	उच्च रक्तचाप	६	क्षयरोग
२	मुटु रोग	७	ज्वरो
३	मधुमेह	८	निमोनिया

४	श्वासप्रश्वास सम्बन्धी दीर्घ रोग	९	चोटपटक
५	मृगौला रोगी	१०	छाला सम्बन्धी रोग

४. अवसर र चुनौती

(क) अवसर

यस नगरपालिकामा आमा तथा पाँच वर्षमुनिका बालबालिकाहरूको स्वास्थ्य तथा पोषणका सूचकहरू प्रगतिशील हुनु, विभिन्न गैरसरकारी संस्थाहरूबाट सहयोग प्राप्त हुनु, सबै वडामा स्वास्थ्य संस्था हुनु, ४ वटा बर्थिङ सेन्टरहरू सञ्चालनमा रहनु, १० शैयाको सरकारी अस्पताल निर्माणाधिन अवस्थामा रहनुका साथै ५ शैयाको निजी स्तरबाट संचालित अस्पताल हुनु, कोभिड १९ का कारणले स्वास्थ्य पूर्वाधारका साथै उपकरण खरिद र आपूर्ति तथा खोप कार्यक्रम उपलब्ध भई संघीय सरकारबाट सहयोग प्राप्तमा निरन्तरता रहनु आदि स्वास्थ्य क्षेत्रका अवसर हुन्।

(ख) चुनौती

प्राथमिक स्वास्थ्य केन्द्रमा ल्याब, एक्स रे, इसिजीको व्यवस्था गर्नु, सबै गर्भवती महिलालाई चारै पटक जाँच गर्न स्वास्थ्य संस्थामा ल्याउनु र स्वास्थ्य संस्थामा सुत्केरी गराउनु, सबै नागरिकलाई गुणस्तरीय स्वास्थ्य सुविधाको पहुँच पुरयाउनु, रिफरल स्वास्थ्य सेवाको सहज व्यवस्था गर्नु, अस्पतालको संरचना सुधार तथा डाक्टर लगायत अन्य स्वास्थ्यकर्मीको दरबन्दी पूर्ति गर्नु, दीर्घ रोगको पहिचान र उपचार गर्नु, किशोरकिशोरीहरूमा देखिएको दुर्व्यसन नियन्त्रण गर्नु किशोरावस्थामा गर्भवती हुनबाट रोक्नु आदि प्रमुख चुनौतीहरू हुन्।

५. लक्ष्य

आधारभूत स्वास्थ्य सेवामा सबैको पहुँच भएको हुने

६. उद्देश्य

स्वास्थ्य सुविधाको विस्तार गर्नु

७. रणनीतिहरू

क) गुणस्तरीय स्वास्थ्य सुविधा विस्तार गर्ने।

ख) वैकल्पिक स्वास्थ्य सेवाको विस्तार गर्ने।

ग) मातृशिशु तथा पोषण सुरक्षा कायम गर्ने।

८. रणनीति रकार्यनीतिहरू

रणनीति	कार्यनीति
१. गुणस्तरीय स्वास्थ्य सुविधा विस्तार गर्ने	१) स्वास्थ्य संस्थामा ल्याब, एक्सरे, इसिजी तथा आधारभूत उपकरण लगायतका आवश्यक अन्य सुविधाको व्यवस्था गरिने छ। २) प्रत्येक गर्भवती महिलालाई स्वास्थ्य संस्थामा जाँच तथा सुत्केरी गराउन प्रोत्साहन गरिनेछ। ३) सबै स्वास्थ्य संस्थाहरूमा स्तर अनुसार एक्स रे, ल्याब लगायतका न्यूनतम उपकरण र जनशक्तिको व्यवस्था गरिनेछ। ४) कोभिड लगायत अन्य संक्रामक सरुवा रोग विरुद्ध रोकथामका

	<p>लागि सबै वडामा विपद् व्यवस्थापन समिति गठन गरिनेछ र महामारी लगायतका रोग रोकथाममा सक्रिय गराइनेछ ।</p> <p>५) संक्रामक सरुवा रोगको रोकथामका लागि आवश्यक पर्दा क्वारेन्टाइनको लागि प्रयोगमा आउन सक्ने सम्भावित संरचना (भवनहरूको) पहिचान र ब्यवस्था गरिनेछ ।</p> <p>६) स्वास्थ्य संस्थामा आवश्यक कर्मचारी व्यवस्थाका साथै निःशुल्क प्रदान गर्नुपर्ने औषधि समयमै पर्याप्त मात्रामा उपलब्ध गराई त्यस्को व्यवस्थापन र नियमन गरिनेछ ।</p> <p>७) स्वास्थ्य जनशक्तिलाई रिफ्रेसर तालिमका साथै महिला स्वास्थ्य स्वयंसेविकाहरूलाई आवश्यक तालिम दिइनेछ ।</p> <p>८) स्वास्थ्य बिमाको पहुँच विस्तार गरिनेछ ।</p> <p>९) महिला स्वास्थ्य स्वयंसेविकाका लागि उत्प्रेरणा हुने खालको कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।</p> <p>१०) स्त्री रोग विज्ञ (डाक्टर) द्वारा महिलाहरूको पाठेघर तथा स्तन क्यान्सरको पहिचान र उपचारको लागि स्वास्थ्य शिविर सञ्चालन गरिनेछ ।</p> <p>११) कम्तीमा दुईवटा एम्बुलेन्सबाट सेवा थप गरिनेछ ।</p> <p>१२) तत्काल उपचार नहुँदा ज्यानको जोखिममा पर्ने प्रकृतिको सुत्केरी, दुर्घटनामा परेका व्यक्ति आदिको उपचारका लागि संघीय सरकारसँग समन्वय गरी हेली- एम्बुलेन्स सेवा उपलब्ध गराउन सहजीकरण गरिनेछ ।</p> <p>१३) समय समयमा अस्पताल वा स्वास्थ्य संस्थामा विविध विशेषज्ञ सेवा सहितको घुम्ती शिविर सञ्चालन गरिनेछ ।</p> <p>१४) नसर्ने जटिल प्रकृतिका रोगीलाई रिफर गर्दा विशिष्टिकृत अस्पतालसँग समन्वय गरिनेछ ।</p>
<p>२. वैकल्पिक स्वास्थ्य सेवाको विस्तार गर्ने</p>	<p>१) आयुर्वेद, होमियोपेथी, प्राकृतिक चिकित्सा उपचार पद्धति प्रभावकारी देखिएका रोगीहरूलाई सो उपचार पद्धति उपयोग गर्न सहजीकरण गरिनेछ ।</p> <p>२) परम्परागत उपचारमा संलग्न जनशक्तिको क्षमता विकास गरिनेछ ।</p> <p>३) योगाभ्यासलाई नियमित जीवन पद्धतिसँग आबद्ध गर्न प्रोत्साहन गरिनेछ, साथै योग शिक्षालाई विद्यालय शिक्षामा आबद्ध गरिनेछ ।</p>
<p>३. मातृशिशु तथा पोषण सुरक्षा कायम गर्ने</p>	<p>१) खाद्य व्यवहारमा सुधार गर्न स्थानीय पौष्टिक खानेकुराको उपयोगमा जोड दिइनेछ ।</p> <p>२) गर्भवती महिलाको गर्भावस्थामा ४ पटक जाँच र सुत्केरी महिलाको ३ पटक जाँचलाई प्रोत्साहन गर्न स्वास्थ्य संस्थाबाट जनचेतनामूलक कार्यक्रम संचालन गरिनेछ ।</p> <p>३) पाँच वर्ष मुनिका बालबालिका, गर्भवती तथा सुत्केरी महिलाको</p>

	<p>स्वास्थ्यलाई ध्यानमा राखी पोषण कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ । अत्यावश्यक देखिएमा आइरन तथा फोलिक चक्की समेत उपलब्ध गराइने छ।</p> <p>४) बाल विवाहले गर्दा किशोरावस्थामै गर्भधारण हुने र यसले ल्याउन सक्ने जटिलताबारे जनचेतना जगाउन विद्यालयमार्फत वर्षको दुई पटक विशेष सचेतना कार्यक्रम आयोजना गरिनेछ ।</p>
--	--

९. प्रमुख कार्यक्रमहरू

क) नगरपालिकाले आफै गर्ने

- १) आधारभूत स्वास्थ्य नीति तर्जुमा
- २) अस्पताल सञ्चालन
- ३) स्वास्थ्य संस्थाको पूर्वाधार विकास
- ४) स्वास्थ्य विज्ञहरूद्वारा स्वास्थ्य शिविर सञ्चालन
- ५) एम्बुलेन्स सेवा बिस्तार
- ६) स्वास्थ्य बिमाको पहुँच विस्तार
- ७) सुरक्षित सुत्केरी सेवा

ख) प्रदेश सरकारसँग सहकार्यमा सम्पादन हुने

- १) स्वास्थ्य संस्थाको पूर्वाधार विकास

ग) संघीय सरकारसँग सहकार्यमा सम्पादन हुन सक्ने

- १) स्वास्थ्य संस्थाको पूर्वाधार विकास
- २) स्वास्थ्य शिविर सञ्चालन

१०. अपेक्षित उपलब्धि

योजना अवधिको अन्तसम्ममा स्थानीय स्वास्थ्य नीति तर्जुमा भएको हुने, नगरपालिकामा आवश्यक औजार, उपकरणसहित २५ बेडको अस्पताल सञ्चालनमा आएको हुने, रिफरल अस्पतालसँग सम्बन्ध स्थापित भएको हुने, ९० प्रतिशत महिलाहरू स्वास्थ्य संस्थामा सुत्केरी भएको हुने, सुत्केरी पश्चात् ३ पटक जाँच गराउने महिला ९० % पुऱ्याउने, ४ पटक गर्भवती जाँच गराउने महिला ९० % पुगेको हुनेछ ।

लैङ्गिक समानता, सामाजिक समावेशीकरण तथा लक्षित वर्ग

१. पृष्ठभूमि

लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण (लैससास) वर्तमान अवस्थामा अत्यन्त महत्वपूर्ण सवाल हो । संविधानले समानुपातिक समावेशी र सहभागिताको सिद्धान्तका आधारमा समतामूलक समाजको निर्माणका लागि वर्गीय, जातीय, क्षेत्रीय, भाषिक, धार्मिक, लैङ्गिक विभेद हिंसा तथा सबै प्रकारको जातीय छुवाछूत एवं विभेदको अन्त्य गरी आर्थिक समानता, समृद्धि, सामाजिक न्याय सुनिश्चित गर्ने संकल्प गरिएको छ । यसैगरी संविधानले महिलाको हक, बालबालिकाको हक, अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको लागि सामाजिक सुरक्षाको हक, असहाय

एकल महिला, अपाङ्गता भएका बालबालिका, आफ्नो हेरचाह आफै गर्न नसक्ने तथा लोपोन्मुख जातिका नागरिकलाई सामाजिक सुरक्षाको हक, ज्येष्ठ नागरिकको हकका साथै राज्यबाट विशेष संरक्षण तथा सामाजिक सुरक्षा प्रत्याभूति जस्ता मौलिक हकको व्यवस्था गरेको छ । १५औं योजनाले पनि महिलाको समान तथा अर्थपूर्ण सहभागितासहित सारभूत समानता कायम गर्ने लक्ष्य राखेको छ । “कोहिपनि छुट्नु हुँदैन” भन्ने मान्यताका साथ दिगो विकास लक्ष्यको लक्ष्य ५ मा लैङ्गिक समानता हासिल गर्ने र सबै महिला, किशोरी र बालिकालाई सशक्त बनाउने भन्ने कुरा उल्लेख गरिएको छ ।

२. वस्तुगत स्थिति

यस नगरपालिकामा रहेका जम्मा ५३९६९जनसंख्या (जनगणना २०७८) मध्ये महिलाको जनसंख्या २९३८५ (५४.४४%) रहेको छ । यसै गरी बालबालिका (०-१४ वर्ष) १५८५१, किशोर किशोरी(१५-२४ वर्ष)१११२५, युवा तथा प्रौढ (२५-६५ वर्ष) २३४७० र जेष्ठ नागरिक ३५२३ रहेका छन् । यसैगरी नगरपालिकाको औसत साक्षरता ७९.२९% रहेकोमा महिला साक्षरता ७२.०५%, रहेको छ ।

३. प्रमुख समस्या

शिक्षा, स्वास्थ्य लगायतका सेवामा महिलाको पहुँच कमजोर हुनु, महिला लक्षित कार्यक्रमको कमी, हुनु, महिला, अपाङ्गता भएका व्यक्ति तथा बालमैत्री पूर्वाधारको कमी, हुनु, ज्येष्ठ नागरिकको हेरचाहमा कमी हुँदै जानु, जातिय विभेद, महिला हिंसा रोकिन नसक्नु, महिला तथा तेस्रो लिङ्गी माथि विभिन्न खालका विभेद कायमै हुनु, अपाङ्गता भएका व्यक्ति एवं ज्येष्ठ नागरिकका समस्या संवोधन हुन नसक्नु, नेतृत्व तहमा महिलाको सहभागिता कम हुनु, , नेतृत्व क्षमता विकासको कमी हुनु, खण्डीकृत तथ्याङ्कको अभाव हुनु आदि प्रमुख समस्याका रूपमा रहेका छन् ।

४. अवसर र चुनौती

(क) अवसर

लैससास सम्बन्धी सुस्पष्ट संबैधानिक व्यवस्था हुनु, संविधानको मौलिक हकमा समावेशीकरणलाई प्राथमिकता दिई सो अनुसार विभिन्न हक सुरक्षित हुनु, समावेशी प्रतिनिधित्वको संबैधानिक एवं कानूनी व्यवस्था हुनु अधिकारमा आधारित विकास, पालिकाको निर्णय प्रक्रियामा महिला दलित तथा अल्पसंख्यकको सहभागितालाई सबै तहका सरकारहरूले आत्मसात् गर्नु, स्थानीय जनजाति (विशेष गरी थारु समुदाय) को घरायसी निर्णय प्रक्रियामा महिलाको भूमिका प्रभावकारी हुनु, संविधानले बालबालिकाको हकलाई मौलिक हकको रूपमा अंगीकार गर्नु, ज्येष्ठ नागरिकको व्यवस्थापन स्थानीय अधिकार क्षेत्रभित्र रहनु, ज्येष्ठ नागरिकको ज्ञान, सीप र अनुभवलाई उपयोग गर्ने वातावरण सृजना हुँदै जानु, संविधानमा अपाङ्गता भएका व्यक्तिको लागि सेवा-सुविधा र सामाजिक सुरक्षाको व्यवस्था हुनुलाई नगरपालिकाको अवसरको रूपमा लिन सकिन्छ यसै गरी बढ्दो सामाजिक चेतनाले महिला, बालबालिका, ज्येष्ठ नागरिक र अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूप्रतिको दृष्टिकोणमा सुधार हुँदै जानु, आदि यस क्षेत्रका प्रमुख अवसरका रूपमा रहेका छन् ।

(ख) चुनौती

महिला, बालबालिका, अपाङ्गता भएका र ज्येष्ठ नागरिकमैत्री पूर्वाधारको विकास गर्नु, आर्थिक तथा सामाजिक जिवनमा लैङ्गिक समानता कायम गर्नु, महिलामाथि हुने सबै किसिमका हिंसा, विभेद र शोषणको अन्त्य गर्नु,

महिलाको घरायसी कामको आर्थिक मूल्यांकन गर्नु, विपन्न, सीमान्तकृत महिलाहरूको आर्थिक अवस्थामा सुधार ल्याउनु, बालबालिका तथा किशोरकिशोरीहरूको आधारभूत अधिकार उपभोग गर्न सक्ने वातावरण सृजना गर्नु, पालिका भित्रका विभिन्न निकाय एवं समितिमा महिला, अपाङ्गता भएका तथा पिछडिएका वर्ग र समुदायको प्रतिनिधित्व, अर्थपूर्ण सहभागिता र निर्णयमा पहुँच स्थापित गर्नु, बालमैत्री स्थानीय शासन स्थापना गर्नु, रोजगारीमा अपाङ्गता भएका व्यक्तिको पहुँचका लागि विशेष परिस्थिति एवं प्राविधिक व्यवस्थापन गर्नु, ज्येष्ठ नागरिकलाई आनन्दमय जीवन जिउने वातावरण सृजना गर्नु, अपाङ्गतामैत्री शिक्षा र उनीहरूको लागि आवश्यक सहायक सामग्रीको उपलब्धता गर्नु चुनौतीका रूपमा रहेका छन् ।

५. लक्ष्य

विकास प्रक्रिया र अवसरको उपयोगमा समतामूलक समावेशी भएको हुने ।

६. उद्देश्य

लैङ्गिक समानता र सामाजिक समावेशिता अभिवृद्धि गर्नु ।

७. रणनीति

१. वञ्चितमा परेका लिङ्ग, वर्ग र समुदायको सशक्तिकरण, मूलप्रवाहीकरण एवं हिंसा विभेदको अन्त गर्ने,
२. विकासका अवसरहरूमा समावेशी, समतामूलक सहभागिताद्वारा प्राप्त लाभको वितरण गर्ने,
३. अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको सामाजिक संरक्षण तथा सुरक्षा सुनिश्चित गर्दै विकास तथा सशक्तिकरण गर्ने,
४. बालबालिकाकाहरूको हकको सुरक्षा (बाँच्न पाउने, विकास, सहभागिता एवं संरक्षण) तथा बालमैत्री वातावरण तयार गर्ने,
५. ज्येष्ठ नागरिकहरूको सम्मान तथा संरक्षण गर्ने,
६. लैङ्गिक उत्तरदायी बजेट तथा लैससास सम्बेदनशील बजेटको व्यवस्था तथा परीक्षण गर्ने ।

८. कार्यनीति

रणनीति	कार्यनीति
१. वञ्चितमा परेका लिङ्ग, वर्ग र समुदायको सशक्तिकरण, मूलप्रवाहीकरण एवं हिंसा विभेदको अन्त गर्ने	१. पालिका तहमा लैससास रणनीति तयार गरी स्थानीयस्तरमा रहेका सघं संस्थाहरूसँग समेत समन्वय गरी कार्यान्वयन गरिनेछ। २. वञ्चितमा परेका वर्ग, लिङ्ग र समुदायको औपचारिक तथा अनौपचारिक शिक्षा तथा तालिमको व्यवस्था गरी चेतनास्तर अभिवृद्धि गरिनेछ । ३. वञ्चितीकरण, विभेद र हिंसामा परेका जाति, वर्ग र समुदायका महिलाको क्षमता वृद्धिका कार्यक्रम सञ्चालन गरी सशक्तिकरण गरिनेछ । ४. लैससासमुखी विकास प्राप्तिको लागि पुरुष तथा अन्य वर्गको सहभागिता सुनिश्चित गरिनेछ । ५. न्यायिक समितिको प्रभाकारिता अभिवृद्धि गरी न्यायिक

	<p>समितिप्रति सबै नागरिकको विश्वास अभिवृद्धि गरिनेछ ।</p> <p>६. लैङ्गिक हिंसाको अन्त्यको लागि पालिकास्तरीय पुनःस्थापना कोषको स्थापना तथा सञ्चालन गरिनुका साथै पुनःस्थापना केन्द्र स्थापना गरी सञ्चालन गरिनेछ</p> <p>७. मानव बेचबिखन तथा लैङ्गिक हिंसाबाट पीडित र प्रभावितहरूलाई आत्मनिर्भर बनाउन व्यवसायमूलक तालिम तथा रोजगारीका अवसरहरूमा सहभागिताका लागि व्यवस्था गरिनेछ ।</p> <p>८. लैङ्गिक हिंसा, मानव बेचबिखन, बालविवाह न्यूनीकरण गर्न स्थानीयस्तरमा ब्यापक रूपमा सचेतनामूलक कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिने छन् ।</p>
<p>२. विकासका अवसरहरूमा समावेशी, समतामूलक सहभागिताद्वारा प्राप्त लाभको वितरण गर्ने</p>	<p>१. वञ्चितमा परेका वर्ग, लिङ्ग र समुदायको रोजगार, पेशा र व्यवसायमा समतामूलक सहभागिता गराई अवसरको उचित व्यवस्था मिलाइनेछ ।</p> <p>२. महिलाहरूको क्षमता अभिवृद्धि गरी महिला पुरुषको भूमिका परिवर्तन गर्दै आर्थिक क्रियाकलापमा उनीहरूको संलग्नतामा वृद्धि गरिनेछ ।</p> <p>३. विकासका सबै चरण र प्रक्रियामा महिलाको अर्थपूर्ण सहभागिता बढाउँदै सेवा सुविधा र अवसरमा पहुँच सुनिश्चित गरिनेछ ।</p> <p>४. नगरपालिकामा सञ्चालन हुने सबै कार्यक्रम, (सबै विषयगत शाखा, उपशाखाका विषयक्षेत्र र उपक्षेत्रगत समेत) कार्यक्रम र बजेट चक्रमा लैससास विषयलाई मूलप्रवाहीकरण गरी लैससास संवेदनशील कार्यक्रम र लैगिक उत्तरदायी बजेट तर्जुमा गरिनेछ ।</p> <p>५. महिला, एकल महिला, दलित र अल्पसंख्यक जनप्रतिनिधिहरूको नेतृत्व क्षमता विकास गरी उनीहरूको भूमिका सशक्त बनाइनेछ ।</p> <p>६. बैकमा जान नसक्ने उमेर समूह र अशक्तताका आधारमा जेष्ठ नागरिक, एकल महिला तथा अशक्त एकल महिलाको हकमा एकल महिला भत्ता सहजरूपमा वितरण गर्ने आवश्यक व्यवस्था मिलाइनेछ ।</p> <p>७. महिलामैत्री पूर्वाधार एवं संरचना प्राथमिकताका साथ निर्माण गरिनेछ ।</p>
<p>३. अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको सामाजिक संरक्षण तथा सुरक्षा सुनिश्चित गर्दै विकास तथा सशक्तिकरण गर्ने</p>	<p>१. राज्यले प्रदान गर्ने शिक्षा, स्वास्थ्य सेवा लगायतका सम्पूर्ण सेवा सुविधाहरूमा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको सहभागिता एवं पहुँच सुनिश्चित गर्ने व्यवस्था मिलाइनेछ ।</p>

	<ol style="list-style-type: none"> २. अपाङ्गताको किसिम अनुसार शिक्षा र सीपसँग आबद्ध गराउन विशेष शिक्षा र छात्रवृत्ति कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ वा त्यस्ता शैक्षिक संस्थामा अध्ययन गराउन सम्बन्ध स्थापित गरी आवश्यक छात्रवृत्ति लगायतका सुविधा उपलब्ध गराइनेछ। ३. विकासका हरेक तह र चरणमा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको सहभागिता बढाउँदै उनीहरूको सामाजिक सुरक्षाको उचित व्यवस्था मिलाइनेछ। ४. अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूलाई सामाजिक सुरक्षा भत्ता सहज रूपमा वितरण गर्न आवश्यक व्यवस्था मिलाइनेछ। ५. अपाङ्गता मैत्री भौतिक संरचना निर्माण गरिनेछ।
<p>४. बालबालिकाहरूको हकको सुरक्षा (बाँच्न पाउने, विकास, सहभागिता एवं संरक्षण) तथा बालमैत्री वातावरण तयार गर्ने</p>	<ol style="list-style-type: none"> १. बालमैत्री सम्बन्धी नीति, रणनीति र कार्यक्रमहरूको निर्माण गर्दै उनीहरूको हक हित संरक्षणको व्यवस्था मिलाइनेछ। २. बालबालिका मैत्री वडा तथा नगरपालिका घोषणा गरी बालबालिकाको हकको संरक्षण गरिनेछ। ३. बालअधिकारका क्षेत्रमा काम गर्ने संस्थाहरूसँग सहकार्य गरी बालबालिका तथा किशोरकिशोरी विरुद्धको सबै प्रकारका विभेद, दुर्व्यवहार, शोषण, उपेक्षा एव हिंसा, लगायतका विषयमा सचेतना अभिवृद्धि एवं सम्बन्धित कानूनी प्रावधानका साथै नैतिक शिक्षाको विषय विद्यालयको पाठ्यक्रममा समावेश गराइनेछ। ४. बालबालिका तथा किशोरकिशोरिको शारीरिक र मानसिक स्थिति एवं जीवन निर्वाहको अवस्था अनुरूप शिक्षा प्राप्तिको वातावरण तयार गर्न आवश्यक सूचना संकलन गर्ने व्यवस्था मिलाइनेछ। ५. बालबालिका तथा किशोरकिशोरी मैत्री शिक्षा प्रणालीको विकास र प्रयोग गराइनेछ। ६. बालबालिका मैत्री पूर्वाधारको निर्माणमा विशेष ध्यान दिइनेछ।
<p>५. ज्येष्ठ नागरिकहरूको सम्मान तथा संरक्षण गर्ने</p>	<ol style="list-style-type: none"> १. पूर्ण जीवनयापनको अनुभूति दिलाउन उनीहरूको अनुभव एवं सिपको संरक्षण गर्दै, योगदानको आधारमा सम्मान र आदर गरिनेछ। २. ८० वर्षभन्दा माथिका ज्येष्ठ नागरिक तथा अशक्त नागरिकका लागि वडा टोलस्तर वा घर घरमा वितरणको व्यवस्थाको सुनिश्चितता गरिनेछ। ३. ज्येष्ठ नागरिक मैत्री भौतिक संरचना निर्माण गरिनेछ।
<p>६. लैंगिक उत्तरदायी बजेट तथा लैससास सम्बेदनशील बजेटको व्यवस्था तथा परीक्षण गर्ने</p>	<ol style="list-style-type: none"> १. नगरपालिकाको बार्षिक योजना तथा बजेट र प्राप्त उपलब्धिहरूको बजेट व्यवस्था भए अनुरूप लैससास परीक्षण गर्ने व्यवस्था मिलाइनेछ।

	<p>२. महिला, दलित, ज्येष्ठ नागरिक, अपाङ्गता भएका व्यक्ति, लैङ्गिक तथा यौनिक अल्पसङ्ख्यक, बालबालिका, विपन्न वर्ग, लोपोन्मुख र सीमान्तकृत समुदाय सम्बन्धी खण्डीकृत तथ्याङ्क र प्रतिवेदन तयार गर्ने व्यवस्था मिलाइनेछ ।</p> <p>३. प्रत्येक योजना लाई लैङ्गिक उत्तरदायी बजेट कोडिंग गरि परिक्षण गरिनेछ ।</p>
--	--

९. प्रमुख कार्यक्रम

क) नगरपालिका आफैले सम्पादन गर्ने

- लैससास (लैङ्गिक, ज्येष्ठ नागरिक, बालबालिका, विपन्न वर्ग, लोपोन्मुख र सीमान्तकृत समुदाय महिला) नीति तर्जुमा
- खण्डीकृत तथ्याङ्क
- महिला सशक्तिकरण कार्यक्रम, नेतृत्व विकास तथा क्षमता अभिवृद्धि तालिम, अभिमुखीकरण
- आयआर्जन तथा रोजगारीमूलक कार्यक्रम तथा सम्बन्धित तालिम
- न्यायिक समितिको क्षमता विकास
- लैङ्गिक विभेद, हिंसा तथा शोषण अन्त्य सम्बन्धी अभिमुखीकरण
- बालमैत्री नीति तथा कार्यक्रम
- अपाङ्गमैत्री सहायक सहयोग सामग्री वितरण
- ज्येष्ठ नागरिक सम्बन्धी नीति, समायोजन, निर्माण तथा संशोधन
- ज्येष्ठ नागरिक सम्मान कार्यक्रम
- ज्येष्ठ नागरिकका अनुभव एवं सीपको हस्तान्तरण कार्यक्रम
- सामाजिक सुरक्षा भत्ता वितरणमा सहजीकरण
- लैससास उत्तरदायी बजेट विनियोजन, तथा लैससास बजेट परीक्षण ।

ख) प्रदेश सरकारसँग सहकार्यमा सम्पादन हुने

- महिला सशक्तिकरण कार्यक्रम, नेतृत्व विकास तथा क्षमता अभिवृद्धि तालिम, अभिमुखीकरण
- बालमैत्री नीति तथा कार्यक्रम निर्माण, समायोजना तथा संशोधन
- ज्येष्ठ नागरिक सम्बन्धी नीति, समायोजना, निर्माण तथा संशोधन
- अपाङ्गमैत्री, बालबालिकामैत्री, महिलामैत्री भौतिक संरचना निर्माण (विद्यालय, सरकारी कार्यालय, पालिका भवन, सार्वजनिक भवनहरू, सडक तथा अन्य संरचनाहरू)
- अपाङ्गमैत्री सहायक सहयोग सामग्री वितरण

ग) **संघीय सरकारसँग सहकार्यमा सम्पादन हुने**

- अपाङ्गमैत्री, बालबालिकामैत्री, महिलामैत्री भौतिक संरचना निर्माण (विद्यालय, सरकारी कार्यालय, पालिका भवन, सार्वजनिक भवनहरू, सडक तथा अन्य संरचनाहरू)

१०. **अपेक्षित उपलब्धि**

लैससास नीति तर्जुमा भएको हुने, लैङ्गिक उत्तरदायी बजेट प्रणाली अवलम्बन भएको हुने, कम्तिमा ५०० जनालाई क्षमता विकास तालिम दिइएको हुने, पालिकाबाट गठन हुने समितिहरूमा समावेशीता सुनिश्चित भएको हुने, लैससास अन्तरक्षेत्रीय खण्डीकृत तथ्याङ्क संकलनको अभ्यास शुरु भएको हुने, लैससास बजेट परीक्षण नियमित भएको हुनेछ ।

युवा तथा खेलकुद

१. **पृष्ठभूमि**

उत्पादनशील युवा मुलुकको विकासका संवाहक हुन् । यसैगरी खेलकुद शारीरिक तथा मानसिक विकासको महत्वपूर्ण माध्यम हो । संविधानले राष्ट्रिय विकासमा युवा सहभागिता अभिवृद्धि गर्दै राजनितिक, सामाजिक, सांस्कृतिक र आर्थिक अधिकारहरूको पूर्ण उपयोग गर्ने वातावरण तयार गरी युवाको सर्वाङ्गीण विकास, सशक्तिकरण र युवा उद्यमशीलताका लागि शिक्षा, स्वास्थ्य, रोजगारी लगायतका क्षेत्रमा विशेष अवसर प्रदान गर्ने व्यवस्था गरेको छ । यस नगरपालिकाको कुल जनसंख्यामा १५ वर्षदेखि ५९ उमेर सम्मको आर्थिक रूपले सक्रिय जनसंख्या करिब ५८.३ प्रतिशत रहेको छ भने करिब ११ प्रतिशत युवाहरू वैदेशिक रोजगारमा संलग्न देखिन्छन् । पन्ध्रौं योजनामा खेलकुदको विकास र विस्तार गरी स्वस्थ, सक्षम र अनुशासित नागरिक तयार पाउँदै अन्तर्राष्ट्रिय जगतामा राष्ट्रको सम्मान अभिवृद्धि गर्दै पहिचान स्थापित गर्ने भनी व्यवस्था भएको पाईन्छ । खेलकुदको विकास मार्फत युवाको भविष्य निर्माणमा सयोग पुग्ने भएकाले युवाको मनोबल उच्च राख्न र राष्ट्रिय गौरव र गरिमाको संरक्षण गर्न नगरपालिकाले खेलकुदलाई व्यावसायिक ढंगले विकास गर्दै लगेमा रोजगारको सृजना भई दिगो विकासका लक्ष्य हासिल गर्न सहज हुन सक्छ ।

२. **विद्यमान अवस्था**

यस नगरपालिकाको कुल जनसंख्यामा १५ वर्षदेखि ५९ उमेरसम्मको जनसंख्या करिब ५८.३ प्रतिशत भने करिब ११ प्रतिशत युवाहरू वैदेशिक रोजगारमा संलग्न देखिन्छन् । यस नगरपालिकाले विभिन्न खेलकुदका राष्ट्रिय तथा अन्तरराष्ट्रिय खेलाडीहरू जन्माएर देशलाई गुण लगाएको छ ।

३. **प्रमुख समस्या**

देशका युवाहरूको मनोभावना अनुरूप समयानुकूल प्रविधियुक्त रोजगारको कमी, युवा शक्तिको क्षमता विकास हुन नसक्नु, युवा लक्षित गरी कार्यक्रमको कमी, युवाको सीप र तालिमलाई रोजगार र स्वरोजगारमा आबद्ध गर्न नसकिनु, व्यावसायिक तालिममा सबैको पहुँच नहुनु, युवाशक्तिलाई उत्पादनशील क्षेत्रमा परिचालन गर्न नसकिनु, युवा पलायन हुनु, खेलकुदको विकासका लागि पूर्वाधारको कमी, खेलकुद क्षेत्रमा न्यून लगानी, व्यावसायिक खेलकुदको कमी हुनु, खेलकुद प्रशिक्षणको कमी हुनु, क्लव तथा खेलकुदसँग सम्बन्धित संस्थाको आयस्रोतमा कमी हुनु, आदि यस क्षेत्रका प्रमुख समस्याका रूपमा रहेका छन् ।

४. अवसर र चुनौती

क) अवसर

युवा परिचालन यस नगरपालिकाको प्राथमिकतामा रहनु, युवा संलग्न स्थानीय संरचना-संयन्त्र रहनु, पालिकामा विभिन्न उमेर समुहका खेलाडीहरूको लागि खेलकुद प्रतियोगिता सञ्चालन गर्नु, युवा विकासका लागि संवैधानिक व्यवस्था हुनु, स्थानीय तहमा रोजगार र स्वरोजगारका अवसरका लागि सरकारको उच्च प्राथमिकता रहनु, खेलकुद पूर्वाधारहरूको क्रमश विकास हुँदै जानु, युवामा खेलकुद प्रतिको रुझान र रुची आदि प्रमुख अवसरका रूपमा रहेका छन् ।

ख) चुनौती

युवा रोजगार र स्वरोजगारीको वृद्धि गर्नु, युवामा उद्यमशीलता विकास गर्नु, युवा प्रतिभा पलायन रोक्नु, युवाहरूलाई विपद् व्यवस्थापन तथा स्वयंसेवी कार्यक्रमहरूमा परिचालन गर्न, युवाहरूको चाहना अनुसार व्यावसायिक सीप उपलब्ध गराउनु, कुलतमा लाग्नबाट रोक्नु, युवा क्षमताको विकास गर्नु, खेलकुद पूर्वाधारको निर्माण गर्नु, युवाहरूलाई खेलकुदप्रति प्रोत्साहित गराउनु, व्यावसायिक खेलकुदको विकास गर्न खेलकुद प्रतियोगिता आयोजना गर्नु, खेलकुदबाट जीविकोपार्जन हुने अवस्था सृजना गर्नु, स्वदेशमा रोजगारीका अवसरहरूको वृद्धि गर्नु, युवामैत्री लगानीको अवसर बढाउनु आदि यस क्षेत्रका प्रमुख चुनौती हुन् ।

५. लक्ष्य

युवा शक्तिको सृजनात्मक उपयोग गरिएको हुने ।

६. उद्देश्य

१. युवा रोजगारीको अभिवृद्धि गर्नु
२. खेलकुदको विकास गरी स्वस्थ, सृजनशील र अनुशासित युवाहरूको निर्माण गर्नु

७. रणनीति

१. युवाहरूको क्षमता विकास गरी रोजगारी बढाउने ।
२. खेलकुद पूर्वाधार निर्माण र विस्तार गर्ने ।
३. व्यावसायिक खेलकुदको विकासलाई संस्थागत गर्ने ।

८. कार्यनीति

रणनीति	कार्यनीति
१. युवाहरूको क्षमता विकास गरी रोजगारी बढाउने	<ol style="list-style-type: none"> १. विद्यालय अध्ययन सम्पन्न गरेका युवाहरूलाई व्यावसायिक तालिमको अवसर प्रदान गरिनेछ । २. युवाहरूलाई व्यवसायका लागि सहूलियतपूर्ण कर्जा उपलब्ध गराउन वित्तीय संस्थाहरूसँग सहजीकरण गरिनेछ । ३. युवाहरूलाई जीवनोपयोगी तथा प्राविधिक शिक्षा र सीपमूलक तालिम प्रदान गरिनेछ । ४. विदेशबाट सीप सिकेका युवाहरूलाई तिनको सीप र ज्ञानको प्रयोग गर्न पाउने वातावरण सृजना गरी उद्योग, व्यवसाय दर्ता, सञ्चालनमा सहजता आउने गरी नीतिगत निर्णय गरिनुका साथै वित्तीय संस्थाबाट सहज कर्जा उपलब्ध हुने व्यवस्था गरिनेछ । ५. स्थानीय तहमा युवा रोजगारमुखी विकास कार्यक्रम बनाउन प्रोत्साहन गरिनेछ ।

	<p>६. निजी क्षेत्र, गैसस र विकास साझेदारहरूसँग समन्वय गरी युवा रोजगारीलाई प्रवर्द्धन गरिनेछ ।</p> <p>७. युवाको तालिम, उद्यमशीलता, विकास र रोजगारीमूलक कार्यमा लगानी अभिवृद्धि गरिनेछ ।</p> <p>८. युवालाई स्वरोजगारमूलक कार्यमा सहूलियत लगानी र व्याजमा अनुदान प्रदान गर्ने व्यवस्था मिलाइनेछ ।</p> <p>९. परम्परागत पेशा व्यवसायीकरणमा लगानी अभिवृद्धि गरिनेछ ।</p>
२. खेलकुद पूर्वाधार निर्माण र विस्तार गर्ने ।	<p>१. विद्यालय तहमा उपयुक्त खेल मैदानहरू निर्माण गरिनेछ ।</p> <p>२. नगरपालिकामा गुणस्तरयुक्त खेलकुद पूर्वाधारहरूको विकास गरिनेछ ।</p> <p>३. अन्तर विद्यालयस्तरीय, पालिकास्तरीय खेलकुदको आयोजन गरी उत्कृष्ट खेलाडीलाई शिल्ड, पुरस्कारको आयोजन गरिनेछ ।</p> <p>४. वडामा वडास्तरीय खेल मैदान र नगरपालिकाको उपयुक्त स्थानमा कभर्डहलको व्यवस्था गरिनेछ ।</p> <p>५. उत्कृष्ट खेलाडीलाई प्रदेश स्तर तथा राष्ट्रियस्तरको खेल प्रतियोगितामा भाग लिन खेलकुद कोषको व्यवस्था गरिनेछ र प्रशिक्षणको लागि छात्रवृत्ति समेत प्रदान गरिनेछ ।</p>
३. व्यावसायिक खेलकुदको विकासलाई संस्थागत गर्ने ।	<p>१. व्यावसायिक खेलकुद क्लवहरूको स्थापना एवं विकास गर्न प्रोत्साहन गर्ने ।</p> <p>२. फरक क्षमता भएकाहरूको विशिष्टीकृत खेलकुद प्रतियोगिताहरूको आयोजना गरी उनीहरूलाई खेलकुदप्रति आकर्षित गरिनेछ ।</p> <p>३. खेलकुद क्षेत्रलाई निजी क्षेत्रसँग सहकार्य र समन्वय गरिनेछ ।</p> <p>४. युवाहरूको क्षमता अभिवृद्धि गरी प्रादेशिक तथा राष्ट्रिय स्तरका प्रतियोगिताहरूका लागि सक्षम बनाइनेछ ।</p>

९. प्रमुख कार्यक्रम

क) नगरपालिका आफैले सम्पादन गर्ने

- युवामुखी क्षमता विकास कार्यक्रम
- लगानी अभिवृद्धि योजना
- युवालाई जीविकोपार्जन तथा प्राविधिक शिक्षा र सीपमूलक तालिम
- विकासको प्रक्रियामा युवा परिचालन
- खेलकुदको सम्भाव्य क्षेत्र पहिचान
- विद्यालय तहमा प्रतिभावान खेलाडीको पहिचान
- खेलकुद स्थल र कभर्डहलको निर्माण
- व्यावसायिक खेलकुद क्लव निर्माण

- खेलकुद विकास कोष स्थापना
- ख) प्रदेश सरकारसँग सहकार्यमा सम्पादन हुने
  - युवालाई जीविकोपार्जन तथा प्राविधिक शिक्षा र सीपमूलक तालिम
  - खेलकुदको सम्भाव्य क्षेत्र पहिचान
  - खेलकुद मैदान र कभर्ड हलको निर्माण
  - प्रदेश एवं राष्ट्रियस्तरको खेलकुद प्रतियोगिता आयोजना
- ग) संघीय सरकारसँग सहकार्यमा सम्पादन हुने
  - खेलकुदको सम्भाव्य क्षेत्र पहिचान
  - संघीय खेलकुद प्रतियोगिता

१०. अपेक्षित उपलब्धि

युवाहरूको क्षमता तथा दक्षता अभिवृद्धि भएको हुने, विकासका विभिन्न क्षेत्रमा युवाहरूको संलग्नता बढेको हुने, विपदजन्य अवस्थामा युवाहरू परिचालन भएको हुने, व्यावसायिक खेलकुदहरू शुरु भएको हुने, प्रत्येक वर्ष स्थानीय, प्रादेशिक, जिल्लास्तरीय एवं राष्ट्रिय प्रतियोगिताको आयोजना गरेको हुने, विद्यालय तहमा खेलकुद मैदान निर्माण भएको हुने, पालिकास्तरीय खेलकुद मैदान, कभर्डहल निर्माण भएको हुने, वार्षिक रूपमा अन्तर विद्यालय खेलकुद प्रतियोगिता आयोजना भएको हुने, युवा खेलकुद सम्बन्धी स्थानीय नीति निर्माण भएको हुने ।

परिच्छेद- ७

पूर्वाधार विकास

सडक तथा यातायात

१. पृष्ठभूमि

विकास कार्यलाई समय एवं लागत प्रभावी र गुणस्तरीय बनाउन यातायात पूर्वाधारको विकास नितान्त आवश्यक हुन्छ। यातायात पूर्वाधारलाई विकासको संवाहकको रूपमा पनि लिइन्छ । नेपालको संविधान र स्थानीय सरकार संचालन ऐनले संघीय र प्रादेशिक नीति र कानूनको अनुकूल हुने गरी स्थानीयस्तरमा निर्माण हुने यातायात प्रणालीको नीति, कार्यविधि, मापदण्ड, गुरुयोजना, कार्यक्रम आदिको निर्माण, मर्मत सम्भार, सञ्चालन, व्यवस्थापन आदिको जिम्मेवारी स्थानीय सरकारलाई दिएको छ ।

२. सडक यातायातको हालको स्थिति

शुक्लाफाँटा नगरपालिकाको मध्यभागको विचोविच राष्ट्रिय (पूर्वपश्चिम राजमार्ग) राजमार्गले छोएकोछ भने यस नगरपालिकामा हाल वर्ष भरिनै चल्ने सर्वयाम सडक ३३८ किमि रहेको छ जसमध्ये ५१ किमी कालोपत्रे सडक र बांकी ग्राभेल सडक २३९ किमि, धुले सडक ४८ किमि छ यस नगरपालिकामा ९ किमि लम्बाइ भएको

आधुनिक ढलव्यवस्थापन सहितको शहरी विकास अन्तरगतको सडक निर्माणाधिन अवस्थामा रहेकोछ भने आगामी दिनमा चक्रपथ निर्माण गर्ने लक्ष लिईएकोछ ।

३. प्रमुख समस्याहरू

नगरपालिका केन्द्र तथा झलारी बजार बाट वडा केन्द्र तथा ग्रामिण क्षेत्र जोडने अधिकांश सडकहरू अझै पनि कच्ची तथा मौसमी हुनु, प्राविधिक अध्ययन र ढलनिकास सहितको डिजाइन नगरी सडक निर्माण गर्ने प्रवृत्ति कायमै रहनु, कतिपय ग्रामिण सडकहरू मापदण्ड अनुसार निर्माण नहुनु सडकको अधिकार क्षेत्र कायम गरिए पनि सो अनुसार पुर्णरूपमा लागु गर्न नसकिनु, सिंचाई टर्सरी नहरहरू कानुनी मापदण्ड विनानै सडकमा रुपान्तरण हुदै जानु , मध्यवर्ती क्षेत्रमा पर्ने वाटोहरूको बीचमा रहेका रुखहरू कानुनी झंजटका कारण हटाउन नसकिनु, दर्तावाला जमिनमा प्लटिंग गरिकाटिएका कतिपय वाटोहरूको प्राप्ती हुननसक्नु, अधिकांश एलानी जमिन भएकाले सबै वाटोहरूको नक्शा कित्ताकट गर्न नसकिनु, वाटोमा पर्ने आवश्यक पुल तथा कल्भर्टहरू निर्माण गर्न नसकिनु, निर्मित सडकहरूको नियमित मर्मत सम्भार नहुनु, सडक निर्माण गर्दा वातावरणीय पक्षलाई ध्यान नदिइनु आदि प्रमुख समस्या देखिएका छन्।

४. अवसर र चुनौती

(क) अवसर

नगरपालिकाको विचोवीच भएर पुर्वपश्चिम राष्ट्रिय राजमार्ग र प्रादेशिक राजमार्गका रुपमा कलुवापुर वेलौरी सडक रहनु, पालिकाका महत्वपूर्ण सडकहरू शहरिविकास अन्तरगत निर्माणाधिन रहनु, पालिकालाई स्थानीय सडक निर्माण र व्यवस्थापनको अधिकार हुनु, सडक निर्माण तीन वटै सरकारको प्राथमिकतामा पर्नु, सडक निर्माणप्रति पालिका तथा आम नागरिकको चासो हुनु, पालिकाको सबै वडा केन्द्रसम्म सडक संजाल रहनु । भुउपयोग नीति कार्यान्वयन हुदा सडकको अधिकार क्षेत्र कायम गरि नयां नक्शा कायमगर्ने अवसर रहनु, पालिकाको भुगोल भित्र यथेष्टमात्रामा नदिजन्य पदार्थ(ग्रावेल, ढुंगा, बालुवा) को सम्भावना रहेकाले आफ्नै न्युन लागतमा सबै वाटोहरूमा ग्रावेल गर्न सकिने, पालिकामा आवश्यक पक्कीपुल निर्माणमा संघीय तथा प्रदेश सरकारको सहकार्य हुनु, पालिकामा निर्माण गर्नुपर्ने सडक पुलहरू प्रदेश र केन्द्र सरकारको प्राथमिकतामा पर्नु आदि अवसर हुन् ।

(ख) चुनौती

सञ्चालित ग्रावेल तथा धुले सडकहरूको स्तरोन्नति गरी सर्वयाम सडकमा रुपान्तरित गर्नु, महत्वपूर्ण बजार केन्द्र र पर्यटकीय स्थानहरू सर्वयाम सडक सञ्जालसँग जोड्नु, प्रमुख पर्यटकीय स्थलहरूसम्म पर्यटकीय पदमार्गहरू निर्माण गर्नु, सडकको बीचमा पर्ने खोलाहरूमा सडक पुल निर्माण गर्नु, हरेक बस्तीमा आधा घण्टाको फेरोमा व्यवस्थित तथा सर्वयाम सडकको पहुँच पुऱ्याउनु, सडक मापदण्ड अनुसार क्षेत्राधिकार कायम गर्नु, वातावरण मैत्री सडक निर्माण गर्नु आदि प्रमुख चुनौती हुन्।

५. लक्ष्य

गुणस्तरीय र सर्वयाम सडकको पहुँच पुगेको हुने।

६. उद्देश्य

चक्रपथ सहितको यातायात पूर्वाधारको विकास र विस्तार गर्नु ।

७. रणनीति

१. पालिका केन्द्र, वडा केन्द्र र महत्वपूर्ण स्थानहरूसम्म गुणस्तरिय सर्वयाम सडक निर्माण गर्ने
२. सञ्चालित सडकहरूको मर्मत सम्भार तथा स्तरोन्नति गरी सर्वयाम यातायात सञ्चालनयोग्य बनाउने
३. पालिकामा रहेका पर्यटकीय पदमार्गहरू निर्माण तथा स्तरोन्नति गर्ने

८. कार्यनीति

रणनीति	कार्यनीति
१. पालिका केन्द्र, वडा केन्द्र र महत्वपूर्ण स्थानहरूसम्म सर्वयाम सडक निर्माण गर्ने	<ol style="list-style-type: none"> १. यातायात गुरुयोजना बनाई कार्यान्वयन गरिनेछ । २. सडकहरूको वर्गीकरण गरी मापदण्ड तोकिनेछ । ३. बिस्तृत परियोजना प्रतिवेदन (DPR) स्वीकृत भए पश्चात् मात्र सडक निर्माण गरिनेछ। ४. सडक निर्माण गर्दा बातावरणमैत्री तथा सहभागितात्मक अवधारणा अनुरूप गरिनेछ । ५. सडक तथा अन्य पूर्वाधार निर्माणमा ठूला मेसिन उपकरणहरूको प्रयोग ब्यवस्थित ढंगबाट गरिनेछ। ६. स्थानीय सीप, साधन, स्रोतको अधिकतम प्रयोग गरी रोजगारी सृजना गरिनेछ । ७. पालिका केन्द्र, वडा केन्द्र र महत्वपूर्ण स्थानहरूसम्म जोड्ने सडक स्तरोन्नति गरिनेछ । ८. सडकको सीमा रेखा (Right of way) निर्धारण गरी सीमा रेखाभित्रको जग्गाको स्वामित्व सडकको नाममा गरी स्थानीय राजपत्रमा जग्गाको कित्ता प्रकाशन गरिनेछ। ९. सडक सुरक्षाका सबै मापदण्डको पालना गरिनेछ र बढ्दो दुर्घटनाको रोकथामका लागि नागरिक निगरानी समूह समेत तयार गरिनेछ ।
२. सञ्चालित सडकहरूको मर्मत सम्भार तथा स्तरोन्नति गरी सर्वयाम यातायात सञ्चालन योग्य बनाउने	<ol style="list-style-type: none"> १. हरेक वर्ष मर्मत सम्भार कार्य गर्नु पूर्व सडकको अवस्था थाहा पाउन सडक सतह तथा संरचनाहरूको इन्भेन्ट्री सर्वेक्षण गरिनेछ । २. मर्मत कोष र कोष परिचालन कार्यविधि तयार गरि सडकहरूको नियमित मर्मत सम्भार गरिनेछ। ३. सडकलाई सर्वयाम सञ्चालन गर्न सरोकारवाला उपभोक्ताहरूलाई सहभागी र जिम्मेवार बनाइनेछ। ४. खोला तथा नगी किनारा भएर जाने सडक हरूको सुरक्षाका लागि तटजन्धन तथा बायो इन्जिनियरिङ गर्दा स्थानीय बासिन्दाहरूलाई प्रयोगमा आउने बायो इन्जिनियरिङ घाँस, बिरुवाहरूको रोपण गरिनेछ ।
३. पालिकामा रहेका पर्यटकीय पदमार्गहरू निर्माण तथा स्तरोन्नति गर्ने	<ol style="list-style-type: none"> १. पालिकाको उत्तरी भेगमा रहेको चुरे क्षेत्रमा अवस्थित प्रसिद्ध धार्मिक तथा पर्यटकीय स्थानसम्म पुग्ने पदमार्गहरूको अध्ययन गरी आवश्यकता अनुसार निर्माण वा स्तरोन्नति गरिनेछ । २. आवश्यकता अनुसार पर्यटकीय पदमार्गहरू नियमित मर्मत सम्भार गरी सर्वयाम सञ्चालन गरिनेछ ।

९. प्रमुख कार्यक्रमहरू

क) नगरपालिका आफैले सम्पादन गर्ने

१. यातायात पूर्वाधार सम्बन्धी नीति नियम तथा यातायात गुरुयोजना तर्जुमा र कार्यान्वयन
२. सडक सञ्जालको विस्तार
३. सडक पुल तथा झो पु निर्माण
४. मर्मत सम्भार कोष स्थापना र व्यवस्थापन
५. पर्यटकीय पदमार्ग एवं वैकल्पिक पदमार्ग निर्माण

ख) प्रदेश सरकारसँग सहकार्य गर्ने

१. प्रादेशिक सडक, चक्रपथ र कृषिसडक निर्माण
२. पर्यटकीय पदमार्ग निर्माण
३. प्रादेशिक सडक, चक्रपथ, कृषि सडक तथा अन्य स्थानीय सडकमा पर्ने सडक पुल निर्माण
४. लामो स्पानको झो.पु. हरूको निर्माण

ग) संघीय सरकारसँग सहकार्य गरी सम्पादन गर्ने

१. पालिकामा रणनीतिक सडक (चक्रपथ तथा कृषि सडक) निर्माण
२. चक्रपथ, कृषि सडक तथा अन्य स्थानीय सडकमा पर्ने सडक पुल निर्माण
३. ठूलो स्पानको सडक पुल तथा लामो स्पानको झो.पु निर्माण
४. पर्यटकीय पदमार्ग निर्माण
५. अन्तर सरकार समन्वय

१०. अपेक्षित उपलब्धि

यातायात गुरुयोजना तर्जुमा भई कार्यान्वयन भएको हुनेछ, पालिकामा बढीमा आधा घण्टाको दूरीमा गुणस्तरिय सर्वयाम यातायातको पहुँच भएको हुने, सर्वयाम सडक ५०० किमि र १५ किमि प्रादेशिक सडक बनेको हुने, मापदण्ड तयार भई सडकहरूको वर्गीकरण भएको हुनेछ ।

आवास, भवन तथा बस्ती विकास

१. पृष्ठभूमि

भवन मानिसको लागि नभई नहुने आधारभूत आवश्यकतामा पर्दछ । स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐनले सुरक्षित बस्ती विकास र भवन निर्माण सम्बन्धी नीति, योजना कार्यक्रम तर्जुमा कार्यान्वयन, अनुगमन, नियमन, मूल्यांकन गर्ने; सरकारी भवन, विद्यालय, सामुदायिक भवन, सभागृह तथा अन्य सार्वजनिक भवन तथा संरचनाहरूको निर्माण, मर्मत सम्भार र सञ्चालन, व्यवस्थापनको जिम्मा स्थानीय सरकारलाई दिएको छ । मानव बस्तीहरूलाई समावेशी, उत्थानशील र दिगो बनाउने दिगो विकास लक्ष्य रहेको छ ।

२. विद्यमान स्थिति

शुक्लाफाँटा नगरपालिकाका १२ वटा वडामा जम्मा १२०५८ निजी घरधुरी रहेका छन् । पालिकामा २३ वटा सरकारी ५ वटा सामुदायिक भवन छन्, यसैगरी ३२ वटा सामुदायिक विद्यालयमा ७३ वटा भवनहरू रहेका छन् भने पालिकामा ३७ वटा मन्दिर, ३ वटा गुम्बा तथा ६ वटा चर्च छन्, साथै पालिकामा १० बेडको अस्पताल

निर्माणाधीन अवस्थामा रहेकोछ, नगरपालिकाको प्रशासकीय भवन निर्माणाधीन अवस्थाको अन्तिम चरणमा रहेका छ। ११ वटा वडा कार्यालयका आफ्ना भवनहरू रहेका छन् भने वडा नं ४ को भवन बन्न बाँकी रहेकोछ । पालिकाका १३ % घरधुरीहरू कालोपत्रे सडक संजाल संग जोडिएका छन भने ७० % घरधुरीहरू ग्राभेल सडकसँग जोडिएका छन्, १६ % घरधुरीहरू धुले सडकसँग जोडिएका छन् भने करिव १% घर धुरीहरू अझै मुख्य सडक संग प्रत्यक्ष जोडिन सकेका छैनन ।

३. प्रमुख समस्याहरू

भुउपयोग नीतिको अभावमा व्यवस्थित बस्ती विकास हुन नसक्नु, अधिकांश एलानी जमिन र अव्यवस्थित वस्तीहरू रहनु, नयाँ निर्माण भएका घरहरूमा स्थानीय मौलिकता (थारु संस्कृती झल्किने) लोप हुँदै जानु, बस्ती विकास योजना तयार नहुनु, मापदण्ड विनानै तिब्ररूपमा घरहरू बन्दै जानु, भवन आचार संहिता पूर्ण रूपमा लागू हुन नसक्नु आदि प्रमुख समस्याहरू हुन् ।

४. अवसर र चुनौती

(क) अवसर

आवास (भवन) संघ, प्रदेश, स्थानीय तीनै सरकारहरूको प्राथमिकताको विषय हुनु, भवन निर्माण तथा बस्ती विकासका लागि स्थानीय सीप, स्रोत र साधन उपलब्ध हुनु, भवन मापदण्ड पालन सम्बन्धी धारणा विकास हुँदै जानु, भुउपयोग नीति तथा एकीकृत बस्ती विकास तर्फ पालिकाको चासो रहनु, एलानी तथा अव्यवस्थित वस्तीहरूको नक्शानाप कार्य शुरुहुनु जस्ता अवसरहरू रहेका छन ।

(ख) चुनौती

सुरक्षित र व्यवस्थित बस्ती विकास योजना तयार गरी कार्यान्वयनमा ल्याउनु, वालवालिका, महिला तथा अपाङ्ग मैत्री भवन निर्माण गर्नु, भवन आचार संहिता पूर्ण रूपमा कार्यान्वयन गर्नु, नयाँ निर्माण हुने भवनहरूमा स्थानीय मौलिकता कायम गर्नु एकीकृत तथा व्यवस्थित बस्ती विकास गर्न गर्नु आदि चुनौतीहरू हुन् ।

५. विषयगत लक्ष्य

सुरक्षित भवन, आवास निर्माण तथा बस्ती विकास भएको हुने।

६. उद्देश्य

मापदण्ड अनुसारका भवन, आवास तथा सुरक्षित एवं व्यवस्थित बस्ती विकास गर्नु ।

७. रणनीति

(१) सुविधायुक्त, सुरक्षित आवास तथा भवन निर्माण गर्ने

(२) पूर्वाधारसहितको एकीकृत बस्ती विकास गर्ने

८. कार्यनीति

रणनीति	कार्यनीति
१. सुविधायुक्त, सुरक्षित आवास तथा भवन निर्माण गर्ने	१. भवन आचार संहिता पूर्ण रूपमा कार्यान्वयन गर्ने गर्न लगाइनेछ । २. पालिकाभित्रका सरकारी, सार्वजनिक, सामुदायिक तथा निजी भवनहरू नक्सा पास गराएर मात्र निर्माण गरिने छन् । ३. भूकम्प प्रतिरोधी भवन निर्माण गर्न सक्ने दक्ष जनशक्ति पालिकामा नै तयार

	<p>गरिनेछ ।</p> <p>४. सरकारी भवनहरू अपाङ्गमैत्री हुनेछन् र सम्भव भएसम्म एकै स्थानमा बनाइने छन् ।</p> <p>५. निर्माणधीन प्रशासनिक भवनलाई समयमै सम्पन्न गराई सेवा सुचारु गरिनेछ र बाँकी ४ नं वडा कार्यालयको भवन निर्माण गरिने छन</p>
२. पूर्वाधार सहितको एकीकृत बस्ती विकास गर्ने	<p>१. बस्ती विकास योजना बनाई लागू गरिनेछ ।</p> <p>२. वाढी तथा कटानका दृष्टिले जोखिमयुक्त स्थानहरू पहिचान गरी नक्सांकन गरिनेछ ।</p> <p>३. भूमिहिन तथा सुकुम्बासी बस्तीहरू र अव्यवस्थित वसोवासलाई व्यवस्थित गरि एकीकृत बस्तीका रूपमा विकास गरि न्यूनतम पूर्वाधारहरू सहितको सुविधाको निर्माण गरिनेछ ।</p>

९. प्रमुख कार्यक्रमहरू

क) नगरपालिका आफैले गर्ने

१. बस्ती विकास योजना तर्जुमा
२. भवन आचार संहिता र मापदण्ड पालना
३. सरकारी तथा सार्वजनिक भवन निर्माण

ख) प्रदेश सरकारको सहकार्यमा गर्ने

१. अन्तर सरकार तथा अन्य निकायसँग समन्वय
२. बस्ती विकास तथा सेवा विस्तारमा सहकार्य

ग) संघीय सरकारको समन्वयमा गर्ने

१. नीति र मापदण्ड निर्धारण
२. पुनर्निर्माण र पुनर्स्थापना
३. विपन्न वर्ग आवास
४. अन्तरतह समन्वय

११. अपेक्षित उपलब्धिहरू

निजी, सार्वजनिक, सरकारी भवन तथा पूर्वाधारका संरचनाहरू पूर्ण रूपले मापदण्ड अनुसार निर्माण सम्पन्न भएको हुनेछन्, न्यूनतम दुईवटा पूर्वाधारयुक्त एकीकृत बस्तीहरू निर्माण भएको हुने, भवन आचार संहिता पूर्ण रूपमा कार्यान्वयन भएको हुने, सार्वजनिक, सरकारी भवनहरू बाल, महिला तथा अपाङ्गमैत्री निर्माण भएको हुनेछ । झलारी, कलुवापुर, वनसमिती लगायतका बजारहरूलाई व्यवस्थित गरिनेछ ।

सिंचाइ तथा नदी नियन्त्रण

१. पृष्ठभूमि

कृषि उत्पादन र उत्पादकत्व बढाउनको लागि सिंचाइ अति महत्वपूर्ण पूर्वाधार हो। निर्माणाधीन महाकाली सिंचाई परियोजना अन्तरगतको नहर निर्माण मा समन्वय र सहकार्य गरि सिंचाई योग्य भुमीमा छिटै सिंचाई सुबिधा उपलब्ध गराउनु नगरपालिकाको दायित्व भित्र पर्दछ , साना तथा भुमिगत सिंचाइ निर्माण तथा नदी जन्य प्रकोप

नक्साङ्कन, तटबन्ध, नदी को नियन्त्रण तथा नदीको व्यवस्थापन र नियमन स्थानीय सरकारको जिम्मेवारीमा पर्दछन्।

२. हालको स्थिति

यस नगरपालिका मा कृषियोग्य जमिन कुल क्षेत्रफलको ४० % अर्थात ६५.०२ ब. किमि (६५१०हेक्टर) रहेकोछ जसमध्ये सिंचाइ योग्य जमिन कुल क्षेत्रफलको ३५ %, अर्थात ५६९६.२५ हे रहेको छ । शुक्लाफांटा नगरपालिका भित्र ठुला ३ वटा नदिहरू (स्याली सुनवरा र वनारा) तथा अन्य कतिपय सहायक खोला तथा नदीहरू रहेका छन्, कतिपय नदी तथा खोलाहरूवाट समेत सिंचाइ सुविधा उपलब्ध हुन सक्ने देखिन्छ । पालिकामा हालसम्म लगभग ९०२.२८ हे जमिनमा सिंचाइ सुविधा उपलब्ध छ । यस पालिकामा सतह सिंचाइ र भूमिगत सिंचाई सिंचाईका मुख्य आधार हुन भने व्यवसायिक कृषिपेशामा आवद्ध कतिपय किसानहरूले थोपा सिंचाइ, पाइप सिंचाइ प्रणाली, स्प्रिङ्कल सिंचाइ जस्ता नयाँ प्रविधिमा आधारित सिंचाइ प्रणाली समेत सञ्चालनमा ल्याएका छन् । भूमिगत सिंचाईका साथसाथै हाल २ वटा साना सिंचाइ योजनाहरू समेत सञ्चालनमा रहेका छन् ।

यस पालिकामा नदि तथा खोलाहरू संख्या उल्लेख्य रहेकाले नदीजन्य प्रकोपबाट निकै क्षति हुने गरेको, यहाँ रहेका मुख्य ठुला नदिहरू स्याली, सुनवरा र वनारा किनारतर्फको जमिन कटान गर्ने गरेको साथै वर्षायाममा वाढीको समेत उच्च जोखिम हुने र बर्सेनी खेतीयोग्य जमिन अधिक क्षति हुनपुगेको देखिन्छ भने कतिपय ठाउँका धनजनका साथै बस्ती हरूने विपदको उच्च जोखिममा रहेका छन्।

३. प्रमुख समस्या

सिंचाइ योग्य सबै जमिनमा सिंचाइ सुविधा पुग्न नसक्नु, नदीजन्य प्रकोप बढ्दै जानु, सिंचाइ योजनामा नयाँ प्रविधिको प्रयोग न्यून हुनु , सिंचाई प्रयोजनका लागी आर्टेजन बोरिंग र स्यालो ट्बेल प्रयोग गरिदै आएकोले यासको अधिक प्रयोगसंगै क्रमिकरूपमा जमिनमुनी पानीको सतह घट्दै जानु आदि प्रमुख समस्या हुन् ।

४. अवसर तथा चुनौती

क) अवसर

नदी लगायत प्राकृतिक स्रोत प्रयोगको मापदण्ड बनाई प्रयोग गर्न सक्ने अधिकार स्थानीय सरकारमा रहनु, पालिकामा यथेष्ट पानीको स्रोतहरू हुनु, महाकाली सिंचाई आयोजनाको नहर निर्माण तिव्र गतिमा भैरहुनु, थोरै पानीले पनि सिंचाइ गर्न पुग्ने माटोको प्रकृति हुनु, सिंचाइका वैकल्पिक प्रविधिहरूको विकास हुनु, कृषि र सिंचाइ पालिकाको प्राथमिकतामा पर्नु आदि अवसरहरू हुन् ।

ख) चुनौती

सिंचाइ योग्य झण्डै ४७९४ हे. थप जमिनमा सिंचाइ सुविधा विस्तार गर्नु, सिंचाइमा वैकल्पिक तथा नयाँ नयाँ प्रविधिहरूको विकास गर्नु, जल उपयोग गुरुयोजना तयार गरी कार्यान्वयन गर्नु, सञ्चालित सिंचाइ प्रणालीहरूको पूर्ण क्षमतामा सञ्चालन गर्नु, पानीको बहुउपयोग प्रविधिहरू कार्यान्वयनमा ल्याउनु, नदीजन्य प्रकोप नियन्त्रण र न्यूनीकरण गर्नु आदि प्रमुख चुनौतीहरू हुन् ।

५. लक्ष्य

सिंचाइ योग्य जमिनमा सर्वयाम सिंचाइ विस्तार भएको हुने।

६. उद्देश्य

सिंचाइ सुविधा विकास र विस्तारका साथै नदीजन्य प्रकोपलाई न्यूनीकरण गर्नु ।

७. रणनीति

१. सिंचाइ योग्य भूमिमा सिंचाइ सुविधा विस्तार गर्ने
२. नदीजन्य प्रकोप न्यूनीकरण गरी धनजनको क्षति न्यूनीकरण गर्ने

८. कार्यनीति

रणनीति	कार्यनीति
१. सिंचाइ योग्य भूमिमा सिंचाइ सुविधा विस्तार गर्ने	<ol style="list-style-type: none"> १. महाकाली सिंचाई लगायत अन्य सतह सिंचाइ र भूमिगत सिंचाई संरचनाहरूको क्रमशः विकास र विस्तार गरी सिंचाइ योग्य भूमिमा सिंचाइ सुविधा बढाउँदै लगिनेछ । २. सम्भाव्य भएको स्थानहरूमा स्थानिय नदि तथा खोलाहरूबाट समेत सिंचाई कुलोहरू निर्माण गर्दै लगिनुका साथै थोपा सिंचाइ, स्प्रिङ्कल आदि वैकल्पिक सिंचाइ प्रणालीको विकास गरिँदै लगिनेछ । ३. सिंचाइ आयोजना निर्माणमा स्थानीय साधन स्रोत र सीपको अधिकतम प्रयोग गरिनेछ । ४. सिंचाइ प्रणाली निर्माण, सञ्चालन तथा मर्मतसम्भारमा उपभोक्ता समितिलाई प्रोत्साहित गर्न तालिम आदि दिई स्थानिय समुदायलाई जिम्मेवार बनाइनेछ । ५. बिभिन्न कारणले क्षति भई हाल सञ्चालनमा नरहेका सिंचाइ आयोजनाहरूको पुनः निर्माण तथा मर्मत गरी पुनः सञ्चालनमा ल्याइनेछ । साथै परम्परागत कुलोहरूको नियमित मर्मत संभार गरी सुचारु गरिनेछ । ६. पानीको बहुउपयोग गरिने नीति अवलम्बन गरी सिंचित क्षेत्र विस्तार गरिनेछ । ७. जल उपयोग गुरुयोजना तयार गरिनेछ ।
२. नदीजन्य प्रकोप न्यूनीकरण गरी धन जनको क्षति न्यूनीकरण गर्ने	<ol style="list-style-type: none"> १. जोखिमयुक्त स्थानहरूको नक्साङ्कन गरिनेछ । २. जोखिमबाट प्रभावित क्षेत्रलाई प्राथमिकता दिई व्यवस्थापन गरिनेछ । ३. नदीजन्य प्रकोप र वाढी नियन्त्रणको विस्तृत अध्ययन गर्न र व्यवस्थापन गर्न पालिका जल उपयोग गुरुयोजना बनाई कार्यान्वयन गरिनेछ । ४. वाढी तथा नदी नियन्त्रण कार्यमा बायो इन्जिनियरिङ गर्ने र उक्त कार्यमा सरोकार समूहलाई सहभागी गराइनेछ ।

९. प्रमुख कार्यक्रम

क) नगरपालिका आफैले गर्ने

१. सिंचाइ योजनाहरू निर्माण तथा मर्मत सम्भार
२. जल उपयोग गुरुयोजना तर्जुमा
३. बायो इन्जिनियरिङ कार्य
४. नदी नियन्त्रण

ख) प्रदेश सरकारको समन्वयमा गर्ने

१. प्रदेशस्तरीय सिंचाइ प्रणालीको निर्माण
२. मझौला खाले नदी नियन्त्रण
३. अन्तर तह समन्वय

ग) संघीय सरकारको समन्वयमा गर्ने

१. गुरुयोजना तयारीमा सहकार्य
२. नदी तथा वाढी नियन्त्रण तथा व्यवस्थापन
३. पुनर्निर्माण
४. अन्तर तह समन्वय
५. महाकली सिंचाई अन्तरगतका नहरहरूको निर्माण

१०. अपेक्षित उपलब्धि

योजनाको अन्त्यसम्ममा ४७९४ हे. थप जमिनमा सिंचाइ सुविधा विस्तार गरी ५६९६ हे. मा सिंचाइ सुविधा पुगेको हुने, महाकली सिंचाई आयोजना अन्तरगतका नहरहरू निर्माण भई सिंचाई सुविधा विस्तार भएको हुनेछ, बिभिन्न कारणले क्षतिग्रस्त तथा बन्द सिंचाइ योजनाहरूको पुनर्निर्माण तथा पुनर्संचालन भएको हुने, जल उपयोग गुरुयोजना तयार भई कार्यान्वयनमा आएको हुने र नदीजन्य प्रकोपको नक्सालेकन भएको हुनेछ ।

विद्युत् तथा वैकल्पिक ऊर्जा

१. पृष्ठभूमि

विद्युत् तथा ऊर्जा मानव जीवन प्रणालीको अभिन्न आधार एवं विकास र समृद्धिको पूर्वाधार हो। संविधानले लघु जलविद्युत् र वैकल्पिक ऊर्जालाई स्थानीय सरकारको अधिकार सूचीमा राखेको छ भने स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ ले एक मेगावाटसम्मको जलविद्युत् आयोजना एवं स्थानीय तहमा वैकल्पिक ऊर्जा नीति, कानून, योजना, मापदण्ड बनाई कार्यान्वयन गर्ने, अनुगमन तथा नियमन गर्ने, स्थानीय तहमा विद्युत् वितरण प्रणाली र सेवाको व्यवस्थापन सञ्चालन अनुगमन र नियमन समेतका कार्याधिकार दिएको छ। ऊर्जा दिगो विकासको लक्ष्यमा समेत समाहित भएको र राष्ट्रिय र प्रदेश योजनाको पनि प्राथमिकताको विषय हो।

२. हालको स्थिति

यस पालिकाको १२ वटै वडाहरू राष्ट्रिय प्रसारण लाइनमा जोडिएका छन् । नगरपालिकामा विद्युत लाईन जोडिएका घरधुरी मध्ये बत्तीको लागि बिजुली प्रयोग गर्ने घरधुरी ९७ % छन्, बाकी ३ % घरधुरी बैकल्पिक उर्जा (सोलार) प्रयोग गर्दछन् ।

३. पालिकामा ऊर्जाको स्थिति

यस नगरपालिकामा ६७ % घरधुरीले इन्धनको लागि दाउराको प्रयोग गर्दछन् भने १३ % घरधुरीले एलपी ग्यास तथा बायोग्यास र बाँकीले अन्य स्रोत प्रयोग गर्दछन् । नदिनाला तथा खोला हरू भए पनि तराईको भुभाग भएका कारण लघु जलविद्युत मार्फत विद्युत उत्पादनको सम्भावना छैन।

४. प्रमुख समस्या

विद्युत् आपूर्तिमा नियमितताको नहुनु बेलाबेलामा लोडसेडिङका साथै पावर कम भैरहुनु,, आर्थिक क्रियाकलापमा विद्युतलाई जोड्न नसक्नु, ऊर्जाको लागि अझै पनि दाउराको प्रयोगले स्थानिय वनहरूमा दबाव बढ्दै जानु आदि प्रमुख समस्या हुन्।

५. अवसर र चुनौती

क) अवसर

राष्ट्रिय विद्युत् प्रसारणमा जोडिनु, एक मेगावाटसम्मको जलविद्युत् र वैकल्पिक ऊर्जा सम्बन्धी अधिकार स्थानीय तहलाई हुनु, वैकल्पिक ऊर्जामा स्थानीय चासो बढ्दै जानु, विद्युतको प्रयोगबाट आर्थिक गतिविधि बढ्दै जानु, सोलार, गोबरग्यास आदि वैकल्पिक ऊर्जाको विकासले दाउराको निर्भरतामा क्रमशः कमी आउँदै जानु आदि अवसर हुन्।

ख) चुनौती

वैकल्पिक ऊर्जाको प्रयोग बढाई दाउराको प्रतिस्थापन गर्नु, वैकल्पिक ऊर्जाको विकास गर्नु, विद्युतलाई अन्य आर्थिक कृष्याकलापमा आबद्ध गर्नु आदि प्रमुख चुनौतीहरू हुन्।

६. विषयगत लक्ष्य

सबै नागरिकलाई स्वच्छ, दिगो र भरपर्दो ऊर्जाको पहुँच सुनिश्चित भएको हुने।

७. उद्देश्य

पालिकामा रहेका सबै घरधुरीमा विद्युत् तथा अन्य नवीकरणीय ऊर्जाको पुऱ्याउनु।

८. रणनीति

१. भरपर्दो र विश्वसनीय विद्युत् सेवाको विस्तार गर्ने

२. वैकल्पिक ऊर्जाको विकास र विस्तार गर्ने

९. रणनीति तथा कार्यनीति

रणनीति	कार्यनीति
१. भरपर्दो र विश्वसनीय विद्युत् सेवाको विस्तार गर्ने	१. केन्द्रीय प्रसारण लाइनको बिस्तार, मर्मत सम्भार र स्तरोन्नति गर्न नेपाल विद्युत् प्राधिकरणसँग समन्वय गरिनेछ। २. श्रीफेज लाईन बिस्तारका साथै सवस्टेसन थप गर्न नेपाल विद्युत् प्राधिकरणसँग समन्वय गरिनेछ। ३. सबै घरधुरीमा विद्युत् लाइन जडान गर्न विद्युत् प्राधिकरणसँग समन्वय गरिनेछ। ४. कृषिको व्यवसायीकरण र औद्योगिकरणतर्फ विद्युत् खपत बढाउन ने.वि.प्रा. सँग सहकार्य गरिनेछ। ५. विद्युतको खपत आयमूलक क्षेत्रमा प्रयोगमा ल्याउन उद्यमीहरूलाई प्रोत्साहित गरिनेछ। ६. सहकारी मार्फत संचालनमा रहेको ग्रामिण विद्युत् लाई ने.वि.प्रा. को व्यवस्थापनमा ल्याउन आवश्यक पहल गरिनेछ
२. वैकल्पिक ऊर्जाको विकास र विस्तार गर्ने	१. खाना पकाउने इन्धनको रूपमा विद्युतको प्रयोग गरी दाउराको खपत क्रमशः विद्युतबाट प्रतिस्थापन गर्दै लगिनेछ। २. वैकल्पिक ऊर्जाको विकास र विस्तार गर्न वैकल्पिक ऊर्जा प्रवर्द्धन केन्द्र र निजी क्षेत्रसँग सहकार्य गरिनेछ।

	<p>३. वैकल्पिक ऊर्जामा अनुदान तथा मेचिड फण्डको व्यवस्था गरिनेछ ।</p> <p>४. सम्भाव्य स्थानमा गोबरग्यास, धुवाँरहित आधुनिक चुलो आदिको प्रयोगबाट समेत दाउराको खपत कम गरिनेछ।</p> <p>५. सोलारको प्रयोग र विस्तारलाई प्राथमिकतामा राखिनेछ ।</p>
--	---

१०. प्रमुख कार्यक्रम

क) नगरपालिका आफैले गर्ने

१. विद्युत् योजनाको पहिचान र प्रवर्द्धन
२. वैकल्पिक ऊर्जा प्रवर्द्धन तथा अनुदान
३. सुरक्षित विद्युत् प्रयोग गर्न चेतना वृद्धि

ख) प्रदेश सरकारको समन्वयमा गर्ने

१. विद्युत् प्रसारण लाइन विस्तार र सुदृढीकरण
२. अन्तर तह समन्वय

ग) संघीय सरकारसँगको समन्वयमा गर्ने

१. प्रसारण लाइनको सुदृढीकरण तथा सब स्टेशन थप
२. विद्युत् आयोजना निर्माण
३. अन्तरतह समन्वय

११. अपेक्षित उपलब्धि

योजना अवधिमा शत प्रतिशत घरधुरीमा राष्ट्रिय प्रसारण लाइनको विद्युत् जडान भएको हुनेछ, पालिकाको २० % घरधुरीमा वैकल्पिक उर्जा (सोलार तथा बायोग्यास उत्पादन गरी) प्रयोग गरेको हुनेछ ।

सूचना तथा सञ्चार प्रविधि

१. पृष्ठभूमि

आधुनिक प्रविधिको विकास गर्न र विकासको उपभोग गर्न सूचना तथा सञ्चारको प्रविधिको निकै महत्वपूर्ण भूमिका रहन्छ ।वर्तमानमा सञ्चार प्रविधिको प्रयोग अत्यधिक मात्रामा भई सबै व्यक्तिलाई यसले कुनै न कुनै रूपमा सञ्चारसँग जोडेको छ । नेपालको संविधानले सूचनाको हकलाई मौलिक हकको रूपमा स्थापित गरेको छ ।स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐनले सूचना प्रविधिको प्रयोग, विद्युतीय शासन, एफएम सञ्चालन, स्थानीयपत्र पत्रिका आदि जस्ता विषयहरू स्थानीय सरकारको कार्य जिम्मेवारी भित्र राखेको छ ।

२. हालको स्थिति

यस नगरपालिकाका लगभग ९५ % घरधुरीले मोबाइल सेवाको र लगभग ६७ % घरधुरीले डिस होम टि.भी. को प्रयोग गर्ने गरेका छन् । आधुनिक संचारका माध्यमहरूको विकास संगै रेडियो हरू विस्थिपित हुदै गएका छन तथापी एफएम रेडियो प्राय सबैले सुन्ने गरेका छन । नगरपालिमा एउटा एफएम रेडियो (रेडियो प्रभु एफएम) संचालनमा रहेकोछ। इन्टरनेटको नेटवर्क कमजोर भए पनि विभिन्न नीजि क्षेत्रका ईन्टरनेट सेवा प्रदायक हरूको सेवा विस्तार हुदै

गएकोछ , मोवाईल डाटाका माध्यम बाट लगभग ५० % जनताहरूले इन्टरनेट प्रयोग गरेको पाइन्छ भने झलारी बाटै स्थानिय पत्रपत्रिका प्रकाशन हुने गरेका छन ।

३. प्रमुख समस्या

इन्टरनेट सेवा पालिका भरि विस्तार हुन नसक्नु र भएको सेवा पनि भरपर्दो नहुनु ।

४. अवसर र चुनौती

(क) अवसर

सडक सुविधाको विस्तार संगै सबै वडाहरूमा वायरलेस नेटवर्क र अप्टिकल फाइबरको विस्तारको सम्भावना, सबै विद्यालय, स्वास्थ्य चौकी/केन्द्रसम्म इन्टरनेट सेवा विस्तारको सरकारी नीति रहनु, सेवा प्रवाहमा सूचना प्रविधिको उपयोग बढाउने नीति रहनु, आम मानिसहरूको सूचना प्रणालीप्रति बढ्दो आकर्षण हुनु, निजी इन्टरनेट सेवा प्रदायकहरू उपस्थिति रहनु, विद्यालयहरूमा नवीन सूचना प्रविधिसहित कम्प्युटर शिक्षाको विस्तार, टेलिफोन मोबाइल टावर निर्माण हुनु, मोबाइल फोनको व्यापक उपयोग हुनु, पालिकाको आफ्नै वेबसाइट हुनु, पालिकामा विभिन्न एप्सहरूको प्रयोग बढ्दै जानु र सूचना प्रविधी अधिकृत समेतको दरबन्दी र पदपुर्ती हुनु आदि लाई अवसरका रूपमा लिन सकिन्छ ।

(ख) चुनौती

सबै नागरिकसम्म सूचनाको पहुँच पुऱ्याउनु, पालिकाबाट पुऱ्याइने आधारभूत सेवाहरूमा सञ्चार प्रविधिसँग आबद्ध गर्नु, नागरिकमा विद्युतीय सुशासनको प्रत्याभूति गराउनु, सामाजिक सञ्जालको दुरुपयोग रोक्नु, अन्तरसरकार समन्वय प्रभावकारी बनाउनु, इन्टरनेट र वाइफाइको पहुँच बढाउनु, पालिकाको सूचना विद्युतीय प्रणालीमा आबद्ध गर्नु आदि चुनौती हुन् ।

५. विषयगत लक्ष्य

भरपर्दो सूचना तथा सञ्चारको विकास र विस्तार भएको हुने ।

६. उद्देश्य

गुणस्तरीय सूचना तथा सञ्चार सेवामा नागरिकको सहज पहुँच विस्तार गर्नु ।

७. रणनीति

१. टेलिफोन, इन्टरनेट मोबाइलजस्ता सेवाहरूको विस्तार गर्ने ।

२. सूचना प्रविधिमा आधारित सेवा प्रणालीको विकास गर्ने ।

८. रणनीति तथा कार्यनीति

रणनीति	कार्यनीति
१. सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको सहज पहुँच विस्तार गर्ने	१. टेलिफोन टावर निर्माण र विस्तार गर्न पहल गरिनेछ । २. स्थानीयस्तरमा संचालित एफएम रेडियोको सेवा तथा क्षमता विस्तार तथा सञ्चालन गर्न सहजीकरण गरिनेछ । ३. स्थानीय पत्रपत्रिकाहरूको नियमित प्रकाशन गर्न आवश्यक सहयोग तथा क्षमता विकास गरिनेछ । ४. सबै विद्यालय, स्वास्थ्य चौकी, वित्तीय संस्था र पालिकाको वडा कार्यालयसम्म

	<p>भरपर्दो इन्टरनेट सेवा विस्तार गरिनेछ।</p> <p>५. इन्टरनेट/मोबाइल प्रदायक संस्थाहरूसँग समन्वय गरी भरपर्दो सेवा सुचारु गरिनेछ।</p> <p>६. वाइफाई सेवा विस्तार गरी अत्यावश्यक सार्वजनिक स्थानमा फ्री वाइफाई जोन विकास गरिनेछ।</p> <p>७. कृषकहरूलाई मोबाइल एपको माध्यमबाट कृषि प्रविधि र मूल्य सूचना उपलब्ध गराइनेछ।</p> <p>८. महत्वपूर्ण सचेतना सम्बन्धी सूचनाहरूलाई मोबाइल एपको माध्यमबाट सबै नागरिकमा प्रसारित गरिनेछ।</p> <p>९. विशेषज्ञ अस्पताल वा डाक्टरहरूको सेवालार्इ अस्पतालसँग आबद्ध गरी रोग निदान र उपचारमा सूचना प्रविधिको(टेली मेडिसिन) उपयोग गरिनेछ।</p>
<p>२. सूचना प्रविधिमा आधारित सेवा प्रणालीको विकास गर्ने</p>	<p>१. नगरपालिका र सबै वडा कार्यालयमा विद्युतीय सूचना पूर्वाधारको विकास गरी सञ्जालीकरण (networking) गरिनेछ।</p> <p>२. विद्यालय केन्द्रित ई-लाइब्रेरीको विकास र विस्तार गरिनेछ।</p> <p>३. विद्यालयमा कम्प्युटर शिक्षा विस्तार गरिंदै लगिनेछ।</p> <p>४. सूचनाको हक र अधिकार सम्बन्धमा जन चेतनामा अभिवृद्धि गरिनेछ।</p> <p>५. नागरिकको सेवा पहुँचमा समय र लागत घटाउन विद्युतीय सूचना प्रविधि सेवामा व्यापकता दिइनेछ।</p> <p>६. घटना दर्ता, वडा तथा पालिकाबाट दिइने सिफारिशलाई अनलाइन सेवा मार्फत दिइने व्यवस्था गरिनेछ।</p> <p>७. कागजरहित सुशासनलाई बढावा दिन संघीय सरकार र प्रदेश सरकारसँग समन्वय स्थापित गरिनेछ।</p> <p>८. नगरपालिकाबाट प्रवाह हुने सेवामा आम नागरिकको सुचनाको हक प्रत्याभुती गर्न तीन चौमासिक तीन भेट सुचना र संचार अपटुडेट अवधारणा लागु गरिने छ</p>

९. प्रमुख कार्यक्रम

(क) नगरपालिका आफैले गर्ने

१. एफएम रेडियो प्रसारणमा सहयोग र सहजीकरण
२. स्थानीय पत्रपत्रिका प्रकाशन
३. विद्युतीय सूचना पूर्वाधार निर्माण
४. ई-लाइब्रेरी स्थापना
५. वाइफाई टावर निर्माण सहजीकरण

(ख) प्रदेश सरकारसँग समन्वय गरी सम्पादन गर्ने

१. टेलिफोन टावर निर्माण
२. विद्युत् सूचना पूर्वाधार निर्माण

३. संघ, प्रदेश र स्थानीय तहमा विद्युतीय सूचना प्रणालीको आबद्धता
(ग) **संघीय सरकारसँग समन्वय गरी सम्पादन गर्ने**

१. सूचना हाइवे
२. टेलिफोन टावर निर्माण
३. संघ, प्रदेश र स्थानीय तहमा विद्युतीय सूचना प्रणालीको आबद्धता
४. नीति नियम निर्माण
५. अन्तर सरकार समन्वय

१०. **अपेक्षित उपलब्धि**

पालिकाको शत प्रतिशत परिवारमा कुनै न कुनै माध्यमबाट सूचनाको प्रवाह पुगेको हुनेछ, विद्यालयहरूमा ई-लाइब्रेरी स्थापना भइसकेको हुनेछ, सप्रतिशत भू क्षेत्र टेलिफोन टावरको दायरामा आइसकेको हुनेछ, टेलिफोन नेटवर्कसँग आबद्ध परिवार संख्याको सतप्रतिशत पुगेको हुनेछ, इन्टरनेट प्रयोग गर्ने परिवार संख्या लगभग ८०% पुगेको हुनेछ, एफएम तथा रेडियो सुन्ने घरधुरी ९५.% पुगेको हुनेछ साथै कम्प्युटर प्रयोग कर्ता घरधुरी ५०% पुगेको हुनेछ।पालिका सबै आधारभूत सेवा विद्युतीय सूचना प्रणालीसँग आबद्ध भएको हुनेछ।

खानेपानी तथा सरसफाइ

१. **पृष्ठभूमि**

पानी जीवनको आधार हो, खानेपानी बिना मानिस बाँच्न सक्दैन । त्यसैले खानेपानी मानिसको आधारभूत आवश्यकता भित्र पर्दछ । संविधानले खानेपानी र सरसफाइलाई मौलिक हकको रूपमा व्यवस्था गर्दै स्थानीय सरकारको अधिकार क्षेत्रमा सूचीकृत गरेको छ । सबैको निमित्त खानेपानी र सरसफाइको उपलब्धताका साथै यसको दिगो व्यवस्थापन दिगो विकासको लक्ष्य रहेको छ । पन्ध्रौं योजनाले सबैलाई आधारभूत स्तरको खानेपानी तथा सरसफाइ सेवाको पहुँच सुनिश्चित गर्दै गुणस्तरीय सेवा अभिवृद्धि गर्ने लक्ष्य लिएको छ । प्रदेश सरकारले पनि स्वच्छ खानेपानी आपूर्ति र सरसफाई सेवामा आम नागरिकको पहुँच सुनिश्चित गर्ने उद्देश्य राखेको छ।

२. **विद्यमान अवस्था**

पालिकामा ५ खानेपानी योजना हरू संचालनमा रहेकाछन यसका साथै पानीको सतह ३०/ ४० फिटको दायरा भित्रै रहेकाले अधिकांश घरधुरीहरूमा खानेपानीका निजी हेण्डपम्प हरू रहेका छन । विद्यमान स्रोतहरूबाट ७५ % घरधुरीमा निजी हेण्डपम्प, १७ % घरमा सार्वजनिक धारा, ३% वटा घरधुरीमा बोरिङबाट र अझै पनि ५% घरधुरीले नदी, कुवा, पँधरो आदि स्रोतबाट खानेपानीको प्रयोग गरिराखेका पाइएको छ।हाल शहरी विकास अन्तरगत शहरी क्षेत्रमा ढल सहितका सडक निर्माण सञ्चालनमा रहेका छन। एकिकृत फोहरमैला व्यवस्थापनका लागि जमिनको टुंगो लागीसकेको छ भने शहरी विकास आयोजना मार्फत छिटै निर्माण कार्य थालिने गरि काम भैरहेकोछ ।वजार क्षेत्रको फोहर दैनिक रूपमा नगरपालिकाले संकलन गर्ने गरेकोछ भने ग्रामिण क्षेत्रमा हालसम्म घरको फोहरलाई घरमै व्यवस्थापन गर्ने गरेको पाइन्छ । कुहिने फोहरलाई बारीमा व्यवस्थापन गर्ने गरेका छन् । पालिकामा साधारण चर्पी प्रयोग गर्ने ७० घरधुरी छन् भने २३ % घरधुरीले सेफ्टिक टैंक भएको चर्पीको प्रयोग गर्ने

गर्दछन् । यसरी पालिकामा जम्मा ९३ % घरधुरीमा चर्पीको प्रयोग गर्ने गरेको पाइएको छ। खुला दिसापिसाबमुक्त क्षेत्र पालिका घोषणा गरिएको छ। वजार क्षेत्रमा ७ वटा सार्वजनिक शौचालयहरू रहेका छन्।

३. प्रमुख समस्या

पालिकाको सबै परिवारमा स्वच्छ खानेपानी वितरण गर्न नसक्नु, सञ्चालित खानेपानी योजनाहरूको नियमित मर्मत सम्भार पद्धतिको विकास नहुनु, नागरिकको व्यापक योगदान र सहभागिता जुटाउनु, सरसफाइ सम्बन्धी जनचेतनाको कमी हुनु आदि मुख्य समस्या देखिएका छन्।

४. अवसर र चुनौती

क) अवसर

पालिकामा खानेपानी, ढल व्यवस्थापन, फोहरमैला व्यवस्थापनका योजनाहरूको निर्माणमा बिभिन्न राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय गैरसरकारी एवं विकास साझेदार संस्थाहरू र सरोकारवाला निकायहरूको चासो र सहकार्य हुनु, खानेपानी तथा सरसफाइ प्रदेश र स्थानीय पालिकाको प्राथमिकतामा रहनु, शहरि विकास आयोजना संचालनमा रहनु, नेपाल सरकारबाट एक धारा एक चर्पीको राष्ट्रिय लक्ष्य निर्धारण गरिनु, खानेपानी तथा सरसफाइप्रति चेतनाको अभिवृद्धि हुँदै जानु आदि अवसरहरू हुन्।

ख) चुनौती

खानेपानीको गुणस्तरमा वृद्धि गरी स्वच्छ तथा सफा खानेपानीको वितरण गर्नु, खानेपानीलाई शुद्धीकरण गर्नु, निर्माणाधीन खानेपानी योजनाहरूको समयमै निर्माण सम्पन्न गर्नु, एक घर एक धारा र एक चर्पीको राष्ट्रिय लक्ष्य पूरा गर्नु, सरसफाइ सम्बन्धी जनचेतना जगाउनु, फोहरको उचित व्यवस्थापन गर्नु आदि चुनौती रहेका छन्।

५. विषयगत लक्ष्य

नागरिकहरूलाई स्वच्छ तथा सफा खानेपानी उपलब्ध हुनुका साथै पूर्ण सरसफाइयुक्त पालिका भएको हुने।

६. उद्देश्य

सबै घरधुरीमा सफा-स्वच्छ खानेपानी उपलब्ध गराउनु र सरसफाइ सम्बन्धी उचित व्यवस्थापन गर्नु।

७. रणनीति

१. सबै नागरिकलाई गुणस्तरीय स्वच्छ सफा खानेपानीको पहुँच स्थापित गर्ने

२. सरसफाइको दिगो व्यवस्था गर्ने

८. कार्यनीति

रणनीति	कार्यनीति
१. सबै नागरिकलाई गुणस्तरीय स्वच्छ सफा खानेपानीको पहुँच स्थापित गर्ने	१. खानेपानी र सरसफाइलाई उचित तवरले व्यवस्थित गर्न खानेपानी तथा सरसफाइ गुरुयोजना तयार गरी लागू गरिनेछ। २. पानीको बहुउपयोग गरिनेछ। ३. एक घर एक धाराको राष्ट्रिय लक्ष्य पूर्तिलाई कार्यान्वयनमा ल्याइनेछ। ४. खानेपानीको स्रोत संरक्षणमा विशेष ध्यान दिइनेछ र खोला तथा नदीको स्रोत प्रयोग भएकोमा प्रशोधन गरेर मात्र वितरण गरिनेछ। ५. प्रयोग गर्ने खानेपानीको समय समयमा परीक्षण गर्न पालिकामा जनशक्तिसहितको प्रयोगशालाको व्यवस्था गरिनेछ।

	<p>६. स्वच्छ खानेपानी उपलब्ध गराउन सबै खानेपानी प्रणालीहरूलाई प्रशोधनको व्यवस्था गरिनेछ ।</p> <p>७. खानेपानीको वितरणलाई नियमित गर्न खानेपानी तथा सरसफाइ कार्यकर्ता नियुक्त गरी समय समयमा तालिमको व्यवस्था गरिनेछ ।</p> <p>८. खानेपानी उपभोक्ताहरूलाई सञ्चालन तथा मर्मतको लागि जिम्मेवार बनाउनुको साथै खानेपानी मिटर जडान गरी न्यूनतम शुल्क लागू गर्ने व्यवस्था गरिनेछ ।</p> <p>९. उपभोक्ता समूहमा नै यसरी उठेको शुल्कको कोष स्थापना गरी पालिकाबाट पनि उक्त कोषमा रकम पठाइने व्यवस्था गरिनेछ र उक्त कोषको रकम मर्मतसम्भारमा खर्च गरिनेछ।</p> <p>१०. निर्माणाधीन योजनाहरूलाई समयमै सम्पन्न गरिनेछ ।</p>
<p>२. सरसफाइको दिगो व्यवस्था गर्ने</p>	<p>१. चर्पी निर्माण नभएको घरधुरीमा चर्पी निर्माण गर्न प्रोत्साहित गरिनेछ ।</p> <p>२. एक घर एक चर्पीको राष्ट्रिय लक्ष्य पूर्तिलाई कार्यान्वयनमा ल्याइनेछ।</p> <p>३. चर्पीलाई गोबरग्याससँग एकीकरण गरी खाना पकाउने इन्धनको रूपमा प्रयोग गरिनेछ।</p> <p>४. भान्साघरको सरसफाइ र व्यवस्थापनमा विशेष ध्यान दिइनेछ।</p> <p>५. धुवाँरहित चुलोको प्रयोगबाट धुवाँरहित घर हुने गरी जनचेतना फैलाइनेछ।</p> <p>६. विद्यालयमा छात्रछात्राका लागि छुट्टाछुट्टै, सार्वजनिक स्थानमा अपाङ्गता भएका व्यक्तिका लागि अपाङ्गमैत्री शौचालयको व्यवस्था गरिनेछ।</p> <p>७. सरसफाइ सम्बन्धी जन चेतना जगाउन विभिन्न कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ</p> <p>८. वैयक्तिक सरसफाइलाई विद्यालय, सामुदायिक समूह तथा संस्थाहरु, वाल क्लव, किशोरकिशोरी समुह तथा टोलविकास संस्थासम्म जनचेतना जगाइनेछ।</p> <p>९. फोहरमैला व्यवस्थापनको लागि घरको फोहरलाई घरमै व्यवस्थित गर्ने प्रणालीको विकास गर्नुका साथै बजारको फोहरलाई थान्को लगाउन पहिचान गरिएको स्थानमा लैण्डफिल साइटको निर्माण गरिनेछ, यस कार्यमा अन्य क्षेत्रिय शहरी विकास आयोजना र अन्य निकायहरु सँग पनि समन्वय गरिनेछ ।</p>

९. प्रमुख कार्यक्रम

क) नगरपालिका आफैले गर्ने

- गुरुयोजना तर्जुमा कार्यान्वयन
- प्रयोगशाला स्थापना, व्यवस्थापन तथा सञ्चालन
- खानेपानी तथा सरसफाइ कार्यकर्ताको व्यवस्था र वितरण व्यवस्था
- खानेपानी संरचनाहरूको निर्माण तथा मर्मतसम्भार

ख) प्रदेश सरकारको सहकार्यमा गर्ने

- स्रोत संरक्षण तथा खानेपानी प्रशोधन
- प्रदेश स्तरीय खापा योजना निर्माण
- प्रयोगशाला स्थापना तथा तालिम

ग) **संघीय सरकारको सहकार्यमा**

- खानेपानी प्रशोधन सम्बन्धी संरचना निर्माण
- प्रयोगशाला स्थापना र तालिम
- नीति, मापदण्ड निर्माण
- अन्तरतह समन्वय

१०. **अपेक्षित उपलब्धि**

योजना अवधिमा सबै घरधुरीमा गुणस्तरीय सफा-स्वच्छ खानेपानीको एक घर एक धारा उपलब्ध भएको हुनेछ, निर्माणाधीन खानेपानी योजनाहरू समयमै सम्पन्न भएका हुने छन्, खानेपानीको परीक्षण गर्न प्रयोगशाला स्थापना भई सञ्चालनमा आएको हुनेछ, खानेपानी मिटर जडान मर्मत, सम्भार, कार्यकर्ताको व्यवस्था भई खानेपानी नियमित रूपमा वितरण भएको हुनेछ, गुरुयोजना तयार भई कार्यान्वयन भएको हुनेछ, नगरपालिकाको सबै घरधुरीमा चर्पी निर्माण भई पालिका पूर्ण रूपमा खुला दिसापिसाबमुक्त भएको हुनेछ ।

परिच्छेद- ८

वन, वातावरण, जलवायु परिवर्तन तथा विपद् व्यवस्थापन

वन, वातावरण जैविक विविधता तथा फोहोरमैला व्यवस्थापन

१ **पृष्ठभूमि**

वन, वातावरण, जैविक विविधता, जलवायु परिवर्तन र विपद् व्यवस्थापन दिगो विकासका लक्ष्य प्राप्तिको लागि महत्वपूर्ण अन्तरसम्बन्धित विषयका रूपमा रहेको छ। नेपालको संविधानले पनि वन, वातावरण, जैविक विविधता, जलवायु परिवर्तन र तीनवटै तहका सरकारको कार्यक्षेत्रभित्र समावेश गरी यस सम्बन्धी नीति, कानून र रणनीति तय गरी लागू गर्नुपर्ने व्यवस्था गरिएको छ भने वातावरण संरक्षण, जैविक विविधता, जलाधार र वन्यजन्तु संरक्षणलाई स्थानीय सरकारको अधिकार क्षेत्रभित्र पर्दछ । स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐनले पनि यी क्षेत्रलाई स्थानीय तहको आवधिक तथा वार्षिक योजनामा अन्तर सम्बन्धित विषयका रूपमा समावेश गरी कार्यान्वयन गर्ने प्रतिबद्धता दर्शाएको छ। जलवायु परिवर्तन र जैविक विविधताको विनाश सबैभन्दा ठूला र जल्दोबल्दो वातावरणीय समस्याको रूपमा उजागर भएको छ। जलवायु परिवर्तन, वनको दिगो रूपमा व्यवस्थापन, उत्थानशील विकास दिगो विकास लक्ष्यका महत्वपूर्ण पक्षका रूपमा समावेश छन्। जलवायु परिवर्तनका कारण हावाहुरी, चट्याङ, खडेरी, असिना, वाढी, कटान तथा पटान जस्ता प्रकोपका घटना र क्षति बढ्दो अवस्थामा छ। जसको असर कृषि, वन, जैविक विविधता, जलस्रोत, उर्जा जस्ता क्षेत्रमा परेको छ । स्वच्छ र स्वास्थ्य वातावरणमा बाँच्न पाउने नागरिकको मौलिक हकको संरक्षण गर्न, प्राकृतिक स्रोतको समुचित उपयोग एवं दिगो व्यवस्था गर्न वातावरण र विकास बीच सन्तुलन कायम गर्न तथा प्राकृतिक स्रोत वातावरण र जैविक विविधता संरक्षण गर्न आवश्यक हुन्छ ।

२. **वर्तमान स्थिति**

यस नगरपालिकामा वन क्षेत्र कूल भूमिको २३ प्रतिशत अर्थात ३७४३.२५ हेक्टर क्षेत्रफल रहेको भने यस नगरपालिकामा २२ वटा सामुदायिक वन रहेका छन् । वन कार्यालयको अभिलेखअनुसार दर्ता भएका १ वटा धार्मिक वन रहेको छ ।

यो नगरपालिकामा धरातलको उचाइ, भौगर्भिक बनावट, भूस्वरूपले गर्दा हावापानीको अवस्थामा विविधता हुन्छ । तापक्रम, सौर्यशक्ति, वायु र वायुको चाप, वर्षा तथा ओसिलोपन आदिले हावापानीको अवस्था निर्धारण हुने गर्दछ।

नगरपालिकामा उष्ण हावापानीमा पाइने प्रायः सबैजसो वनस्पति पाइन्छ जसमा मुख्य साल, सिसौ, खयर, साज, हल्दुवा, जामुन, बकाइनो, बाज जस्ता प्रजाति पाइन्छन् भने जडीबुटीको हकमा चिराइतो (Swertia chirayita), कुरिलो (Asparagus racemosus), अमला (Embllica officinalis), आदि जस्ता महत्वपूर्ण वनस्पति पाइन्छन्। फोहोरमैला व्यवस्थापनका लागि एकिकृत फोहोरमैला व्यवस्थापन केन्द्र निर्माणको कार्य थालनी भएको छ ।

३. प्रमुख समस्या

इन्धनको लागि दाउरामा अत्यधिक निर्भरता हुनु, सार्वजनिक जग्गामा वन तथा वृक्षरोपण नहुनु, दाउराको बढ्दो प्रयोग, विकास प्रक्रिया सञ्चालन आदि विविध कारणले वन क्षेत्रको अतिक्रमण हुँदै जानु, जंगलमा अत्यधिक आगलागीबाट महत्वपूर्ण वनस्पति र वन्यजन्तु र चराचुरुङ्गीको विनाश हुनु, चोरी सिकारीका कारणले महत्वपूर्ण मृग तथा चराचुरुङ्गीको संख्या घट्दै जानु, वन प्राविधिक कर्मचारीको न्यून उपस्थिति हुनु, वन पैदावार चोरी निकासी बढ्नु, सरोकारवाला निकाय र वन कार्यालय बीच समन्वयको कमी, वातावरणीय चेतनाको कमी, विकास र वातावरण बीच उचित सन्तुलन मिलाउन नसकिनु आदि यस क्षेत्रका समस्या हुन् ।

४. अवसर र चुनौती

क) अवसर

वन, वातावरण संरक्षण र जैविक विविधता, जलाधार, वन्यजन्तु संरक्षण, जलवायु परिवर्तन तथा विपद् व्यवस्थापनको विषय संविधानद्वारा नै स्थानीय तहको अधिकार क्षेत्रभित्र समेत समावेश गरिनु, यी विषय सम्बन्धी नीति, कानून, मापदण्ड तथा योजनाको कार्यान्वयन र नियमन सम्बन्धी विषय नगरपालिकाको अधिकार क्षेत्रभित्र रहनु, २२ सामुदायिक वन हुनु, वन पैदावारजन्य उद्योग स्थापना सम्भावना हुनु, जडीबुटी (मेन्था क्यामोमाईल) उत्पादन तथा प्रसोधन, निकासी र बजारीकरणबाट आयआर्जन हुनु, सामुदायिक वन उपभोक्ता समितिले वन पैदावार बिक्री तथा उपयोग सम्बन्धी आफ्नो कार्यक्रमको वार्षिक योजना बनाई नगरपालिकाबाट स्वीकृत गराउनुका साथै वन पैदावार बिक्रीबाट प्राप्त आयको दश प्रतिशत नगरपालिकाको सञ्चित कोषमा जम्मा गर्नुपर्ने कानूनी व्यवस्था हुनु, स्थानीयस्तरमा हरित क्षेत्रको संरक्षण र प्रवर्द्धन हुनु, ग्रामिण क्षेत्रमा घरघरमै फोहोरमैला व्यवस्थापन गर्नु, शहरी बिकास अन्तर्गत एकिकृत फोहोरमैला व्यवस्थापन केन्द्र निर्माण प्रकृया अगाडी बढ्नु, टोल विकास संस्थाहरु गठन हुनु तथा तिनीहरुलाई वातावरण संरक्षणका कार्यमा गरिने निति अवलम्बन गरिनु, न्यून कार्बनमुखी तथा वातावरण मैत्री विकास अवलम्बनका कार्य गर्नु जस्ता अवसर रहेका छन् ।

ख) चुनौती

वन, वातावरण संरक्षण र जैविक विविधता, जलाधार, वन्यजन्तु संरक्षण, जलवायु परिवर्तन तथा विपद् व्यवस्थापन राष्ट्रिय, प्रादेशिक नीति, कानून, रणनीति तथा मापदण्डको स्थानीयकरण गर्नु, वन क्षेत्रको विकास र विस्तार गर्नु, सामुदायिक वनको कार्ययोजना स्थानीय योजना प्रक्रियामा समावेश गरिनु, सामुदायिक वनको आयलाई स्थानीय कोषमा जम्मा गर्नु, चोरी सिकारी नियन्त्रण गर्नु, आगलागी नियन्त्रण गरिनु, वन तथा वातावरणको विकास संरक्षणलाई स्थानीय आयआर्जनसँग आबद्ध गर्नु, इन्धनको लागि दाउराको निर्भरता घटाउनु, अन्तर तह समन्वय गर्नु आदि चुनौती देखिएका छन् ।

५. लक्ष्य

वन, वातावरण तथा जलाधार संरक्षण भएको हुने

६. उद्देश्य

विकास र वातावरणबीच सन्तुलन कायम गर्नु ।

७. रणनीति

१. वनको संरक्षण, सम्बर्द्धन, तथा व्यवस्थापन गर्ने,
२. जैविक विविधता तथा जलाधार क्षेत्रको संरक्षण गर्ने,
३. वातावरण संरक्षण, नियमन र फोहोरमैलाको व्यवस्थापन गर्ने ।

८. कार्यनीति

रणनीति	कार्यनीति
१. वनको संरक्षण, सम्बर्द्धन तथा व्यवस्थापन गर्ने	<ul style="list-style-type: none"> • सामुदायिक वनको कार्ययोजना बमोजिम कार्यक्रम सञ्चालन गर्न प्रोत्साहित गरिनेछ । • वडामा रहेका सामुदायिक वन उपभोक्ता समितिलाई यसको क्षेत्र, वनस्पति, बुट्यान, जैविक विविधता तथा जडीबुटीको लगत संकलन गरी कार्ययोजना तयार गर्नमा सहजीकरण गरिनेछ र म्याद सकिएका कार्ययोजना नवीकरण गरिनेछ । • सामुदायिक वन, धार्मिक वन र निजी वनको समुचित रूपमा संरक्षण, संबर्द्धनमा सहजीकरण गरिने छ। • नगरपालिकामा स्थानीय आवश्यकतानुसार बोटबिरुवा उत्पादन गर्ने गरी वन नर्सरी स्थापना गरिनेछ । वन नर्सरी स्थापना गर्न सामुदायिक वन उपभोक्ता समितिलाई प्रोत्साहित गरिनेछ । • वन उपभोक्ता समूहको क्षमता विकासको कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ । • स्थानीय वन उपभोक्ताहरूवाट उत्पादन हुने काठ, दाउरा, स्याउला र घाँसपात जस्ता वन पैदावारको माग र आपूर्ति बीच सन्तुलन कायम गर्न सहजीकरण गरिनेछ • वन पैदावारमा आधारित विभिन्न आयआर्जनका कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरी स्थानीयस्तरमा रोजगारी प्रवर्द्धन गरिनेछ । • वन व्यवस्थापन तथा सदुपयोगमा जनसहभागिता र सरोकारवालाको समानुपातिक पहुँच सुनिश्चित गरी वनस्रोत माथि स्थानीय बासिन्दाको अपनत्वको भावना विकास गरिनेछ। • सामुदायिक, धार्मिक तथा निजी वन विकास र संरक्षणलाई प्रोत्साहित गरिनेछ र वन कार्यालयसँग समन्वय गरी त्यसको व्यवस्थापन तथा बजारीकरणमा सहजीकरण गरिनेछ। • वनजंगललाई आगलागीबाट जोगाउन जनचेतनाका साथै अग्नि नियन्त्रणका उपाय अवलम्बन गर्न प्रोत्साहन गरिनेछ । • वन क्षेत्रका सरोकारवालाहरू, स्थानीय निकाय, गैरसरकारी संघ संस्थासँग समन्वय

	<p>गरिनेछ ।</p> <ul style="list-style-type: none"> ● मध्यवर्ती क्षेत्रलाई अवसरको रूपमा लिई स्थानिय हरुको जिविकोपार्जन र उत्पादन संग जोडिनेछ ● वन्यजन्तुको कारण हुने मानवीय, भौतिक तथा कृषिउत्पादनमा हुने क्षतिलाई न्यनिकरण एवं व्यवस्थापन गर्न निकुञ्ज संगको सहकार्यमा कार्यक्रमहरु संचालन गरिने छन । ● नगरपालिकाको जैविक विविधताको अभिलेखीकरणलाई व्यवस्थित गरिनेछ।
<p>२. जैविक विविधता तथा जलाधार क्षेत्रको संरक्षण गर्ने</p>	<ul style="list-style-type: none"> ● नदी तथा खोलाहरुको संरक्षण गर्नुपर्ने क्षेत्रको पहिचान, सर्वेक्षण गरी योजना प्रक्रियामा समावेश गरी संरक्षण कार्य गरिनेछ । ● साना साना नदी, खोला तथा खोल्साखोल्सीहरुमा चेक ड्याम बनाई नियन्त्रणको कार्य गरिनेछ । ● खोला, ताल तलाउ (पोखरी) तथा जलाधार क्षेत्रको संरक्षणको कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ । ● ग्रामिण सडकहरुको किनारमा नालीको व्यवस्थापन गरी वर्षातको पानीको उचित निकास का साथै सडकको दुवै तर्फ वृक्षारोपण गरि वातावरण संरक्षण र सौन्दर्य कायम गरिनेछ । ● निर्माणाधिन चक्रपथ तथा अन्य सडक किनारामा फलफूल तथा सौन्दर्य वृद्धि गर्ने जातका बोटबिरुवाको वृक्षरोपण र संरक्षण गर्ने ● विकासका कार्यक्रमहरु सञ्चालन गर्दा कृषि जैविक विविधताको संरक्षणलाई विशेष महत्व दिइनेछ। ● जैविक विविधता र वातावरण जनित परम्परागत ज्ञान, सीप तथा अभ्यासहरुको संरक्षण र प्रवर्द्धन गरिनेछ। ● जैविक विविधता संरक्षणका साथै पर्यापर्यटनलाई टेवा पुर्याउन सहजीकरण गरिनेछ
<p>३. वातावरण संरक्षण नियमन र फोहोरमैलाको व्यवस्थापन गर्ने</p>	<ul style="list-style-type: none"> ● वातावरण तथा प्राकृतिक स्रोत संरक्षण सम्बन्धी कानूनी व्यवस्था गरिनेछ। ● वातावरण संरक्षणमा संलग्न सबै संघ संस्थाहरूसँग समन्वय र सहकार्य गरिनेछ । ● वातावरण संरक्षण सम्बन्धी स्थानीय नीति, मापदण्ड, योजना तर्जुमा तथा त्यसको कार्यान्वयन, अनुगमन र नियमन गरिनेछ । ● प्लाष्टिक झोलाहरुलाई पूर्ण प्रतिबन्ध लगाइनेछ । ● स्थानीय खुला तथा सार्वजनिक क्षेत्रहरु सुरक्षित गर्दै संरक्षण गरिनेछ । ● विद्यालय तहमा वातावरण संरक्षण सम्बन्धी अभिमुखीकरण र वातावरणीय सचेतना अभिवृद्धि सम्बन्धी कार्यक्रमहरु सञ्चालन गरिनेछ । ● वातावरणमैत्री स्थानिय शासनको अवधारणालाई अवलम्बन गरिनेछ । ● वातावरण संवेदनशील, विशेष गरेर भौतिक पूर्वाधारका योजना र प्राकृतिक स्रोतको

	<p>प्रयोग गर्दा प्रारम्भिक परीक्षण (IEE) तथा मूल्यांकन अध्ययन (EIA) गरेर मात्र कार्यक्रम स्वीकृत गर्ने प्रणाली अबलम्बन गरी वातावरण र विकास बीच सन्तुलन कायम गरिनेछ ।</p> <ul style="list-style-type: none"> ● स्थानीयस्तरमा हरित क्षेत्रको विकास, संरक्षण र प्रवर्द्धन गरिनेछ । ● वातावरणीय जोखिम न्यूनीकरणका लागि जनचेतना अभिवृद्धि र संरक्षण कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ । ● वडा-वडामा खुला पार्क, उद्यान तथा पिकनिक स्पटको निर्माणगरी हरियाली कायम गर्न सहजीकरण गरिने छ। ● घर, आँगन र बजार क्षेत्र सरसफाइयुक्त बनाउन फोहोरमैला व्यवस्थापनका कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ । ● उत्पादन हुने फोहोरलाई कुहिने, पुनः प्रयोग हुने र फालिने तथा नष्ट गर्नुपर्ने गरी वर्गीकरण गरिनेछ । ● बजार क्षेत्रको फोहोरलाई व्यवस्थित गर्न व्यवस्थापन समिति गठन गरी व्यवस्थापनका लागि जिम्मेवारी दिइनेछ । ● निर्माणाधिन एकिकृत फोहोरमैला व्यवस्थापन केन्द्र निर्माणलाई समयमै सम्पन्न गरिनेछ। ● कुहिने फोहोरलाई कम्पोष्टको रूपमा प्रयोग गर्न प्रोत्साहित गरिनेछ । ● पुनः प्रयोग गरिने फोहोरलाई बिक्री वितरणको संस्थागत रूपमा संकलन गरी निकासी गर्न निजी क्षेत्रसँग सहकार्य गरिनेछ र यसरी निकासी भएको फोहोरको आयलाई निर्देशिका तयार गरी व्यवस्था गरिनेछ । ● बजार क्षेत्रमा व्यवस्थित नाली र ढलको व्यवस्था गरिनेछ ।
--	---

९. प्रमुख कार्यक्रम

क) नगरपालिका आफैले सञ्चालन गर्ने

- सामुदायिक वनको लगत तयारी र कार्ययोजना तर्जुमा र स्वीकृति
- वन, पैदावार व्यवस्थापन र बजारीकरण
- जैविक विविधता संरक्षण र बजारीकरण
- अग्नि नियन्त्रण
- अन्तर निकाय, अन्तर तह समन्वय र सहकार्य
- भू तथा जलाधार संरक्षण
- फोहोरमैला व्यवस्थापन
- क्षमता विकास

ख) प्रदेश सरकारको समन्वयमा गर्ने

- सामुदायिक, निजी, धार्मिक तथा राष्ट्रिय वनको वर्गीकरण
- राष्ट्रिय वनको संरक्षण र सम्बर्द्धन
- भूक्षय नियन्त्रण र जलाधार संरक्षण
- अग्नि नियन्त्रण
- चोरी सिकारी नियन्त्रण

ग) संघीय सरकारको समन्वयमा गर्ने

- स्रोत परिचालन
- सामुदायिक वनको पैदावार, नदीजन्य प्राकृतिक स्रोतको बिक्री र नियमन
- अन्तर तह समन्वय

१०. अपेक्षित उपलब्धि

योजना अवधिको अन्त्यसम्ममा वन नर्सरीको स्थापना भएको हुने, वन क्षेत्र वृद्धि भई हरियाली प्रबर्द्धन भएको हुनेछ, वातावरण संरक्षण सम्बन्धी स्थानीय नीति, कानून, मापदण्ड, तयार भएको हुने, प्रारम्भिक वातावरणीय परीक्षण कार्यविधि लागू भएको हुने, विद्यालय तहमा वातावरण संरक्षण सम्बन्धी अभिमुखीकरण र वातावरणीय सचेतना अभिवृद्धि सम्बन्धी कार्यक्रमहरू सञ्चालन भएको हुनेछ ।

जलवायु परिवर्तन र विपद् व्यवस्थापन

१. पृष्ठभूमि

मानवजन्य क्रियाकलापहरूका कारण बढ्दो वन विनाश, औद्योगिकीकरण, यातायात क्षेत्रमा पारम्परिक खनिज इन्धनको व्यापक प्रयोग र अव्यवस्थित शहरीकरणले गर्दा हरितगृह ग्याँसको चिन्ताजनक उत्सर्जनबाट जलवायु परिवर्तनमा तिब्रता आएको छ । जलवायु परिवर्तनको कारकको रूपमा मानिएको हरितगृह ग्याँसको उत्सर्जनमा नेपालको नगण्य भूमिका हुँदा हुँदै पनि जर्मनवाच द्वारा प्रकाशित 'ग्लोबल क्लाइमेट रिस्क इन्डेक्स-२०२१ को १६ संस्करणका अनुसार सन् २०००-२०१९ को अवधिमा जलवायु परिवर्तनबाट प्रभावित प्रमुख दश देशको सूचीमा नेपाल दशौँ स्थानमा परेको छ ।

नेपाल विश्वका १९८ मुलुकमध्ये भूकम्पीय जोखिमको हिसाबले पनि ११ औँ, पानीजन्य प्रकोपबाट हुने क्षतिका हिसाबले ३० औँ स्थानमा रहेको छ । जलवायु परिवर्तनका कारण जीविकोपार्जन, प्राकृतिक स्रोत, कृषि तथा खाद्य सुरक्षा, जलस्रोत तथा ऊर्जा, वन तथा जैविक विविधता, मानव स्वास्थ्य, ग्रामीण बसोवास तथा भौतिक पूर्वाधारमा धेरै नकारात्मक असर परेको विवरण राष्ट्रिय अनुकूलन कार्यक्रम (NAPA) २०६७ ले जनाएको छ । यसको असरबाट गरिब, विपन्न, महिला, बालबालिका, वृद्धवृद्धाहरू, साधन स्रोतमा कम पहुँच भएका घरधुरी साथै प्राकृतिक स्रोतमा आश्रित समुदायहरू बढी प्रभावित हुन्छन् भन्ने तथ्य समेत विभिन्न अध्ययनहरूले प्रष्ट पारिसकेका छन्।

नेपालको संविधानले जलवायु परिवर्तन र विपद् व्यवस्थापनलाई तीनवटै तहका सरकारको कार्यक्षेत्रभित्र समावेश

गरी आ-आफ्नो तहमा यी विषय सम्बन्धी नीति, कानून, रणनीति र मापदण्ड तर्जुमा गरी लागू गर्न सकिने व्यवस्था गरेको छ। स्थानीय सरकार संचालन ऐनले पनि स्थानीय तहको आवधिक तथा वार्षिक योजनामा जलवायु परिवर्तन, अनुकूलन, विपद् व्यवस्थापन जस्ता अन्तरसम्बन्धित विषयलाई समावेश गरी कार्यान्वयन गरिनुपर्ने व्यवस्था गरिएको छ। संघीय सरकार र प्रदेश सरकारले समुदायलाई उत्थानशील बनाउन स्थानीय तहहरूलाई संस्थागत र प्राविधिक सहयोग गर्ने कानुनी व्यवस्था रहेको छ। जलवायु परिवर्तन र यसको प्रभावसंग जुझ्न तत्काल कार्य अघि बढाउने दिगो विकास लक्ष्य रहेको छ जसमा स्थानीय अनुकूलन योजना, जलवायुका दृष्टिले व्यवस्थित गाउँ बस्तीहरू, जलवायु दृष्टले खेती प्रणाली, जलवायु परिवर्तनसम्बन्धी शिक्षा जस्ता विषयहरू दिगो विकासको स्थानीयकरणका लक्ष्य सूचकमा समाविष्ट छन्।

२. वर्तमान स्थिति

यस नगरपालिकाको छुट्टै जलवायु सम्बन्धी तथ्यांक नभएकोले जिल्लाको औसत तथ्यांकलाई आधार मान्दा गर्मी मौसममा अधिकतम तापक्रम ४१-४३ डिग्री र न्यूनतम तापक्रम ५-७ डिग्री सेल्सियस वरिपरि पुग्छ। आषाढ महिनाबाट मनसुनी वर्षा हुने हुँदा जिल्लाको अन्य भागमा जस्तै यस पालिकामा पनि पानी पर्ने थाल्दछ र तापक्रममा कमी भएको महसुस हुन्छ। असार र साउनमा अधिकतम ६९० मिलिमिटरसम्म वर्षा हुन्छ भने हिउँदका महिनाहरूमा यसको मात्रा नगन्य रहन्छ। वार्षिक औसत वर्षा १८७ मिलिमिटरसम्म हुने गर्दछ। सन् २०२१ मा वन तथा वातावरण मन्त्रालय तयार गरेको संकटासन्नता तथा जोखिम विश्लेषण अध्ययनले नेपालको समग्र संकटासन्न विश्लेषण अनुसार कञ्चनपुर जिल्ला पनि जोखिममा रहेको देखाएको छ।

यस शुक्लाफाँटा नगरपालिकामा पालिका स्तरीय विपद् व्यवस्थापन समिति गठन भएको छ भने वडास्तरमा पनि वडास्तरीय विपद् व्यवस्थापन समितिहरू गठन भई सा-साना विपद् कार्यको व्यवस्थापन गर्ने गरिएको छ।

३. प्रमुख समस्या

जलवायु परिवर्तन र विपद् व्यवस्थापन सम्बन्धी स्थानीय नीति, कानून र मापदण्ड तर्जुमा हुन नसक्नु, स्थानीय जलवायु परिवर्तन अनुकूलन कार्य योजना लागू गर्न प्राविधिक जनशक्ति र आर्थिक स्रोतको कमी हुनु, जीविकोपार्जनका लागि प्राकृतिक स्रोतहरू र सिंचाईको लागी वर्षातको पानीमा अधिक निर्भर रहनु, जलवायु परिवर्तनको कारण अतिबृष्टि हुनु र खडेरी पर्नु, मौसम पूर्वानुमानसम्बन्धी सूचनामा नागरिकको सहज पहुँच हुन नसक्नु, पुर्वसुचना प्रणाली स्थापना हुन नसक्नु, बाढी, कटान तथा पटान, खडेरी, हावाहुरी, असिना, चट्याङ, जंगली जनावरको आक्रमण, सर्पदंश जस्ता प्रकोपहरूले स्थानीय स्तरमा प्रत्यक्ष रूपमा असर परेको महसुस हुनु, वातावरण संरक्षण, जलवायु परिवर्तन तथा विपद् व्यवस्थापन सम्बन्धी कार्यका लागी आपतकालीन कार्य संचालन केन्द्र स्थापना हुन नसक्नु तथा सम्पर्क व्यक्ति न तोकिनु, व्यवस्थित कार्य योजना बनाई कार्यक्रम सञ्चालन हुन नसक्नु, जंगलमा आगलागी, चट्याङ आदिका घटनामा वृद्धि हुनु, खहरे खोला भएको कारणले कटान तथा भूक्षयको जोखिम रहनु, स्थानीय वातावरण समितिको क्षमता कमजोर रहनु बर्षेनी प्राकृतिक तथा गैरप्राकृतिक विपद्ले जीउधनका साथै, सार्वजनिक निजी सम्पत्ति, भौतिक संरचनाहरू समेत प्रभावित हुनु आदि यस क्षेत्रका प्रमुख समस्या हुन्।

४. अवसर र चुनौती

क) अवसर

केन्द्रीयस्तारमा जलवायु परिवर्तन र विपद् व्यवस्थापन सम्बन्धी नीति, कानून, रणनीति तर्जुमा भएको हुनु, भई

कार्यान्वयनमा रहनु नेपाल सरकारको स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४, विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन ऐन २०७४, वातावरण संरक्षण ऐन २०७६ र जलवायु नीति २०७६, स्थानीय अनुकूलन योजनाको राष्ट्रिय संरचना २०७६ कार्यान्वयनमा रहनु। स्थानीयस्तरमा जलवायु अनुकूलन कार्य योजना तथा विपद् जोखिम न्यूनीकरण, व्यवस्थापनलाई मूलप्रवाहीकरण गर्ने नीति लिइनु, स्थानीय तहलाई विपद् व्यवस्थापन गर्ने र यस सम्बन्धी कार्यसँग सम्बन्धित संस्थाहरूलाई समन्वय र सहकार्य गर्न सक्ने गरी कानुनी व्यवस्था समेत हुनु यसक्षेत्रका अवसर रहेका छन्।

ख) चुनौती

स्थानीयस्तरमा जलवायु परिवर्तनसम्बन्धी आधिकारिक तथ्यांक कायम गर्नु, स्थानीय जलवायु अनुकूलन कार्ययोजना लागू गर्नु, जलवायु अनुकूलन सम्बन्धी जनचेतना अभिवृद्धि गर्नु, जलवायु परिवर्तन अनुकूलन संरचना निर्माण गर्नु, कृषि तथा वन क्षेत्रमा जलवायु अनुकूलन प्रविधिको उपयोग बढाउनु, जलवायु परिवर्तनबाट हुने क्षति कम गर्नु, जलवायु परिवर्तनको असरबाट प्रभावित गरिब, विपन्न, महिला, बालबालिका, वृद्धवृद्धाहरू, साधन स्रोतमा कम पहुँच भएका घरधुरी लाई सेवा र टेवा दिनु र खेतबारीमा रासायनिक मलको प्रयोग निरुत्साहित गरी जैविक प्रविधिको उपयोग बढाउनु चुनौती देखिएका छन्।

५. लक्ष्य

जलवायु परिवर्तन र विपद् जोखिमबाट भएको प्रभाव न्यूनीकरण भएको हुने।

६. उद्देश्य

जलवायु परिवर्तन र विपद् जोखिमको क्षति कम गर्नु।

७. रणनीति

१. स्थानीय जलवायु परिवर्तन अनुकूलन कार्ययोजना अनुसारका कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने
२. विपदबाट हुने क्षतिको मात्रा कम गर्ने।

रणनीति	कार्यनीति
१. स्थानीय जलवायु परिवर्तन अनुकूलन कार्ययोजना अनुसारका कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने	<ul style="list-style-type: none"> • स्थानीयस्तरमा जलवायु परिवर्तनबाट सृजित जोखिम र संकटासन्नताको पहिचान, अभिलेखीकरण र प्राथमिकीकरण गर्नफब सहयोग पुरयाइनेछ। • स्थानीय जलवायु परिवर्तन अनुकूलन कार्ययोजनालाई स्थानीयकरण गरी कार्यान्वयनमा ल्याइनेछ। • स्थानीय स्तरमा कार्यान्वयन गरिने विकास निर्माण र स्रोत व्यवस्थापनको समग्र योजना प्रक्रियामा जलवायु परिवर्तन अनुकूलन तथा विपद् जोखिम न्यूनीकरणसँग सम्बन्धित बिषय मूलप्रवाहीकरण गरी कार्यान्वयनमा ल्याइनेछ। • हरित ग्यास उत्सर्जनका कारक तत्व बारे अध्ययन गरी त्यसलाई न्यूनीकरण हुने गरी विकासका कृयाकलाप संचालन गरिने छ।जोखिममा रहेका तथा संकटासन्न व्यक्ति, घरधुरी, समूह र समुदायको अनुकूलन क्षमतामा बढोत्तरी गर्न र जलवायु उत्थानशील क्रियाकलापहरू पहिचान गरी कार्यान्वयन गर्न सहजीकरण गरिनेछ।

	<ul style="list-style-type: none"> ● जलवायु परिवर्तन अनुकूलन सम्बन्धी संस्थागत संयन्त्र स्थापना र बजेट व्यवस्था गरिनेछ । ● स्थानीय स्तरमा निर्माण गरिने भौतिक पूर्वाधारहरूका साथै शिक्षा, स्वास्थ्य, खानेपानी र स्थानीय प्रविधिलाई जलवायु उत्थानशील बनाउन सहजीकरण गरिनेछ। ● वन तथा वातावरण, जलवायु परिवर्तन, वन्यजन्तु र जलाधारहरूको वैज्ञानिक व्यवस्थापन गर्दै उत्थानशील क्षमता अभिवृद्धि गर्ने र कर्बोन संचितिकरण बढाउनमा नीतिगत र कार्यगत सहयोग पुऱ्याइनेछ । ● प्राकृतिक स्रोत र साधनको वैज्ञानिक व्यवस्थापन गरी वन तथा प्राकृतिक स्रोतहरूलाई वैकल्पिक आयआर्जन, पर्यापर्यटन प्रवर्धन र रोजगार प्रदान गर्ने क्षेत्रको रूपमा विकास गर्नेछ । ● हरियाली र वातावरणीय सन्तुलन कायम गरी जलस्रोत र जमिनको संरक्षण गर्न विशेष ध्यान दिइनेछ। ● संरक्षण र विकासमा दिगोपन र जनसहभागिता बढाई संरक्षण र विकासमा अपनत्वपन बिकास गर्ने । ● स्थानीय खेती प्रणालीमा, जलवायु परिवर्तनले परेको असर न्यूनीकरण गर्ने कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ । ● न्यून पानी उपयोग हुने आधुनिक प्रविधिको प्रयोग गरिनेछ । ● पानीको बहुउपयोग गरिनेछ ।
<p>२. विपदबाट हुने क्षतिको मात्रा कम गर्ने ।</p>	<ul style="list-style-type: none"> ● नगरपालिकामा विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन सम्बन्धी कानून तर्जुमा गरी कार्यान्वयन गरिनेछ । ● विपद् व्यवस्थापन तथा जलवायु परिवर्तन अनुकूलन सिकाइ केन्द्रको स्थापना, सञ्चालन तथा व्यवस्थापन गरिनेछ।प्रकोप एवं पूर्व तयारीयुक्त योजना तयार गरिनुका साथै समुदायको क्षमता अभिवृद्धि गरिनेछ । ● आपतकालिन कार्य संचालन केद्र स्थापना तथा व्यवस्थापन गरिनेछ । ● विपद् जोखिम क्षेत्रको नक्सांकन गरिनेछ । ● विपद् व्यवस्थापन कोषको स्थापना र कार्यविधि बनाई सञ्चालन गरिनेछ । ● मौसम पूर्वानुमानको भरपर्दो सूचनामा नागरिक पहुँच बढाई विपद जोखिम न्यूनीकरण गरिनेछ। ● नगरपालिकामा आपतकालीन अवस्थाका लागि आवश्यक न्यूनतम सामग्री भण्डारणको प्रवन्ध गरिनेछ । ● स्थानीय युवाहरूलाई विपद् व्यवस्थापन सम्बन्धी तालिम दिई स्वयंसेवकको रूपमा खोज तथा उद्धारका कार्यमा परिचालन गरिनेछ ।

	<ul style="list-style-type: none"> • स्थानीयस्तरमा रेडक्रसको क्रियाशिलता लाई बढाउन सहकार्य गरिनेछ । • समुदायमा आधारित विपद् व्यवस्थापन सम्बन्धी कार्यक्रम पहिचान गरी सञ्चालन गरिनेछन् । • विपद् व्यवस्थापनमा संघ, प्रदेश तथा सरोकार निकाय बीच समन्वय कायम गरी कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ । • सम्पादन गरिएका कार्यक्रमको अभिलेखीकरण गरिनेछ ।
--	---

९. प्रमुख कार्यक्रम

क) नगरपालिका आफैले सञ्चालन गर्ने

- कानूनी पूर्वाधार निर्माण,
- जलवायु अनुकूलन योजना
- आपतकालीन भण्डारण
- विपद् जोखिम नक्साङ्कन,
- विपद् राहत तथा उद्धार, पुनःस्थापना
- समुदायमा आधारित विपद् व्यवस्थापन समिति
- विपद् व्यवस्थापन क्षमता विकास

ख) प्रदेश सरकारको समन्वयमा गर्ने

- आपतकालीन भण्डारण
- विपद् जोखिम नक्साङ्कन,
- विपद् राहत तथा उद्धार, पुनःस्थापना
- विपद् व्यवस्थापन क्षमता विकास
- आपतकालीन उपचार

ग) संघीय सरकारको समन्वयमा गर्ने

- नमूना कानून
- आपतकालीन भण्डारण
- विपद् जोखिम नक्साङ्कन
- विपद् राहत तथा उद्धार, पुनःस्थापना
- स्रोत व्यवस्थापन
- आपतकालीन उपचार

१०. अपेक्षित उपलब्धि

योजना कार्यान्वयनबाट जलवायु अनुकूलन योजना तर्जुमा भई कार्यान्वयनमा आएको हुने, पालिका स्तरीय विपद् व्यवस्थापन समित क्रियाशील भएको हुने, विपद् व्यवस्थापन कोष स्थापना भई सञ्चालनमा आएको हुने, विपद् आपतकालीन भण्डारण व्यवस्था भएको हुने, विपद् नक्साङ्कन भएको हुने, सबै वडामा समुदायमा आधारित विपद् व्यवस्थापन समिति गठन भएको हुने, विपद्जन्य क्षति आधाले कम भएको हुनेछ।

परिच्छेद – ९

सुशासन तथा संस्थागत विकास

सुशासन तथा संस्थागत विकास

१. पृष्ठभूमि

स्थानीय सरकार नागरिकका निकटका सरकार हुन्। राज्यबाट प्रदान गरिने आधारभूत सेवाहरूलाई प्रवाह गर्ने मुख्य जिम्मेवारी स्थानीय तहको रहेको छ। नागरिकले परिवर्तन र लोकतन्त्रको अनुभूति तबमात्रै गर्न सक्दछ जब स्थानीय तहमा सुशासन स्थापना हुन्छ। यसका लागि स्थानीय तहहरू सक्षम, पारदर्शी, भ्रष्टाचारमुक्त, उत्तरदायी र सहभागितामूलक हुन आवश्यक छ।

२. सुशासन तथा संस्थागत विकासको वर्तमान अवस्था

यस शुक्लाफाँटा नगरकार्यपालिकामा २१ जना निर्वाचित प्रतिनिधि रहनुका साथै नगरसभामा ६५ जना जनप्रतिनिधि रहेका छन्। यस पालिकामा योजना तर्जुमा सम्बद्ध पांचवटा विषयगत समितिहरू, अनुगमन समिति, राजस्व परामर्श समिति तथा विधायन समिति समेत गरी कुल १० वटा समितिहरू क्रियाशील रहेका छन्। कुल १२ वटा वडामध्ये सबै १२ वटै वडामा वडा सचिव कार्यरत रहेका छन्। ४ नं वडा कार्यालय वाहेक बाँकी सबै ११ वटै वडा कार्यालयको आफ्नै प्रशासनिक वडा भवन रहेको छ भने नगरपालिकाको प्रशासनिक भवन निर्माणाधीनको अन्तिक चरणमा रहेको छ। नगर कार्यपालिकामा कार्यरत ५४ जना कर्मचारी मध्ये स्थायी कर्मचारी ३२ जना र २२ जना सेवाकरार तथा दैनिक ज्यालादारीमा रहेका छन यसै गरी वडा कार्यालयहरू तर्फ १० जना वडा सचिव स्थायी र २ जना का.स. स्थायी छन भने २० जना करार तथा ज्यालादारीमा रहेका छन, स्वास्थ्य संस्था तर्फ ३५ जना स्थायी दरबन्दीमा छन भने ७४ जना सेवा करार तथा ज्यालादारीमा कार्यरत छन।

यस पालिकाले स्थानीय तह संस्थागत क्षमता स्व-मूल्याकन कार्यविधि २०७७ अनुसार कुल अंकभार ७७ प्राप्त गरेको छ। यस नगरपालिकाभित्र हाल २ ओटा विकास साझेदार र ७ वटा गैरसरकारी संस्था कृयाशिल रहेका छन्।

यस नगरपालिकाले हालसम्म कुल ६१ वटा ऐन, निर्देशिका, कार्यविधि-मापदण्ड र नीति तथा मार्गदर्शन स्वीकृत गरेको छ। यसैगरी स्थानीय सञ्चित कोष स्थापना भई सूत्रमा आधारित वित्तीय कारोवार सञ्चालन भएको छ। व्यक्तिगत घटना दर्ता, सामाजिक सुरक्षा, वस्तुगत विवरण आदि कार्यमा व्यवस्थापन सुचना प्रणाली तथा बिभिन्न स्पटवेयरहरूको प्रयोग गरिँदै आएको छ। नगरपालिका तथा वडा कार्यालयहरूमा नागरिक वडा पत्र राखिएका छन्। स्थानीय भौतिक पूर्वाधारका कार्यक्रमहरू मध्ये अधिकांशजसो बिद्धुतीय माध्यमबाट ठेक्कापट्टा (ई बिडिङ) र

३. सबल पक्ष

विभिन्न क्षेत्रका ६१ वटा ऐन कानून, निर्देशिका, कार्यविधि-मापदण्ड र नीति तथा मार्गदर्शन स्वीकृत गरी लागू गरिएको, दोस्रो कार्यकालका लागि निर्वाचित जनप्रतिनिधि हुनु, नगरपालिकाको जनशक्ति संगठन विकास सर्वेक्षण भई चुस्त संरचना हुनु निर्माण हुनु, सूत्रमा आधारित लेखा प्रणाली सञ्चालनमा हुनु, पालिकाको शाखा उपशाखामा कम्प्युटर, इन्टरनेट सुविधा हुनु, विभिन्न समितिहरू सक्रिय हुनु, पालिकाबाट सञ्चालित कार्यक्रमको अनुगमन समिती मार्फत निश्चित मापदण्डका आधारमा अनुगमन गर्ने प्रणाली हुनु, राजश्व सुधार कार्ययोजना कार्यान्वयनमा आउनु, आन्तरिक आयमा वृद्धि हुँदै जानु, वडा कार्यालयबाट राजश्व सहितका सेवा प्रवाहको व्यवस्था हुनु, ठूला योजनाहरू सम्भाव्यता अध्ययन गर्ने प्रयास आरम्भ हुनु, योजनाहरूको सार्वजनिक परिक्षण , सामाजिक परिक्षण तथा सार्वजनिक सुनुवाइ हुनु, गुनासो सुनुवाइको व्यवस्था हुनु, पालिका तथा वडा कार्यालयमा नागरिक बडापत्रको व्यवस्था हुनु, ५ लाखभन्दा बढी बजेट लागतका योजनाहरूको योजनास्थलमा होर्डिङ बोर्ड राख्ने प्रणाली रहनु आदि यस पालिकाका प्रमुख सबल पक्षहरू हुन् ।

४. समस्या र चुनौती

क) प्रमुख समस्या

स्वीकृत दरबन्दी अनुसारका सबै कर्मचारीको पदपूर्ति हुन नसक्नु, कर्मचारीको कमीले सेवा प्रवाह र बजेट कार्यान्वयनमा यदाकदा कठिनाई हुनु, आफ्नो कानून निर्माण तथा परामर्श सम्बन्धी कर्मचारीको अभाव, सेवा प्रवाहमा एकद्वार प्रणालीको कमी, बजेटमा आन्तरिक स्रोतको हिस्सा तुलनात्मक रूपमा न्यून हुनु, कतिपय समितीहरू स्वस्फूर्त रूपमा सक्रिय नहुनु, उपभोक्ता समितिलाई लेखा व्यवस्थापन व्यवस्थित गर्न अभिमुखीकरण नहुनु, अन्तर सरकार र अन्तर पालिका समन्वय कमजोर हुनु, स्थानीय आवश्यकताका आधारमा संगठन व्यवस्थापन पुनरावलोकन हुन नसक्नु, नतिजा सूचकमा आधारित अनुगमन पुर्णरूपमा लागु गर्न नसक्नु, सुशासनका औजारहरूको पूर्ण रूपले प्रयोगमा ल्याई नसक्नु, पदाधिकारी तथा कर्मचारीका लागि क्षमता विकासका कार्यक्रम उल्लेख्य रूपमा नहुनु, सामुदायिक वन, स्थानीय गैसस र अन्य सहकारी संस्था नगरपालिकाको योजना तर्जुमाको तथा राजस्व परिचालनको दायरामा आउन नसक्नु, पालिकाको तथ्यांक तथा जानकारीहरू अध्यावधिकका साथसाथै पालिकाको पार्श्व चित्र समयसापेक्ष पुनरावलोकन गर्न नसक्नु यस पालिकाका प्रमुख समस्या देखिएका छन् ।

ख) चुनौती

स्थानीय सेवा सञ्चालन सम्बन्धी कानून तर्जुमा गर्नु, पालिका र वडाबीच विद्युतीय सञ्जालको स्थापना गरि विद्युतीय शासन अवलम्बन गर्नु, पालिका क्षेत्रभित्र सञ्चालित (गैसस, सामुदायिक वन, सहकारी संस्था, निजी क्षेत्र, अन्तर्राष्ट्रिय गैसस र अन्य संघ संस्थाहरू) सबै कार्यक्रमहरू पालिकाको वार्षिक योजनामा समेट्नु, वडास्तरबाट एकीकृत सेवा प्रवाहको व्यवस्था गर्नु, राजश्व सुधार गरी आन्तरिक आय वृद्धि गर्नु, आर्थिक अनुशासन कायम गरी वित्तीय जोखिम न्यूनीकरण गर्नु, साविकका गाउँ विकास समिति र जिल्ला विकास समितिबाट सम्पत्ति हस्तान्तरण गरी लिनु, संघीय कर्मचारीको अस्थिरता रोक्नु आदि यस पालिकाका चुनौती देखिएका छन् ।

५. अवसर पक्ष

स्थानीय कानून तर्जुमा र कार्यान्वयन गर्ने अधिकार हुनु, स्थानीय तहका कर्मचारीको पदपूर्ति गर्ने अधिकार नगरपालिकामा रहनु, नयाँ ऊर्जावान कर्मचारीको प्रवेश बढ्दै जानु, नागरिकका आधारभूत सेवा प्रवाह सम्बन्धी अधिकार नगरपालिकामा हुनु, पालिकाको क्षेत्रभित्र कृषि तथा पशु समूह, सामुदायिक वन उपभोक्ता समूह, महिला सञ्जाल, आमा समूह, टोलबिकास संस्था जस्ता नागरिक उत्तरदायी संरचनाहरू रहनु, अधिकांश समूहहरूमा बचत संकलन तथा परिचालन कायम रहनु, संघ, प्रदेश तथा अन्य स्रोतबाट वित्तीय हस्तान्तरण प्राप्त हुन, एडिबीको सहयोगमा शहरी विकास परियोजना संचालनमा रहनु, बेलाबेलामा अन्य बाह्य संस्थाबाट प्राविधिक र आर्थिक सहयोग प्राप्त रहिरहनु जस्ता अवसर रहेका छन्।

६. लक्ष्य

सेवा प्रवाहमा सुशासन प्रत्याभूति भएको हुने।

७. उद्देश्य

१. सेवा प्रवाहमा प्रभावकारिता अभिवृद्धि गर्नु,
२. सामाजिक उत्तरदायित्वलाई संस्थागत गर्नु।

८. रणनीति र कार्यनीति

उपरोक्त उद्देश्य परिपूर्तिका लागि निम्न रणनीति र नीति लिइएका छन्-

क) रणनीति

१. संस्थागत सुदृढीकरण गर्ने।
२. सहज, सरल, सुनिश्चित, भरपर्दो र गुणस्तरीय सेवा प्रभावकारी रूपमा प्रवाह गर्ने।
३. न्यायिक समितिबाट सम्पादन गरिने कार्यलाई सेवाग्राहीमैत्री बनाउने।
४. सामुदायिक तथा गैरसरकारी संस्थाहरूलाई सामाजिक सचेतीकरण तथा आर्थिक समृद्धि प्राप्तिमा लागि परिचालन गर्ने।
५. सामाजिक उत्तरदायित्वको अभिवृद्धि गर्ने।

ख) रणनीति र कार्यनीति

रणनीति	कार्यनीति
१. संस्थागत सुदृढीकरण गर्ने	१. पालिकाको संगठन संरचना लाई स्थानीय आवश्यकता अनुसार संगठन तथा ब्यवस्थापन सर्वेक्षण (O&M) का माध्यमबाट पुनरावलोकन गरी संगठनलाई कार्यमूलक बनाइनेछ। २. कर्मचारी तथा जनप्रतिनिधिको आवश्यकता पहिचान गरी तदनुरूप क्षमता विकासका कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिनेछन। ३. नगरपालिकाको संस्थागत क्षमताको स्व-मूल्यांकन प्रणालीलाई निरन्तरता दिई ३ वर्षमा कम्तीमा ८५ प्रतिशत अंकभार प्राप्त गरिनेछ। ४. सभामार्फत गठन हुने लेखा तथा सुशासन समिति गठन गरी बेरुजु तथा सार्वजनिक सुनुवाइ, सामाजिक परिक्षण र गुनासा व्यवस्थापन प्रतिवेदनहरू

	<p>छलफल गर्ने पद्धति अवलम्बन गरी क्रियाशील गराइनेछ ।</p> <p>५. समिति तथा शाखाहरूको संस्थागत क्षमता विकास गरिनेछ ।</p> <p>६. नगरपालिकालाई आवश्यक ठहरिएका नीति, ऐन, कानून, कार्यविधि, मापदण्ड, नर्मस तयार गरी राजपत्रमा प्रकाशन गरिनुका साथै वेबसाइटमा पनि राखिनेछ । राजपत्रमा प्रकाशित कानूनहरूको संग्रह तयार गरि प्रकाशन गरिनेछ ।</p> <p>७. योजना, जिन्सी र राजस्व सम्बन्धी कार्यहरू पूर्णरूपमा सफ्टवेयर प्रणालीमा आबद्ध गरिनेछन् ।</p> <p>८. अनुगमन मूल्यांकन प्रणाली सम्बन्धी कार्यविधि निर्माण गरी नतिजा सूचकका आधारमा अनुगमन मूल्यांकन गरिनेछ ।</p> <p>९. नगरपालिकामा लगानी हुने सबै ठूला योजना योजना बैंकमा समावेश गरिनेछ ।</p> <p>१०. नगरपालिकाले वार्षिक खरिद योजना बनाई लागू गरिनेछ ।</p> <p>११. कार्यालयको लेखा, प्रशासन, योजना, कार्यक्रम जस्ता महत्वपूर्ण सूचनाहरूको अभिलेख संरक्षणका लागि अभिलेखहरूलाई डिजिटाइजेसन (Digitization) गरिनेछ ।</p> <p>१२. साझेदार संस्थाहरू समेतको सहकार्य र समन्वयमा नगरपालिकाको आवधिक योजना, प्रोफाइल, राजस्व सुधार कार्ययोजना आदि जस्ता कार्यहरू समय-समयमा अद्यावधिक गरिनेछन् ।</p> <p>१३. आम नागरिक र व्यवसायीलाई राजस्वको महत्वबारे जनचेतना अभिवृद्धि गर्ने र कर शिक्षा अभियान सञ्चालन गरि करको दायरा बढाइनेछ ।</p>
<p>२. सहज, सरल, सुनिश्चित, भरपर्दो र गुणस्तरीय सेवा प्रभावकारी रूपमा प्रवाह गर्ने</p>	<p>१. व्यक्तिगत घटना दर्ताका कार्यहरू अनलाइन प्रणालीबाट सञ्चालन गरी राष्ट्रिय सञ्जालमा सञ्जालीकरण गरिनेछ ।</p> <p>२. नगरपालिका तथा वडा कार्यालयबाट दुरदराजका बस्तीमा वर्षको तिन पटक एकीकृत घुम्ती सेवा उपलब्ध गराइनेछ ।</p> <p>३. कोभिड १९ का कारण शिथिल परेको व्यवसाय तथा अन्य करदाताको समस्याको अध्ययन गरी आवश्यक कदम चालिनेछ ।</p> <p>४. पालिकाको आय व्यय तथा कार्यक्रमको कार्यप्रगतिहरूको मासिक, चौमासिक, अर्धवार्षिक तथा वार्षिक रूपमा सार्वजनिक गरिनेछ ।</p> <p>५. लेखा समितिमा बेरुजु विवरण सहितको वार्षिक प्रतिवेदन प्रस्तुत गरी समयभित्र पेस्की तथा बेरुजु फछर्योटलाई प्राथमिकता दिइनेछ ।</p> <p>६. भ्रष्टाचारमा शून्य सहनशीलता अपनाइनेछ ।</p> <p>७. सार्वजनिक निर्माण भवन संहिता पूर्ण रूपमा लागू गरी सबै संरचनाहरूलाई मापदण्ड बमोजिम भूकम्प प्रतिरोधी, वालमैत्री, वातावरण मैत्री तथा अपाङ्गता मैत्री बनाइनेछ ।</p> <p>८. नगरपालिकाको विकास सम्बन्धी सकारात्मक समाचार सम्प्रेषण गर्ने संचारगृह तथा पत्रकार छनौट गरी विकास पत्रकारिता पुरस्कार प्रदान गरिनेछ जसले गर्दा सुचनाको हक र सुशासनको प्रत्याभुति गर्न मदत पुग्नेछ</p>

<p>३. मेलमिलापका माध्यमबाट नगरपालिकाका बासिन्दामा सदभाव कायम गर्न न्यायिक समितिबाट सम्पादन गरिने कार्यलाई सेवाग्राहीमैत्री बनाउने</p>	<p>१. न्यायिक समितिलाई कानूनी परामर्श दिन कानून अधिकृत तथा कानूनी परामर्शदाताको व्यवस्था गरिनेछ । २. न्यायिक समितिका पदाधिकारीहरूलाई कार्यक्षमता अभिवृद्धि कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछन् । ३. न्यायिक समितिको कार्यसम्पादन वेन्चको स्थापना गरिनेछ । ४. न्याय निरूपण तथा मेलमिलापका लागि दर्ता तथा फछर्योट भएका उजुरीको व्यवस्थित अभिलेखीकरण गरिनेछ । ५. वडा कार्यालयमा मेलमिलाप कक्षको व्यवस्था गरी वडा वडामा तालिम प्राप्त सुचिकृत मेलमिलाप सहजकर्ताहरूको व्यवस्था गरिनेछ । ६. मेलमिलाप कर्ताहरूको लागी उत्प्रेरणा तथा प्रोत्साहनको व्यवस्था गरिनेछ ।</p>
<p>४. सामुदायिक तथा गैरसरकारी संस्थाहरूलाई सामाजिक सचेतीकरण तथा आर्थिक समृद्धि प्राप्तिका लागि परिचालन गर्ने</p>	<p>१. महिला समूह, आमा समूह, बाल क्लब, किशोरकिशोरी समूह, अपाङ्गता भएकाहरू लगायतका सेवाग्राहीहरूको सञ्जालीकरण गरी पृष्ठपोषण प्राप्त गरिनेछ । २. अन्तर्राष्ट्रिय-राष्ट्रिय गैरसरकारी संस्था र स्थानीय गैसहरूको कार्यक्रम र बजेटलाई पालिकाको योजना तथा बजेट प्रणालीमा समावेश गराइनेछ ३. सहकारी, गैस, नागरिक समाज, स्थानीय क्लब, संघ सस्था दर्ता, नबिकरण, अनुगमन र नियमनको लागि सम्पर्क व्यक्ति तोकिनेछ । ४. अन्तर सरकार तथा अन्तर निकाय समन्वय प्रभावकारी बनाइनेछ । ५. निजी क्षेत्रसँगको सहकार्यलाई सुदृढ गरी पालिकामा उद्योग व्यवसाय र उद्यमशीलता विकासमा सहजीकरण गरिनेछ।</p>
<p>५. सामाजिक उत्तरदायित्वको अभिवृद्धि गर्ने</p>	<p>१. सार्वजनिक सुनुवाइ, सार्वजनिक परिक्षण, सामाजिक परीक्षण जस्ता जवाफदेहिताका औजारहरूको प्रभावकारी कार्यान्वयन गरिनेछ । २. डिजिटल नागरिक बडापत्र तयार गरी कार्यान्वयनमा ल्याइनेछ । ३. पालिका तथा वडा कार्यालयहरूमा विद्युतीय हाजिरी, कम्प्युटर र इन्टरनेट प्रणालिको प्रयोगलाई प्रभावकारी बनाइनेछ । ४. स्थानीय गुनासो सुन्ने , पृष्ठपोषण लिने र व्यवस्थापन गर्ने संयन्त्रको विकास गरिनेछ । ५. सहभागितात्मक योजना तर्जुमा तथा अनुगमन मूल्यांकन प्रणालीलाई सुदृढ गरी नियमित समीक्षा गरिनेछ । ६. उपभोक्ता समितिहरूलाई जिम्मेवार र जवाफदेही बनाउन उनिहरूलाई दर्ता प्रकृत्यामा ल्याइनेछ</p>

९. प्रमुख कार्यक्रमहरू

क) नगरपालिका आफैले संचालन गर्ने कार्यक्रम /क्रियालाप

१. कार्यालयको संरचना तथा जनशक्ति व्यवस्थापन ।
२. सहभागितात्मक योजना तर्जुमा तथा अनुगमन मूल्यांकन व्यवस्थापन ।
३. क्षमता विकास व्यवस्थापन ।
४. राजश्व परिचालन तथा वित्तीय व्यवस्थापन ।
५. सेवा प्रवाह व्यवस्थापन ।
६. सूचना तथा अभिलेख व्यवस्थापन ।
७. पारदर्शी एवं जवाफदेहिता व्यवस्थापन ।
८. निजी, सामुदायिक तथा गैरसरकारी संस्थासँगको सहकार्य व्यवस्थापन ।

ख) प्रदेश सरकारसँग सहकार्यमा सम्पादन हुने

१. O&M मा सहजीकरण ।
२. वडा कार्यालयका भवन निर्माण ।
३. क्षमता विकास ।
४. सफ्ट वेयर ।
५. विद्युतीय प्रतिवेदन प्रणाली ।

ग) संघीय सरकारसँग सहकार्यमा सम्पादन हुने

१. नमुना कानून मापदण्ड ।
२. विशेषज्ञ सेवा ।
३. क्षमता विकास ।
४. सफ्टवेयर ।
५. विद्युतीय प्रतिवेदन प्रणाली ।

१०. अपेक्षित प्रतिफल

योजना अवधिको अन्तमा नगरपालिका र वडा कार्यालयबीच इन्टरनेट सुविधा स्थापित भएको हुने, नगरपालिका र सबैवडा कार्यालयको आफ्नै सुविधायुक्त भवन निर्माण भई सेवा सुचारु रूपमा सञ्चालन हुने, वेबसाइट अद्यावधिक भएको हुनेछ, आवश्यक पर्ने न्युनतम थप २५ वटा नीति, ऐन, कानून, कार्यविधि, मापदण्ड तर्जुमा भएका हुने, आयोजनागत सार्वजनिक परीक्षण र वर्षमा न्युनतम २ पटक सार्वजनिक सुनुवाइ भएको हुने, संगठन तथा व्यवस्थापनको पुनरावलोकन भई सबै कर्मचारीको पदपूर्ति भएको हुने, नागरिक सेवाको स्तर(सन्तुष्टी मापन) कम्तीमा ७५ प्रतिशत पुगेको हुने, सस्थागत स्व मूल्यांकन पद्धतिलाई निरन्तरता दिँदै ८५ प्रतिशत अंकभार कायम गर्ने, बेरुजुको आकार कुल खर्च रकमको ५ प्रतिशतभन्दा कम भएको हुने, वर्षमा दुई पटक प्रभावकारी रूपमा एकीकृत घुम्ती सेवा सञ्चालन भएको हुने, कम्तीमा ५० प्रतिशत जनताले अनलाइन सेवाको प्रयोग गरेको हुने, सामाजिक सुरक्षाका सेवाहरूमा वृद्धि हुनेछ, विशिष्टीकृत सेवामार्फत गैसस क्षेत्रको लगानी पारदर्शी, प्रभावकारी र नतिजामुखी बन्नेछ, लक्षित वर्ग तथा समुदायको सशक्तिकरण र मूलप्रवाहीकरणमा विशेष सहयोग पुग्नेछ, आन्तरिक राजश्वको स्रोत योजना अवधिमा कम्तीमा ५ प्रतिशत पुर्याउने, नियमित सूचना प्रवाहको संयन्त्र

क्रियाशील हुनेछ, वित्तीय व्यवस्थापन योजना तयार भई कार्यान्वयनमा हुनेछ, सार्वजनिक सुनुवाइ, सार्वजनिक परीक्षण तथा नियमित अनुगमन भएको हुनेछ, भ्रष्टाचार तथा स्थानीय समस्या गुनासो सम्बन्धी दर न्यून हुनेछ, घरेलु हिंसा, सामाजिक कुरती सम्बन्धी घटनाहरू न्यूनीकरण भएका हुनेछन्, नगरपालिकामा आएका मुद्दाहरू छिटो छरितो र न्यायिक प्रणाली अनुसार सम्पादन हुनेछन्।

तथ्याङ्क तथा योजना

१. पृष्ठभूमि

संविधानले निर्धारण गरेको अधिकारको सूचीअनुसारका जिम्मेवारीलाई व्यवस्थित रूपमा सम्पादन गर्न योजनाबद्ध प्रयास आवश्यक हुन्छ। योजनाबद्ध कार्यप्रणालीले मात्रै निर्धारित समयमा पूर्व अनुमानिक स्रोत र साधनको अधिकतम प्रयोगद्वारा नियोजित कार्य सम्पादन र लक्ष्य हासिल गर्न सकिन्छ। स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐनले स्थानीय तहहरूले आफ्नो अधिकारक्षेत्रका विषयमा स्थानीय स्तरको विकासका लागि आवधिक, वार्षिक, रणनीतिगत विषयक्षेत्रगत मध्यकालिन तथा दीर्घकालिन विकास योजना बनाई लागू गर्नुपर्ने उल्लेख गरेको छ। योजना तर्जुमामा यथार्थ बस्तुगत अवस्थाबारे जानकारी दिन तथ्याङ्कको आवश्यकता पदछ। स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐनले स्थानीयस्तरको तथ्याङ्क सङ्कलन र प्रशोधन गरी पार्श्वचित्र तथा स्रोत नक्साको अद्यावधिक अभिलेखन गर्नुपर्ने उल्लेख गरेको छ। यस्ता तथ्याङ्क र सूचनाहरूले योजना प्रक्रियालाई बस्तुगत बनाउनका साथै स्थानीय तहको निर्णय प्रक्रियालाई समेत तथ्य तथ्याङ्क र सूचना आधारित (Evidence-based decision Making) बनाउन सहयोग पुऱ्याउँदछ।

२. वर्तमान अवस्था

नगरपालिका स्थापना पश्चात् राष्ट्रिय जनगणना २०६८ को जनसांख्यिक विवरण, स्वास्थ्य सूचना प्रणाली र शिक्षा सूचना प्रणालीमा आधारित विवरण तथा विषयगत शाखाहरूले स्थानीय स्तरमा संकलन गरेका तथ्याङ्क तथा सूचनाहरू प्रयोगमा ल्याइएको छ यसका साथै २०७५ सालमा घरधुरी तथा संस्थागत सर्वेक्षणको माध्यमबाट पहिलोपटक वस्तुगत विवरण तयार गरिएको छ। नगरपार्श्व चित्र अध्यावधिक गर्न हाल घरधुरी सर्वेक्षणको काम सम्पन्न भएको छ। वार्षिक योजना तथा बजेट तर्जुमा लगायतका कार्यहरूमा यिनै संकलित तथ्याङ्कहरूको प्रयोग गरिदै आइएको छ।

३. मुख्य समस्या

स्थानीय अभिलेख सम्बन्धी वस्तुगत विवरण नहुनु, साथै नियमित रूपमा तथ्याङ्क संकलन, प्रशोधन र प्रकाशन नहुनु, स्थानीय तहमा रहेको सार्वजनिक सम्पत्तिको अभिलेख व्यवस्थित नरहनु, विभिन्न निकायहरूको तथ्याङ्कमा एकरूपता नहुनु, तथ्याङ्क एकीकृत गरी व्यवस्थित राख्ने संस्थागत व्यवस्था नहुनु, सहभागितामूलक योजना प्रणाली प्रभावकारी रूपमा स्थापित हुन नसक्नु, बजेट तर्जुमा सिमितिहरू पूर्णतया क्रियाशिल नहुनु, आयोजनाको प्राथमिकीकरण गरी कार्यक्रम विनियोजन नहुनु, आयोजना सम्भाव्यता अध्ययन गरी कार्यान्वयन गर्ने अभ्यासको कमी, अवण्डा दामासाही र टुक्रे तथा वितरणकारी योजनाको बाहुल्यता आदि यस क्षेत्रका प्रमुख समस्याको रूपमा रहेका छन्।

४. अवसर र चुनौती

(क) अवसर

स्थानीय तथ्याङ्क संकलन तथा अभिलेख व्यवस्थापन, योजना प्रणाली सम्बन्धी अधिकार हुनु, निर्वाचित पदाधिकारीको नेतृत्वमा स्थानीय तहको सञ्चालन हुनु, घरधुरी सर्वेक्षण तथा संस्थागत सर्वेक्षणबाट तयार गरिएको बस्तुगत विवरणले योजना तर्जुमा तथा अन्य विकास आयोजनाहरूबाट प्राप्त आधारभूत तथ्याङ्क उपलब्ध हुनु, स्थानीय तहमा विभिन्न योजना तथा बजेट तर्जुमा समितिहरू गठन हुनु, बजेटलाई सूत्रमा आधारित गराउनु, २०७८ को राष्ट्रिय जनगणनाले थप उच्च स्तरीय तथ्याङ्क प्राप्त हुने, विकास आयोजना सम्बन्धमा सामाजिक चेतना वृद्धि हुँदै जानु आदि यस क्षेत्रका प्रमुख अवसर हुन्।

(ख) चुनौती

तथ्याङ्कको महत्वबारे जानकारी बनाउँदै योजना तर्जुमा र निर्णय प्रक्रियामा तथ्य-तथ्याङ्कको प्रयोग गर्ने परिपाटीको विकास गर्नु, बस्ती स्तरबाट सहभागितामूलक योजना तर्जुमा प्रणालीलाई संस्थागत गर्नु, सबै विकास साझेदार, अन्तरराष्ट्रिय, राष्ट्रिय गैरसरकारी संस्थाका आयोजना कार्यक्रमहरूलाई वार्षिक विकास कार्यक्रममा समावेश गरी समन्वयात्मक ढङ्गले कार्यान्वयन गर्नु, ठोस र परिवर्तनकारी आयोजनाको बिस्तृत परियोजना प्रतिवेदन तयार गरी प्राथमिकताका साथ कार्यान्वयन गर्नु, परियोजना बैंक स्थापित गर्नु, विकास प्रक्रिया र अवसरमा सबैको समावेशी पहुँच कायम गर्नु, योजनाको अभिलेख अद्यावधिक गर्नु, निश्चित समयमा पूर्वनिर्धारित गुणस्तरमा आयोजना सम्पन्न गर्नु आदि यस क्षेत्रका प्रमुख चुनौती रहेका छन्।

५. लक्ष्य

तथ्यमा आधारित योजना प्रणाली स्थापित भएको हुने।

६. उद्देश्य

विश्वसनीय तथ्याङ्क प्रणालीको स्थापना र योजना प्रणालीलाई संस्थागत गर्नु।

७. रणनीति

१. तथ्याङ्क एवं अभिलेख प्रणालीको स्थापना गर्ने,
२. सहभागितामूलक योजना तर्जुमा प्रणाली स्थापित गर्ने,
३. आयोजना तर्जुमा र कार्यान्वयन प्रक्रियालाई व्यवस्थित र संस्थागत गर्ने,
४. स्थानीय विकास-साझेदार र अन्तर निकाय समन्वय प्रभावकारी बनाउने।

८. कार्यनीति

रणनीति	कार्यनीति
१. तथ्याङ्क एवं अभिलेख प्रणालीको स्थापना गर्ने,	१. पालिकाको आधारभूत तथा संस्थागत तथ्याङ्कलाई स्थापित गरी तथ्याङ्कसहितको वस्तुगत विवरण तयार गरी वार्षिक रूपमा आवधिक गरिनेछ। २. स्रोत नक्सा तयार गरी प्रकाशन गरिनेछ। ३. तथ्याङ्क तथा अभिलेख शाखाको स्थापना गरी पालिकास्तको सूचना तथा तथ्याङ्क उपलब्ध हुने व्यवस्था गरिनेछ। ४. पालिकाको तथ्याङ्कलाई सूचना प्रणालीमा आबद्ध गरी सर्वसुलभ गराइनेछ। ५. सूचना तथा तथ्याङ्क सम्बन्धी क्षमता विकास गरिनेछ।

	६. वस्तुगत विवरण, स्रोत नक्सा तथा अन्य विवरण पालिकाको वेबसाइटमा रहने व्यवस्था गर्नका साथै वेबसाइटलाई समयसापेक्ष सुचनामूलक बनाइनेछ।
२. सहभागितामूलक योजना तर्जुमा प्रणालीको स्थापित गर्ने	१. बजेट पुर्वानुमान प्रणालीलाई भरपर्दो बनाइने छ र समयमानै उपलब्ध गराइनेछ। २. बस्ती स्तरबाट नै चरणबद्ध सहभागितामूलक योजना तर्जुमा प्रक्रिया अवलम्बन गरिनेछ। ३. विकास प्रक्रियमा कोही नछुटुन् भन्ने अवधारणा अनुसार बस्ती तहदेखि नै सबै सरोकारवालाको अर्थपूर्ण सहभागिता बढाइनेछ। ४. योजना तर्जुमा समिति र विषयक्षेत्रगत समितिहरूको क्रियाशीलता अभिवृद्धि गरिनेछ। ५. वार्षिक योजना तथा कार्यक्रम सभामा विस्तृत छलफल हुने व्यवस्था मिलाइनेछ।
३. आयोजना तर्जुमा र कार्यान्वयन प्रक्रियालाई व्यवस्थित र संस्थागत गर्ने	१. परियोजना बैङ्कको स्थापना गरिनेछ। २. योजना तर्जुमा गर्दा आयोजना प्राथमिकीकरणका आधारमा छनौट गरी वार्षिक कार्यक्रममा समावेश गरिनेछ। ३. रु. ५० लाखभन्दा माथिका आयोजना सम्भाव्यता अध्ययनका आधारमा मात्र समावेश गरिनेछ। ४. सार्वजनिक परीक्षण र सामाजिक परीक्षण जस्ता नागरिक उत्तरदायी प्रणालीको अनिवार्य पालन गराइनेछ। ५. हाल पहिचान गरिएका प्राथमिकता प्राप्त योजनाहरूलाई परियोजना बैंक मा समावेश गर्न विस्तृत परियोजना प्रतिवेदन तयार गरी राखिनेछ। ५. लाभग्राहीहरूलाई प्रारम्भदेखि नै संलग्न गराई सम्पन्न आयोजनाको मर्मतसम्भार तथा दिगोपनाका लागि जिम्मेवारी र क्षमतावान बनाइनेछ। ६. नगरपालिकाको प्राथमिकता प्राप्त क्षेत्रगत योजना (spatial plan) लाई अध्यावधिक गरी संस्थागत गरिनेछ।
४. स्थानीय विकास-साझेदार र अन्तर निकाय समन्वय प्रभावकारी बनाउने।	१. स्थानीयस्तरका आयोजना दोहोरो नपर्ने गरी अन्तरतह समन्वय गरिनेछ। २. अन्तरतह र अन्तरसरकार साझेदारीमूलक आयोजनाहरूलाई प्राथमिकता दिइनेछ। ३. योजना तर्जुमा प्रक्रियामा नगरपालिका क्षेत्रमा काम गर्ने विभिन्न निकाय र स्थानीय विकास साझेदारहरूलाई समेत संलग्न गराई त्यस्ता आयोजना पालिकाको वार्षिक योजनामा समावेश गरिनेछ।

९. प्रमुख कार्यक्रम

(क) नगरपालिकाबाट सञ्चालन हुने

१. वस्तुगत विवरण निर्माण, अद्यावधिक र प्रकाशन,
२. स्रोत नक्साको निर्माण र प्रकाशन,
३. सहभागितामूलक योजना तर्जुमा,
४. दिगो विकासको स्थानीयकरण,
५. पूर्व सम्भाव्यता, सम्भाव्यता अध्ययन र विस्तृत आयोजना प्रतिवेदन निर्माण,

६. मासिक चैमासिक तथा वार्षिक समीक्षा र प्रतिवेदन,
  ७. यातायात गुरुयोजना, खानेपानी तथा सरसफाइ गुरुयोजना लगायतका क्षेत्रगत गुरुयोजनाको निर्माण र कार्यान्वयन,
  ८. योजना प्रणाली सम्बन्धी क्षमता विकास,
  ९. मध्यमकालीन खर्च संरचनाको निर्माण,
  १०. नियमित अनुगमन,
  ११. अनुगमन समितिको क्रियाशीलता,
  १२. सामाजिक परीक्षण, सार्वजनिक परीक्षण।
  १३. परियोजना बैंक स्थापना
- (ख) प्रदेश तहबाट सञ्चालन हुने
समयमा बजेट पूर्वानुमानका साथै योजना तर्जुमा सुदृढीकरण
- (ग) सङ्घीय तहबाट सञ्चालन हुने
१. सहभागितामूलक तर्जुमा पद्धति सुदृढीकरण
  २. वित्तीय उत्तरदायित्व ऐन नियमलगायत योजना तर्जुमा सम्बन्धित योजना सञ्चालनलाई सुदृढीकरण

९. अपेक्षित उपलब्धि

आधारभूत तथ्याङ्क नियमित रूपमा उपलब्ध भएको हुने, वस्तुगत विवरण तयार भई अध्याविधिक भएको हुने, सहभागितामूलक योजना तर्जुमा प्रणाली कार्यान्वयनमा आएको हुने, नगरपालिकाको प्रथम आवधिक विकास योजना कार्यान्वयनमा आएको हुने, सबै विकास साझेदारहरूको कार्यक्रम पालिकाको वार्षिक योजनामा समावेश भई सार्वजनिक भएको हुने, मध्यमकालीन खर्च संरचना निर्माण भएको हुने, नगरपालिकाको यातायात गुरुयोजना तर्जुमा भई कार्यान्वयनमा आएको हुने, सडक मापदण्ड अनुसार सडकको क्षेत्रधिकार तोकिनेछ , परियोजना बैंक स्थापित भएको हुने, वार्षिक अनुगमन कार्यतालिका तयार गरी कार्यान्वयनमा आएको हुने, विकास समीक्षा प्रणाली संस्थागत हुने, अन्तर तह प्रतिवेदन प्रणाली नियमित र विद्युतीय प्रणालीमा आबद्ध भएको हुने, विकास आयोजनाको वार्षिक प्रगति ९० प्रतिशतभन्दा माथि पुगेको हुनेछ।

अनुगमन तथा मूल्याङ्कन

१. पृष्ठभूमि

स्थानीयतहको विकासको मेरुदण्डको रूपमा रहेका विकास नीति, योजना तथा कार्यक्रमहरूको सफल कार्यान्वयनका लागि अनुगमन तथा मूल्याङ्कनको महत्वपूर्ण भूमिका रहन्छ। योजना तर्जुमा तथा कार्यान्वयन चरणको समयमा नै आयोजनाहरूमा भएको लगानी तथा साधनको प्रवाह समूचित ढङ्गले भएको छ वा छैन, कार्यतालिका अनुसार क्रियाकलापहरू सुचारु भएका छन् वा छैनन् साथै प्राविधिक तथा व्यवस्थापकीय कमजोरीहरू के के छन् भन्ने जानकारी प्राप्त गर्नुपर्ने हुन्छ, सम्पादित काम तोकिएको लागत र गुणस्तरमा भए नभएको सुनिश्चित गर्नुपर्ने हुन्छ। नगरपालिकाले आफ्नो स्वीकृत कार्यक्रम अनुसारका आयोजना अलावा आफ्नो भूगोलभित्र सञ्चालित अन्य विकास कार्यक्रमहरूको समेत अनुगमन गरी तत् तत् निकायमा जानकारी पठाउने गर्दछ।

२. वर्तमान अवस्था

नगरपालिकामा अनुगमन तथा सुपरिवेक्षण/मूल्यांकन समिति गठन भएको भएतापनि अनुगमनको वार्षिक योजना कार्यान्वयन कार्यतालिका बनाएर कार्यान्वयन हुन सकेको छैन, वार्षिक अनुगमन योजना तयार गरि सोही अनुसार अनुगमन गर्ने परिपाटी विकास नहुनु। अनुगमन गर्दा पूर्वनिर्धारित सूचकहरूको आधारमा हुने गरेको देखिँदैन। अनुगमनलाई सामान्य प्राविधिक निरीक्षणको विषयको रूपमा ग्रहण गर्ने गरेको वा लिने गरिएको पाइन्छ, जनप्रतिनिधिहरूबाट समयबद्ध रूपमा नभई कहिलेकाहीं कुनै कुनै योजनामात्र अनुगमन हुने गरेको। विषयगत शाखा तथा वडास्तरमा अनुगमन गरिने योजना तथा कार्यक्रमको सूची र सूचक निर्धारण गरिएको छैन, जनप्रतिनिधि र कर्मचारीहरू सहितको संयुक्त अनुगमनको अभ्यास पनि भएको पाइन्छ। यसैगरी चौमासिक तथा वार्षिक समीक्षामा प्रगतिको स्थितिको समीक्षा पनि हुने गरेको भएतापनि नियमित र व्यवस्थित हुने नगरेको, अनुगमनलाई योजना चक्रको अभिन्न हंगको रूपमा पनि स्वीकार गरेको पाइएको छैन। निरीक्षण, सुपरिवेक्षण र अनुगमनलाई भिन्न भिन्न रूपमा नलिई एकै रूपमा महसुस गरिएको देखिन्छ। अनुगमनलाई योजना चक्रको हिस्साको रूपमा पर्याप्त बजेट विनियोजन समेत हुने भएको देखिँदैन। अनुगमनको परम्परागत प्रणाली समस्या समाधानको दृष्टिले त्यति प्रभावकारी हुन सकेको देखिँदैन। योजनाबद्ध विकासको प्रयासमा अनुगमनलाई योजना चक्रको अभिन्न हिस्सा र प्रगति सिंहावलोकन गर्ने प्रमुख आधार मान्ने गरिन्छ। स्थानीय योजना तथा कार्यक्रमहरूको नियमित र व्यवस्थित अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रणाली स्थापना गरी विकास योजनाको प्रभावकारिता अभिवृद्धि गर्न आवश्यक देखिएको छ।

३. प्रमुख समस्या

नगर उपप्रमुख ज्युको संयोजकत्वमा अनुगमन समिति गठन भए तापनि नियमित र प्रणालीगत अनुगमन हुन नसक्नु, अनुगमनलाई प्राथमिकतामा नराखिनु, कम समय दिनु, ससाना टुक्रे आयोजनाको वर्चस्व र अत्यधिक छरिएर रहेका आयोजनाले गर्दा सबै आयोजना अनुगमन गर्न सम्भव नहुनु, अनुगमनको लागि प्राविधिक कर्मचारीको सीमितता हुनु, अनुगमनका लागि भिन्दै बजेटको विनियोजन नहुनु, अनुगमनका नतिजा सूचकहरू निर्धारण हुन नसक्नु, अनुगमनको प्रतिवेदन प्रणाली नियमित र व्यवस्थित नहुनु, अनुगमन प्रतिवेदन कार्यपालिकाको बैठकमा छलफलको नियमित प्रक्रियामा समावेश नहुनु, समयबद्ध समीक्षा नहुनु, प्राविधिक मूल्याङ्कनलाई अन्तिम भुक्तानीको आधारको रूपमा मात्र लिइनु, योजना मूल्यांकन (सूचक र नतिजाका आधारमा) नहुनु, जनप्रतिनिधिहरूलाई सूचकमा आधारित अनुगमनबारे जानकारीको कमी, प्रतिनिधिहरूलाई अनुगमनको महत्वबोध गराउन नसकिँदा अनुगमनले उचित प्राथमिकता प्राप्त गर्न नसक्नु, अनुगमन कर्मकाण्डी बन्नु आदि यस क्षेत्रका प्रमुख समस्याका रूपमा रहेका छन्।

४. अवसर र चुनौती

क) अवसर

नगरपालिकास्तरमा उपप्रमुख ज्युको र वडा तहमा वडा अध्यक्षको संयोजकत्वमा योजना तथा कार्यक्रमको अनुगमन तथा सुपरिवेक्षण गरी सोको प्रतिवेदन बैठकमा पेस गर्नुपर्ने कानुनी व्यवस्था रहनु, स्थानीय तहको प्रमुख प्रशासकीय अधिकृतले नगर प्रमुख वा संयोजकको निर्देशनमा अनुगमन तथा मूल्याङ्कन गर्ने गराउने कानुनी व्यवस्था रहनु, स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐनले नगरपालिकालाई आफ्नो कार्यक्षेत्रभित्र पर्ने विकास योजनाको अनुगमनसम्बन्धी कानुनी संस्थागत तथा कार्यविधिगत जिम्मेवारी समेत किटानी व्यवस्था हुनु, अनुगमन तथा

मूल्याङ्कन प्रणाली सुदृढीकरण विकास साझेदार लगायत सरोकारवाला सबैको प्राथमिकतामा समेत रहनुलाई प्रभावकारी अनुगमन प्रणाली स्थापना गर्ने अवसरको रूपमा लिनुपर्ने हुन्छ ।

ख) चुनौती

अनुगमन मूल्याङ्कन सम्बन्धी संस्थागत विकास गर्नु, कार्यक्रम अनुसारका चरणगत अनुगमन गरी पूर्वनिर्धारित समय, गुणस्तर, लागतमा कार्य भए नभएको यकिन गर्न कार्यान्वयन चरणदेखि नै प्रभावकारी अनुगमन प्रणाली स्थापित गरी नतिजामुखी अनुगमन प्रणालीको स्थापना गर्नु, आयोजना कार्यक्रमको अनुगमनलाई नियमित गराउनु, अनुगमन र मूल्याङ्कनलाई योजनाचक्रको हिस्साको रूपमा व्यवस्थित गर्नु, आयोजनाको स्वतन्त्र तेश्रोपक्ष मूल्याङ्कन गर्नु आदि यस क्षेत्रका प्रमुख चुनौतीको रूपमा रहेका छन्।

५. लक्ष्य

योजनाको अपेक्षित नतिजा प्राप्ति र त्यसको उपयोगमा वृद्धि भएको हुने ।

६. उद्देश्य

१. नतिजामुखी अनुगमन प्रणाली स्थापित गर्नु ।
२. योजनाको मूल्याङ्कन पद्धतिलाई स्थापित गर्नु।

७. रणनीति

१. आवधिक योजनाको कार्यान्वयनको निरन्तर अनुगमन गर्ने।
२. अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रणालीलाई सुदृढ बनाउने।
३. समीक्षा र प्रतिवेदन प्रणाली प्रभावकारी बनाउने।

८. कार्यनीति

रणनीति	कार्यनीति
१. आवधिक योजनाको कार्यान्वयनको निरन्तर अनुगमन गर्ने	<ol style="list-style-type: none"> १. आवधिक योजनाका आधारमा, मध्यावधि खर्च संरचना र वार्षिक योजना तर्जुमा गरी आवधिक योजनाले निर्दिष्ट गरेका लक्ष्यहरू प्राप्त उन्मुख भए नभएको अनुगमन गरिनेछ। २. आवधिक योजनाले निर्दिष्ट गरेका लक्ष्य, उद्देश्य हाँसिल भए नभएको उपलब्धि र नतिजा सूचकहरूको विकास गरी मध्यावधि मूल्याङ्कन गरिनेछ। ३. आवधिक विकास योजनाको तेश्रो वर्षमा मध्यावधि मूल्याङ्कन र अन्तिम मूल्याङ्कन आवधिक योजनाको समाप्ति पछि गरिनेछ।
२. अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रणालीलाई सुदृढ बनाउने	<ol style="list-style-type: none"> १. अनुगमन समितिको क्षमता विकास गर्दै अनुगमन प्रणालीलाई संस्थागत र क्रियाशील गराइनेछ। २. वार्षिक अनुगमन तालिका तर्जुमा गरी तदनुसार क्षमता विकासका साथै बजेटको व्यवस्था समेत गरी अनुगमन गरिनेछ। ३. विषयगत कार्यक्रमहरूको कार्यक्रमगत सूचकहरूको निर्माण गरी तदनुसार अनुगमन गरिनेछ। ४. आयोजनाको नियमित अनुगमनको जिम्मेवारी तोकिनेछ ।

	<p>५. अनुगमन पश्चात अनुगमनकर्ताबाट लिखित रूपमा अनुगमन प्रतिवेदन लिने, यसलाई कार्यपालिकाको नियमित बैठकमा छलफल गरी देखिएका बाधा अड्चन फुकाइनेछ।</p> <p>६. अनुगमन समितिको प्रतिवेदनहरू कार्यपालिकाको नियमित बैठकमा प्रस्तुत र छलफल हुने व्यवस्था गरिनेछ र सुझावहरूलाई पृष्ठपोषणका रूपमा ग्रहण गरिनेछ।</p> <p>७. अनुगमन र मूल्याङ्कन प्रतिवेदन नगरपालिकाको वेबसाइटमा राखिनुका साथै सार्वजनिक समेत गरिनेछ।</p>
<p>३. आवधिक तथा वार्षिक योजना र कार्यक्रम आयोजनाको समीक्षा र प्रतिवेदन प्रणाली प्रभावकारी बनाउने</p>	<p>१. चौमासिक तथा वार्षिक समीक्षा मार्फत वार्षिक विकास योजना तथा कार्यक्रमको नियमित प्रगति समीक्षा गरिनेछ।</p> <p>२. समीक्षा बैठकमा अनुगमन समितिबाट समष्टिगत अनुगमन प्रतिवेदनमा छलफल गरी समस्याको समाधान गर्ने प्रणालीको स्थापना गरिनेछ।</p> <p>३. चौमासिक र वार्षिक समीक्षामा नियमित रूपमा नगरपालिकामा सबै सरोकारवालाहरूको संलग्नतामा गरिनेछ र तत्काल समस्याको समाधान गरी योजना समयमा नै सम्पन्न गर्न तदारुकता लिइनेछ।</p> <p>४. योजनाको आर्थिक तथा भौतिक प्रगतिको प्रतिवेदन सम्बन्धित तह, निकायमा तोकिएको समयमा पठाइनेछ। यसका लागि संघ र प्रदेशसँग समन्वय गरी कम्प्युटरमा आधारित एकीकृत सूचना प्रणालीका फर्मेटहरू विकास गरी आबद्ध गरिनेछ।</p> <p>५. विकास आयोजनाको प्रगति नियमित रूपमा सम्बन्धित निकायहरूमा पठाइनेछ।</p>

९. प्रमुख कार्यक्रम

१. अनुगमन समितिको संस्थागत विकास र क्षमता अभिवृद्धि,
२. अनुगमन प्रणाली, कार्ययोजना र आयोजनागत सूचकहरूको निर्माण गर्ने
३. वार्षिक अनुगमन कार्ययोजना (सूचक सहित) तयार गर्ने,
४. अनुगमन कार्यक्रमको प्रभावकारी कार्यान्वयन,
५. समीक्षा तथा स्थानीय समस्या समाधान समिति गठन र कृयाशीलता
६. छानिएका आयोजनाको तेस्रो पक्ष अनुगमन तथा मूल्याङ्कन,
७. अनुगमन तथा मूल्याङ्कन (monitoring and evaluation guidelines) निर्देशिका निर्माण,
८. आवधिक विकास योजनाको मध्यावधि समीक्षा।

१०. अनुगमन तथा मूल्याङ्कनको जिम्मेवारी

(क) आवधिक नगर विकास योजना

आवधिक योजनाको असर, प्रतिफलको नतिजा मापन तथा सञ्चालित कार्यक्रमको प्रक्रिया अनुगमन गरिनेछ। प्रक्रिया अनुगमन तथा प्राप्त नतिजाको मापन गर्ने जिम्मेवारी नगर कार्यपालिकाको हुनेछ भने यो कार्य नगर प्रमुखको मार्गनिर्देशनमा रही नगरपालिका बजेट तथा कार्यक्रम तर्जुमा समिति मार्फत परिचालन गरिनेछ।

आवधिक योजनाको अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रक्रिया देहाय बमोजिम हुनेछ-

तालिका नं			
आवधिक योजनाका अनुगमन र मूल्याङ्कन			
आवधिक योजनाको अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रक्रिया			
विवरण	जिम्मेवारी	अनुगमनको समय	अनुगमनको तरिका
१. मध्यकालीन खर्च संरचना एवं आवधिक योजनाको अन्तरसम्बन्ध	नगर कार्यपालिका	१. वार्षिक योजना तथा कार्यक्रमको मस्यौदा निर्माणका चरणमा	१. आवधिक योजनाको प्राथमिकता र लक्ष्य सूचकसँग तादात्म्यता भए नभएको तुलनात्मक विश्लेषणमा आधारित, २. आवधिक योजनाका नीति र सिद्धान्त कार्यरूपमा/ आयोजनामा रूपान्तरण भए नभएको
२. वार्षिक कार्यक्रम र मध्यकालीन खर्च संरचनाको अन्तरसम्बन्ध	नगर कार्यपालिका	१. वार्षिक योजना तथा कार्यक्रमको तर्जुमाका चरणमा २. वार्षिक समीक्षामा आवधिक योजनाको परिमाण ३. वार्षिक कार्यक्रम कार्यान्वयनका चरणमा नतिजा सूचकमा आधारित भई नतिजालाई परिमाणात्मक (Quantitative) र गुणात्मक (Qualitative) रूपमा अनुगमन गरी समीक्षा गर्ने	१. मध्यकालीन खर्च संरचनामा आधारित वार्षिक कार्यक्रम भए नभएका मूल्याङ्कन गर्ने। २. आयोजनाका लागि मध्यकालीन खर्च संरचनामा सुनिश्चित गरिएको रकम वार्षिक कार्यक्रममा विनियोजन भए नभएको
२. आवधिक योजनाको मध्यावधि समीक्षा	नगर कार्यपालिका	कार्यान्वयनको दुई वर्षपश्चात् अर्थात् आ.व. २०८१/८२	सहभागितामूलक मध्यावधि समीक्षा (तेस्रो पक्षबाट स्वतन्त्र मूल्याङ्कन) बाट समष्टिगत योजनाको अपेक्षित उपलब्धिको अवस्था र यसका समूचित वितरणको अवस्था समीक्षा गरी पृष्ठपोषण गर्ने
३. आवधिक योजनाको अन्तिम मूल्याङ्कन	नगर कार्यपालिका	आ.व २०८३/८४ पछि	योजनाको अपेक्षित उपलब्धि र यसका प्रभाव मूल्याङ्कन हुने गरी सहभागितामूलक अन्तिम समीक्षा (तेस्रो पक्षबाट स्वतन्त्र मूल्याङ्कन)

(ख) वार्षिक योजनामा संलग्न कार्यक्रम तथा आयोजना

वार्षिक योजनामा समावेश कार्यक्रम तथा आयोजना कार्यान्वयनको क्रममा समयमा गुणस्तर कायम गर्न र जाँच वा निरीक्षण गरी कार्यसम्पादन सुनिश्चित गर्न अनुगमनको कार्य सञ्चालन गरिनेछ। अनुगमनका क्रममा कार्यान्वयनमा

भएका गल्ती कमजोरी तत्काल सुधार गरी समयमा नै आयोजना सम्पन्न गर्नका साथै नगरपालिकाको श्रोतको अपव्यय हुनबाट रोकिनेछ।

(अ) अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रणाली

- **नियमित अनुगमन:** सम्बन्धित शाखा प्रमुख वा प्राविधिक वा तोकिएको कर्मचारीबाट कार्यक्रम/आयोजनाको नियमित सुपरीवेक्षण, निश्चित कार्यसम्पादन भएपछि भुक्तानी अगावै सम्पन्न भएका कार्यको प्राविधिक र गुणस्तर मूल्याङ्कन र कार्यसम्पन्न भएपछि कार्यसम्पन्न प्रतिवेदन द्वारा अनुगमन तथा मूल्याङ्कन कार्य गरिने।
- **अनुगमन समितिबाट हुने अनुगमन:** स्वीकृत अनुगमन कार्ययोजना अनुसार अनुगमन समितिबाट गरिने कार्यक्रम/आयोजनाको अनुगमन।
- **कार्यपालिकाबाट अनुगमन:** कार्यपालिकाबाट आवश्यकता अनुसार वार्षिक कार्यक्रम तथा आयोजना र पालिकाको भूगोलभित्र सञ्चालित कार्यक्रमहरूको अनुगमन। नगरपालिका भित्र अन्य निकायबाट सञ्चालित कार्यक्रम हरूको समेत अनुगमन पश्चात् सो सम्बन्धमा केही गर्नुपर्ने देखिएमा सम्बन्धित निकायमा समेत जानकारी गराइनेछ।

(आ) नगरपालिकाले अनुगमन गर्ने आयोजना

नगरपालिकाले देहायका आयोजनाहरूको अनुगमन गर्नेछ-

१. नगरपालिकाबाट स्वीकृत कार्यक्रम वा आयोजनाहरू।
२. नगरपालिकाबाट लगानी भएको आयोजनाहरू।
३. नेपाल सरकार वा प्रदेश सरकारबाट प्राप्त स्रोत साधनमार्फत सञ्चालित आयोजनाहरू।
४. नगरपालिकाको क्षेत्रभित्र बिकास साझेदार तथा गैरसरकारी संस्थामार्फत सञ्चालित आयोजनाहरू।
५. नगरपालिकाले आवश्यक ठानेका अन्य आयोजनाहरू।

(इ) अनुगमनमा मूलभूत रूपमा निम्न विषयहरू हेरिनेछन्:

१. कार्यतालिका अनुसार काम भए नभएको,
२. तोकिएको कामको समय, लागत र गुणस्तर भए नभएको,
३. सार्वजनिक परीक्षण भए नभएको,
४. कार्यसम्पादनको क्रममा कुनै त्रुटि भए नभएको,
५. डिजायनमा वा कार्यान्वयनमा कुनै गल्ती वा कमी कमजोरी भए नभएको,
६. आयोजना कार्यन्वयनमा प्राप्त गुनासाको सम्बोधन भए नभएको।

(ई) अनुगमन समिति

नगरपालिकाका वार्षिक योजना तथा समावेश भएका कार्यक्रम/आयोजना हरूको अनुगमनका लागि उपप्रमुखको संयोजकत्वमा अनुगमन समिति गठन गरिने कानुनी व्यवस्था अनुसार गठन गरिएको छ छ। यस अलावा वडास्तरीय र विषयगत शाखाका कार्यक्रम/आयोजनाको अनुगमन वडास्तरीय अनुगमन समितिबाट र विषयगत शाखाबाट समेत हुने व्यवस्था रहेको छ।

अनुगमन समितिले अनुगमन योजना स्वीकृत गराई त्यसैमा जिम्मेवारी तालिका समेत तोकी तदनुसार नियमित अनुगमनको व्यवस्था मिलाउनेछ। समितिले योजना कार्यक्रमको सूचकका आधारमा अनुगमन गरी प्रतिवेदन पेश गर्ने गराउनेछ। आफूले गरेको अनुगमनका आधारमा तत्काल समाधान गर्नुपर्ने विषयको हकमा तत्कालै प्रतिवेदन गर्ने र अन्यको हकमा मासिक रूपमा कार्यपालिकाको बैठकमा प्रस्तुत गरिनेछ। कार्यपालिकाको बैठकमा अनुगमन प्रतिवेदन नियमित एजेण्डाको रूपमा छलफलमा ल्याइनेछ र समीक्षा बैठकमा समेत अनुगमन सम्बन्धी अवस्थाका बारेमा छलफल गरिनेछ।

अनुगमनमा देहायका मध्ये कुनै तरिकाहरू अपनाइनेछः

१. नियमित प्रतिवेदन लिएर ।
२. स्थलगत अवलोकन गरेर ।
३. सरोकारवालाहरूसँग छलफल गरेर ।
४. नागरिक समाजका संस्थाहरू परिचालन गरेर (मिडिया आदि) ।
५. सार्वजनिक परीक्षण, सार्वजनिक सुनुवाइ, सामाजिक परीक्षण जस्ता विधिहरू अपनाएर ।

(उ) मूल्याङ्कन

नगरपालिकाले सम्पन्न गरेका कार्यक्रम/आयोजनाले अपेक्षित प्रतिफल प्राप्त भयो भएन ? त्यसको असर तथा प्रभावको लेखाजोखा गरी नतिजाप्रति जवाफदेहिता अभिवृद्धि गर्नका साथै यसको अनुभवबाट पाठ सिकेर भावी कार्यक्रम/आयोजनामा सुधार गर्न पालिकाले आवश्यक देखेका प्राथमिकता प्राप्त योजना (एकभन्दा बढी वर्षमा कार्यान्वयन हुने समेत) आयोजना र तोकिएका लक्षित वर्गउन्मुख कार्यक्रम/आयोजनाहरूको मूल्याङ्कन गरिनेछ। यसरी मूल्याङ्कन गर्दा आन्तरिक वा स्वमूल्याङ्कन वा स्वतन्त्र वा तेस्रो पक्षमार्फत समेत गराइनेछ । आयोजनाको मूल्याङ्कन पश्चात् प्राप्त नतिजा कार्यपालिकाको बैठकमा प्रस्तुत गरी सरोकारवालालाई समेत जानकारी गराइनेछ ।

१०. अपेक्षित उपलब्धि

आवधिक योजना कार्यान्वयन सम्पन्न हुँदासम्म कार्यविधि तर्जुमाका साथै वार्षिक अनुगमन कार्यतालिका तयार गरी कार्यान्वयनमा आएको हुने, सबै आयोजनाको कार्यान्वयन चरणमा कम्तीमा २ पटक अनुगमन भएको हुने, प्रत्येक वर्ष कम्तीमा एक आयोजनाको तेस्रोपक्ष मूल्याङ्कन भएको हुने, ९० प्रतिशत कार्यक्रम/ आयोजना समयमानै सम्पन्न भएको हुने, ठूला पूर्वाधार तथा लक्षित कार्यक्रमहरूको प्रभाव मूल्याङ्कन प्रारम्भ भएको हुने विकास समीक्षा प्रणाली संस्थागत हुने, अन्तर तह प्रतिवेदन प्रणाली नियमित र विद्युतीय प्रणालीमा आबद्ध भएको हुनेछ।

आन्तरिक राजस्व परिचालन

१. पृष्ठभूमि

शुक्लाफाँटा नगरपालिकाको सार्वजनिक वित्त व्यवस्थापन अन्तर्गत सार्वजनिक क्षेत्रमा गरिने खर्चहरू जुटाउन श्रोत प्राप्तिमा लागि विभिन्न स्रोतहरूको व्यवस्थापन गर्नु पर्ने हुन्छ। यस्का लागि आन्तरिक तथा बाह्य राजस्व परिचालनको महत्वपूर्ण योगदान रहनेछ । समग्र रूपमा राजस्व परिचालन प्रभावकारी हुन सकेमानै आवधिक तथा वार्षिक योजनाको लागि चाहिने खर्च जुटाउन सहज हुनेछ । आन्तरिक स्रोतहरू बढी अनुपातमा परिचालन गरी

लगानी गर्दा नगरपालिकाले बाह्य शर्तहरू पालना गर्नु नपर्ने हुदा नगरबासीले बढीमात्रामा स्वायत्तताको अनुभूति गर्नेछन्। तर यस नगरपालिकाको वार्षिक बजेटमा आन्तरिक राजस्वको अनुपात अपेक्षाकृत न्यून रहेको विद्यमान स्थितिमा संघीय तथा प्रदेश सरकारको अनुदानमा निर्भर रहनुपर्ने बाध्यता रहेको छ। आन्तरिक राजस्व बढी अनुपातमा उठाउन विद्यमान कठिनाईहरूमा खासगरेर नागरिक सचेतना जागृत गराउन नसकिनु, नगरपालिकामा उद्यमशीलताको अभावले व्यावसायिक उत्पादन तथा उत्पादकत्व न्यून रहनु, अधिकांश नगरवासीको आर्थिक स्थिति कमजोर रहनु, करको दायरा एवं आधार सीमित रहनु र सम्भाव्य कर तथा गैर करका थप अवसरहरूको उपयोग हुन नसक्नु जस्ता कारणहरू रहेका छन्। विद्यमान सीमिततालाई समाधान गर्दै थप आन्तरिक राजस्व परिचालन गर्नका निमित्त नगरपालिकाको अधिकार क्षेत्रभित्र उपलब्ध विद्यमान एवं सम्भाव्य स्रोतहरूबाट राजस्व परिचालन गर्नुपर्ने हुन्छ। विशेष गरि प्राकृतिक स्रोतको उपयोग (नदिजन्य पदार्थ ढुङ्गा, गिट्टी, वालुवा) बिक्रीबाट प्राप्त हुने रोयल्टीको लागि वातावरणीय प्रभाव अध्ययन गरी सिफारिश गरिए अनुरूप नदिजन्य पदार्थको उत्खनन तथा बिक्रीका लागि वार्षिक रुपमा रोयल्टी उठाउने, नगरक्षेत्र भित्रका बजारहरूलाई व्यवस्थित गर्दै व्यवसाय दर्ता तथा नविकरण मार्फत कर संकलन गर्ने, घर वहाल कर लगायतका क्षेत्रमा विशेष ध्यान दिनुपर्नेछ।

२. आन्तरिक राजस्वको विद्यमान स्थिति

यस शुक्लाफांटा नगरपालिकाको आन्तरिक आयका प्रमुख स्रोतहरूमा सम्पत्ति कर, मालपोत कर, व्यवसाय कर, सिफारिस तथा अन्य दस्तुर, सेवा शुल्क दस्तुर, घरबहाल कर, वहालबिटौरी कर, प्राकृतिक स्रोत उपयोग कर, दर्ता नवीकरण आदि रहेका छन्। आन्तरिक स्रोत अन्तर्गत संघ र प्रदेशसँग हुने राजस्व तथा रोयल्टी बाँडफाँटलाई लिइएको भएता पनि यसलाई आन्तरिक राजस्वका रुपमा लिइएको छैन। आन्तरिक राजस्वका विद्यमान विविध स्रोतहरूमा यस नगरपालिकाको आन्तरिक राजस्व संकलनको अनुपात भने न्यून रहेको छ। आर्थिक वर्ष २०७८।७९ मा नगरपालिकाको कूल प्राप्तमा आन्तरिक राजस्वको योगदान करिव २ प्रतिशतभन्दा पनि कम रहेको आँकडाले यस तथ्यलाई प्रष्ट्याउँदछ। आर्थिक वर्ष २०७९।८० मा यथार्थ राजस्व संकलन लगभग रु. १ करोड १५ लाखमा सीमित रहेको छ। बिगतमा कोभिड-१९ को कारण विगतमा भएको बन्दाबन्दी तथा हाल विश्वव्यापी रुपमा देखिएको आर्थिकमन्दी र त्यसले पारेको प्रतिकूलताको कारणहरूले गर्दा नगरपालिकाको आर्थिक गतिविधिहरू सीमित हुन गई राजस्व संकलनमा प्रतिकूल प्रभाव पारेको कारण त्यसबाट माथी उठन र आर्थिक गतिविधिहरू सामान्य हुन अझै केही समय लाग्ने देखिएको छ। तथापी आ.ब. २०८०/८१ मा नगरपालिकाको कुल आयमा आन्तरिक राजस्वको योगदान २.५ % पुग्ने अनुमान गरिएको छ। विद्यमान स्थितिमा बाह्य स्रोतहरूमाथिको अत्यधिक निर्भरतालाई क्रमिक रूपमा घटाउँदै लैजान आन्तरिक राजस्व संकलनको विद्यमान स्थितिमा व्यापक सुधारको खाँचो छ।

३. आन्तरिक राजस्व परिचालनका सम्भावनाहरू

स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ ले नगरपालिकालाई दिएको अधिकारभित्र रहेर नगरपालिकाको आन्तरिक राजस्वका विद्यमान तथा सम्भाव्य प्रमुख स्रोतहरूमा सम्पत्ति कर, भूमिकर (मालपोत), व्यवसाय कर, बहाल बिटौरी कर, व्यापार व्यवसाय दर्ता तथा नवीकरण, अन्य बिक्री (प्राकृतिक स्रोत), घर जग्गा बहाल कर, नक्सापास दस्तुर, घर अभिलेखीकरण र विभिन्न सेवा शुल्कहरू पर्दछन्। आन्तरिक राजस्व संकलनको न्यून स्थितिलाई सुधार गर्न सम्भाव्य आन्तरिक राजस्वका स्रोतहरूलाई परिचालन गरिनु पर्दछ। यसका लागि आन्तरिक राजस्व

सम्बद्ध उपयुक्त नीति तथा कार्यनीतिहरूको आवश्यकता छ। आन्तरिक राजस्वलाई बढी अनुपातमा परिचालन गर्नका लागि करदाता तथा सेवाग्राही मैत्री हुने गरी तिर्न सक्ने क्षमता र तिर्ने तत्परता समेतलाई विचार गरी आन्तरिक राजस्वका दरहरू निर्धारण एवं सोको दायरा विस्तार गरिएमा नगरपालिकाको आन्तरिक राजस्व परिचालनलाई बढाउन सम्भव हुनेछ । यस पृष्ठभूमिमा नगरपालिकाको आन्तरिक राजस्व परिचालनका लागि सम्भावनाका क्षेत्रहरू निम्न बमोजिम उल्लेख गरिएका छन् :

३.१ आन्तरिक राजस्व परिचालनका लागि सम्भावनाका क्षेत्रहरू

३.१.१ कर राजस्व

(क) सम्पत्ति कर

नगरपालिकाले आफ्नो क्षेत्रभित्रको घर र सो घरले चर्चेको क्षेत्रफल बराबरसम्मको जग्गामा सम्पत्ति कर लगाउन सक्ने व्यवस्था रहेको छ । हाल सम्पत्ति कर अभ्यासमा नरहेकोले घर जग्गा भएका व्यक्तिलाई सम्पत्ति करको दायरामा ल्याउन सकेमा यसबाट नियमित रूपमा राजस्व प्राप्त गर्न सकिनेछ । नगरपालिकामा हाल करिब १२०५८ घरपरिवार संख्या रहेकोले सोबाट सम्पत्ति कर उठ्न सक्ने सम्भावना रहेको छ । यसका लागि नगरपालिकाले हरेक घरधुरीको तथ्यांक, घरजग्गाको वास्तविक मूल्यांकन अनुसारको तथ्यांकमा आधारित करदाताको लगत तयारी, गरि सोका आधारमा करको नीति तथा दर निर्धारण गरि नगरसभाबाट स्वीकृति र यसरी स्वीकृत नीति नगरकार्यपालिका तथा वडास्तरबाट कार्यान्वयन, अनुगमन र समीक्षा गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

(ख) भूमिकर (मालपोत)

सिँचाइ पुगेको र नपुगेको स्थानमा वर्गीकरण गरी भूमिकर (मालपोत) लगाउन सकिनेछ । नगरपालिकामा करिब १०५७८ हे. जमिन खेतीपातीका लागि उपयोग भएको आँकडालाई विचार गर्दा भूमिकर (मालपोत) वाट समेत नियमित कर संकलन हुने सम्भावना रहेको छ । घरघडेरीलाई सम्पत्ति करको स्रोतका रूपमा लिएपछि बाँकी रहने जमिनमा मालपोत वा भूमिकर लगाउन सकिनेछ । यस्का लागि नगरपालिकाले हरेक वडामा रहेको जमिन मध्ये सम्पत्ति कर लगाएको बाहेकको जमिनलाई मालपोत र भूमिकर प्रयोजनका लागि वर्गीकरण अनुसारको वडागत अनुसार लगत तयार गर्नु पर्दछ । नयाँ भूउपयोग ऐन अनुसार आफ्नो गाउँपालिका क्षेत्रभित्रको जग्गाजमिनको नक्सांकन गरी वर्गीकरणका आधारमा दररेट कायम गरिनुपर्ने देखिन्छ। भूमिकर (मालपोत) लगाउँदा प्रगतिशील र व्यावहारिक मालपोतको दर निर्धारण र असुलीका आधारहरू अनुसार लगाउनुपर्दछ ।

(ग) घर बहाल कर (वार्षिक १० प्रतिशत)

नगरपालिकामा करिब २६१ संख्यामा उद्योग, व्यापार, व्यवसायहरू सञ्चालनमा रहेका र ती व्यवसायहरूमध्ये ४५ % बहालमा रहेको अनुमानका आधारमा एक सयभन्दा बढीको संख्याबाट घरजग्गा बहाल कर उठ्ने सम्भावना देखिन्छ । यस्का लागि व्यावसायिक तथा आवासीय प्रयोजनका लागि बहालमा प्रयोग भएका घर तथा जग्गाको परिमाण र मासिक बहालको दर अनुसारको लगत तयार गरी कार्यान्वयन गर्नुपर्नेछ ।

(घ) व्यवसाय कर

नगरपालिका क्षेत्रभित्र करिब ११५१ उद्यम तथा व्यवसायहरू रहेकोले नगरपालिका अन्तर्गतका उद्योग, व्यापार तथा व्यवसायहरूलाई दर्ता प्रक्रियामा ल्याई तिनीहरूको पूँजीगत लगानी, आमदानी, मुनाफा, सेवा आदि

पक्षहरूलाई मध्यनजर गरी व्यवसाय कर संकलन गर्न सकिने सम्भावना रहेको छ ।स्थानीय उद्योग वाणिज्य संघसँगको सहकार्यमा व्यवसाय कर प्राप्त गर्ने सम्भावना रहेको देखिन्छ । यसका लागि झलारी , कलुवापुर, बनसमिती लगायतका मुख्य बजारहरूका साथसाथै वडागत रूपमा मुख्य बजार केन्द्रहरूमा संचालीत व्यवसायहरूको लगत तयार गर्नु पर्नेछ।

(ड) जडिबुटी, कवाडी र जीवजन्तुको व्यावसायिक उपयोग कर

नगरपालिकावाट विभिन्न प्रकारका जडिबुटी उत्पादन तथा निर्यातको सम्भावना यथेष्ट रहेकोछ। बजार विस्तारसँगै कवाडी सामानमा कर उठाउन सकिनेछ । यसका लागि सामुदायिक वन तथा निजी क्षेत्रसँगको सहकार्यमा जडिबुटीको परिमाण अनुमान गर्ने र तोकिएका दरमा राजस्व असुल गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

(च) विज्ञापन कर

नगरपालिकाले विज्ञापनको दर निर्धारण गरेको भए तापनि विज्ञापन कर शीर्षक अन्तर्गत अझै पनि पुर्ण रुपमा राजस्व प्राप्त गरेको अवस्था देखिँदैन तथापी विज्ञापन कर उठाउने कार्य शुरु हुनु सकारात्मक पक्ष मान्न सकिन्छ । यहाँका बजार केन्द्रहरूमा विभिन्न व्यावसायिक निकायहरूले व्यापारिक प्रयोजनका लागि विज्ञापन होर्डिडबोर्ड राखेको देखिन्छ यसर्थ सोको वास्तविक लगत राखी ति सबैलाई करको दायरामा ल्याउन सकिनेछ ।

३.३.२ गैरकर राजस्व

(क) बहाल बिटौरी शुल्क

सार्वजनिक, ऐलानी एवं नगरपालिकाको स्वामित्वमा रहेका जग्गामा बनेका संरचनाहरूको पहिचान गरेर बहाल बिटौरी शुल्क दर निर्धारण गरी राजस्व परिचालन गर्न सकिनेछ ।

(ख) अन्य बिक्रीबाट प्राप्त (प्राकृतिक एवं खानीजन्य वस्तु)

नगरपालिकाले आफ्नो क्षेत्रभित्र वातावरणीय प्रभाव मूल्यांकन तथा प्रारम्भिक वातावरणीय परीक्षणबाट तोकिएको परिमाणमा, ढुंगा, गिट्टी, बालुवा, लगायतका नदिजन्य वस्तु र सार्वजनिक तथा ऐलानी जग्गामा रहेका काठ, दाउरा, जराजुरी, दहत्तर बहत्तर आदिको बिक्री गर्न सकिनेछ । ग्रमिणमार्गहरूको साथै अन्य नगरपालिका स्तरमा तिब्र रुपमा सहरी सडक निर्माण कार्य भइरहेको, नयाँ बजार केन्द्रहरू विकास हुँदै गइरहेको अवस्था हुनाले निर्माण सामग्रीको माग बढ्न सक्ने हुनाले प्राकृतिक तथा खानीजन्य वस्तुको विक्री तथा उपयोगको सम्भावना रहेको छ ।यस नगरपालिका भित्र थुप्रै नदि नाला तथा खोला हरु रहेकाले वातावरणीय प्रभाव मूल्यांकन तथा प्रारम्भिक वातावरणीय परीक्षणबाट तोकिएको परिमाणमा नदिजन्य जस्तुको विक्रीबाट रोयल्टी संकलन गर्न सक्ने यथेष्ट सम्भावनाहरू रहेको देखिन्छ ।

(ग) नक्सा पास दस्तुर

नगरपालिका क्षेत्रभित्र निर्माण हुने भवन तथा संरचनालाई नक्सापास अनिवार्य रूपमा गर्नुपर्नेछ । भवनको प्रकृति, आकार अनुसार नक्सा पास दस्तुर निर्धारण गरी कार्यान्वयनमा ल्याउनु जरुरी देखिन्छ । यसका लागी कार्यविधी बनिसकेको र मापदण्ड समेत निर्धारण भएकोले यसलाई अनिवार्य रूपमा लागुगर्नुपर्ने देखिन्छ ।

(घ) व्यवसाय दर्ता तथा नवीकरण शुल्क

नगरपालिकामा सञ्चालनमा रहेका सबै व्यवसायहरूलाई नगरपालिकको अभिलेखभित्र समेटने गरी दर्ता-नवीकरण गरी नगरपालिकालाई राजस्व प्राप्त हुने सम्भावना रहेको देखिन्छ । यसका लागि नगरपालिका

क्षेत्रभित्रका व्यापार तथा व्यवसायको दर्ता तथा नवीकरण प्रक्रियालाई प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गर्नका लागि वडागत रूपमा व्यवसायहरूको लगत तयार गरी उद्यम- व्यवसायको पूँजी लगानी वार्षिक कारोबार रकमका आधारमा वर्गीकरण गरिनु पर्दछ ।

(ड) सिफारिस तथा प्रमाणित दस्तुर

प्रकृतिका आधारमा सिफारिस तथा प्रमाणित दस्तुरको दर पुनरावलोकन गर्नुपर्ने छ । जस्तै: जन्म दर्ता सच्याउने, दलित जनजातिको प्रमाणित, छात्रवृत्ति सिफारिस आदी।

(च) सेवा शुल्क

पर्यटकीय स्थल शुल्क, स्थानीय सडक पूर्वाधार, सिँचाई आयोजना शुल्क, मनोरञ्जन तथा साहसिक खेलकुद सम्बन्धी सेवा वा व्यवसायमा सेवा शुल्क तथा अन्य शुल्कको सम्भावना रहेको छ । यस्का लागि शुल्क दर निर्धारण गर्ने, निजी क्षेत्रसँग साझेदारी वा व्यवस्थापन करार गरी कार्यान्वयन गर्दै जाने जस्ता विधिहरू अँगाल्न सकिनेछ ।

(छ) सामुदायिक वनबाट प्राप्त आय

स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐनमा सामुदायिक वन उपभोक्ता समितिले वन पैदावार बिक्री तथा उपयोग सम्बन्धी आफ्नो वार्षिक कार्ययोजना नगरपालिकाबाट स्वीकृत गर्नुपर्ने र त्यसबाट भएको आमदानीको १०% सम्बन्धित नगरपालिकाको सञ्चित कोषमा जम्मा गर्नुपर्ने व्यवस्था रहेको छ । यस नगरपालिकाभित्र हाल २२ वटा सामुदायिक वन र एक वटा धार्मिक वन रहेको हुनाले वनको दिगो उपयोगका लागि कार्ययोजना स्वीकृत गरी प्राप्त रकमको १०% रकम नगरपालिकाका लागि महत्वपूर्ण आन्तरिक स्रोत हुन सक्नेछ । वन ऐन, २०७६ दफा २२ (१) अनुसार सामुदायिक वन उपभोक्ता समूहले कार्ययोजना बमोजिम आर्जन गरेको वार्षिक आयबाट कम्तीमा ५० प्रतिशत रकम सम्बन्धित स्थानीय तहसँग समन्वय गरी गरिबी न्यूनीकरण, महिला सशक्तिकरण तथा उद्यम विकास कार्यमा खर्च गर्नुपर्ने प्रावधान रहेकोले पनि यो एउटा राम्रो स्रोत हुन सक्नेछ ।

(ज) घरजग्गा रजिष्ट्रेशन दस्तुर

नगरपालिकाले आफ्नो क्षेत्रभित्रका घरजग्गाको स्वामित्व हस्तान्तरण गर्दा लिने र दिने व्यक्तिबाट प्रदेश आर्थिक ऐनमा तोकिए बमोजिम असूल गरिएको राजस्वको ६० प्रतिशत प्राप्त गर्ने गर्दछ । यो एउटा विश्वसनिय स्रोत हुन सक्नेछ । स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐनमा यस्तो स्वामित्व हस्तान्तरणको कार्य नगरपालिकाले नै गर्ने उल्लेख गरे तापनि हाल नगरपालिकामा क्षमता पर्याप्त नरहेको र संघीय सरकार मातहत रहेको जिल्ला मालपोत कार्यालयबाट घरजग्गाको अभिलेख समेत हस्तान्तरण भइनसकेकोले जिल्ला मालपोत कार्यालयले नै प्रदेश कानूनमा तोकिए बमोजिम दस्तुर असूल उपर गर्ने गरेको छ र असूल भएको रकम प्रदेश कोष तथा लेखा नियन्त्रक कार्यालयले मासिक रूपमा सम्बन्धित स्थानीय तह र प्रदेश सरकारको सञ्चित कोषमा दाखिला हुने गरी पठाउने गरेको छ ।

(झ) प्रदेश र स्थानीय तहको दोहोरो अधिकार क्षेत्र अन्तरगत तपसिलका क्षेत्रहरूबाट प्राप्त हुनसक्ने अन्य आय स्रोतहरू :

- (१) सवारी साधन कर (टांगा, रिक्सा, अटोरिक्सा र विद्युतिय रिक्सा बाहेक) प्रदेशले लगाउने र उठाउने
- (२) घरजग्गा रजिष्ट्रेशन शुल्कको दर प्रदेशले निर्धारण गरेबमोजिम नगरपालिकाले उठाउने ।
- (३) मनोरंजन करको दर प्रदेशले निर्धारण गरेबमोजिम नगरपालिकाले उठाउने ।

(४) विज्ञापन करको दर नगरपालिकाले लगाउने र उठाउने ।

३.२ आन्तरिक राजस्व परिचालनको रणनीति तथा कार्यनीति

नगरपालिकाको आन्तरिक राजस्व परिचालन सम्बन्धमा देहाय अनुसारका रणनीतिहरू अवलम्बन गरिनेछन्

- (१) नगरपालिकामा तयार गरिएका राजस्वसँग सम्बन्धित ऐन तथा नियमहरूलाई अझ बढी व्यावहारिक बनाउन सुधार गरिनेछ । साथै ऐन, नियममा अपर्याप्त भएका पक्षहरूलाई समेटिने छ ।
- (२) नगरपालिकाको समग्र राजस्व परिचालन सम्बन्धी नीतिहरूलाई कार्यान्वयन गर्न राजस्व शाखाको पुनर्गठन तथा सुदृढीकरण गरी क्षमतावान बनाइनेछ ।
- (३) राजस्वलाई वृद्धि गर्न करका दायरालाई फराकिलो गर्दै लगिनेछ ।
- (४) कर तथा सेवा शुल्कलाई सम्बन्धित करदाता एवं विषय क्षेत्रसँग आबद्ध गराउँदै लगानी गरिनेछ ।
- (५) कर, शुल्क, सेवा शुल्क आदिको दर तथा दायरा निर्धारण गर्दा निजी क्षेत्र तथा सरोकारवालाहरूको सहभागिता जुटाइनेछ । यसैगरी कर संकलनमा यथासम्भव निजी क्षेत्र, उपभोक्ता समिति एवं सहकारी संस्थासँग सहकार्य गरिनेछ ।
- (६) राजस्व परिचालनलाई समावेशी एवं प्रगतिशील बनाइनेछ ।
- (७) कर प्रशासनलाई पारदर्शी गराउन कर सम्बन्धी सूचनाहरूमा नागरिकहरूको पहुँच पुर्याइनेछ ।
- (८) राजस्व प्रशासनलाई प्रभावकारी बनाउन प्रदेश सरकार तथा जिल्ला समन्वय समितिसँगको सहकार्य तथा समन्वयमा जोड दिइनेछ ।
- (९) राजस्व सुधारका लागि कार्यदल बनाई प्राप्त रायसुझावका आधारमा राजस्व सुधार कार्ययोजना बनाई कार्यान्वयनमा ल्याइनेछ ।

४. आन्तरिक राजस्वको प्रक्षेपण

नगरपालिकाको आन्तरिक राजस्व संकलनको प्रक्षेपण गर्दा विद्यमान न्यून अवस्थामा सुधार गर्नका लागि कर दाता एवं सेवाग्राहीको तिर्न सक्ने क्षमता र कर तिर्ने बानी बसाल्दै आन्तरिक राजस्वको दायरालाई क्रमिक रूपमा बढाउँदै लैजाने मान्यता राखिएको छ । आवधिक योजना अन्तर्गत नगरपालिकाको आन्तरिक स्रोत अन्तर्गत नगद मौज्जात बाहेकको राजस्व परिचालनबाट रु. १.५ करोड प्राप्त हुने अनुमान गरिएको छ ।

परिच्छेद – १०

नतिजा खाका

तर्कबद्ध खाका (Logical Framework)

१०.१ पृष्ठभूमि

योजना प्रक्रियालाई नतिजामुखी बनाउन यस आवधिक योजनाको लक्ष्यदेखि कार्यक्रमसम्मको कारण र असरहरूबीचको अन्तरसम्बन्ध एवं नतिजाका तहहरूको अन्तरसम्बन्ध कायम हुने गरी नतिजा खाकाको रूपमा तर्कबद्ध खाका (Logical Framework) तयार गरिएको छ।

यो तर्कबद्ध खाका तयार गर्दा विषयगत क्षेत्रका आधारमा तहगत नतिजा सूचक (Key result indicators) निर्धारण गरी सबै विषयगत क्षेत्र तथा उपक्षेत्रको लक्ष्य प्राप्तमा योगदान स्थापित गराउन प्रयास गरिएको छ। यसका साथै सबै विषयगत क्षेत्रको नतिजा एउटै तालिकामा हेर्न सकियोस् भनी एकीकृत नतिजा खाका समेत तयार गरिएको छ। एकीकृत नतिजा खाका निर्माण गर्दा गाउँपालिकाको समष्टिगत लक्ष्य र उद्देश्य प्राप्तिलाई क्रमशः प्रभाव र असरस्तरको नतिजा सूचक निर्धारण गरिएको छ।

तर्कबद्ध खाकामा प्रयोग गरिएका सूचकहरू वार्षिक भनी उल्लेख भएकोमा बाहेक अन्य वार्षिक सूचकहरू समष्टिगत (Cumulative) रूपमा प्रस्तुत गरिएको छ। प्रयुक्त तथ्यांकहरू गा.पा. को वस्तुगत विवरण, कार्यशाला गोष्ठीबाट प्राप्त विवरण, न.पा. सम्बन्धी अन्य दस्तावेजहरूबाट संकलित गरिएका छन्।

१०.२ विषयगत तर्कबद्ध खाका

१. शुक्लाफांटा- एकीकृत तर्कबद्ध खाका

नतिजा को स्तर	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष ०७९/८०	लक्ष्य					सूचनाको स्रोत	कार्यान्वयन निकाय	जोखिम/ अनुमान		
				आ.व. ०८०/८१	आ.व. ०८१/८२	आ.व. ०८२/८३	आ.व. ०८३/८४	आ.व. ०८४/८५					
प्रभाव	कुल गार्हस्थ्य उत्पादन	रु करोडमा	३६१.५८	३९०	४२०	४६०	५००.५०	५७०.१९	बजेट वक्तव्य नगरपालिका	नगरपालिका			
	आर्थिक वृद्धि दर	प्रतिशत	२.५	६.०	७.१	८.५	१०.०	१०.३	बजेट वक्तव्य नगरपालिका	नगरपालिका			
असर-१	प्रतिव्यक्ति आय	रु हजारमा	९३.३८	९५.५	१००.२	१०८.६	११८.३	११९.२७	नगरपालिका को प्रगति प्रतिवेदन	नगरपालिका	प्रदेश र संघ सरकार, निजीक्षेत्र को सहयोग र साझेदारी हुने।		
	गरिवीको रेखामुनीको जनसंख्या	प्रतिशत	२५.१७	२४.५	२३.	२१.	१८.	१५.					
असर-२	साक्षरता दर	प्रतिशत	७९.२९	८४	८७	९०	९२	९५					
	अपेक्षित आयु	प्रतिशत	७०.९	७१	७१.५	७१.५	७२.०	७२.०					
	खानेपानी तथा शौचालयको सुविधा भएका परिवार	प्रतिशत	९५	९६	९७	९८	९९	१००					
असर- ३	सर्बयाम सडकसम्म पुग्न लाग्ने अधिकतमा समय	घण्टा:मिनेट	:३०	:२०	:१५	:१०	:०५	०:०५					
	विद्युत पुगेको जनसंख्या	प्रतिशत	९७.३	९८	९९	१००	१००	१००					
	कम्तीमा एक सञ्चारको साधन उपयोग गर्ने नागरिक	प्रतिशत	७७.६	८०	८२	८५	९०	९५					
असर- ४	सामुदायिक वनको	हेक्टर	१७४३	१७४३	७१४३	१७४३	१७४३						

	क्षेत्रफल										
	विपदवाट वार्षिक मानव क्षति	मृत्यु संख्या	१५	१२	१०	७	५	३			
असर-५	सेवा सन्तुष्टि	प्रतिशत	३०	४०	५०	६०	७०	७५			

२. समष्टिगत आर्थिक क्षेत्र

नतिजा स्तर	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष २०७९/८०	आ.व. ०८०/८१	आ.व. ०८१/८२	आ.व. ०८२/८३	आ.व. ०८३/८४	आ.व. ०८४/८५	सूचनाका स्रोत	जिम्मेवार निकाय	अनुमान तथा जोखिम
प्रभाव	क) कुल गार्हस्थ उत्पादन (०७८/७९ को मूल्यमा)	रु करोडमा	३६१.५८	३९०	४२०	४६०	५००.५०	५७०.१९	नगरपालिका को तथ्यांक	नगरपालिका	
	ख) वार्षिक आर्थिक वृद्धि दर	प्रतिशत	N/A	६.०	७.१	८.५	१०.०	१०.३	नगरपालिका को तथ्यांक	नगरपालिका	संघीय र प्रदेश सरकार र निजी क्षेत्रसँग समन्वय भएको हुने जनप्रतिनिधि योजना कार्यान्वयनमा तदारुक हुने
असर १	क) कृषि क्षेत्रको वृद्धि दर	प्रतिशत	N/A	५.	६.	७.५	९.०	९.			
	ख) उद्योग क्षेत्रको वृद्धि दर	प्रतिशत	N/A	६.	८.५	११.	१५.	१८.०			
	ग) सेवा क्षेत्रको वृद्धि दर	प्रतिशत	N/A	७.	८.०	९.	१०.	१०.०			
असर २	क) आयमा आधारित असमानता जनाउने सूचकांक (० देखि १)	(Gini Coefficient)	०.४८०	०.४७१	०.४६१	०.४५२	०.४४३	०.४३५			
	ख) माथिल्लो १० र तल्लो ४० प्रतिशत जनसंख्याको आमदानीको अनुपात (PALMA Ratio)	अनुपात	३.३६	३.२०२	३.०४९	२.९०४	२.७६६	२.६३४			
असर १	आर्थिक वृद्धि दर अन्तर्गतका प्रतिफल सूचकहरू										

प्रतिफल १	कृषि क्षेत्रको उत्पादन (०७८/७९ को मूल्यमा)	रु करोडमा	८५.५	८९.७७	९५.१६	१०२.३	१११.५	१२१.५४	नगरपालिका को तथ्यांक	संघीय सरकार, प्रदेश सरकार र निजी क्षेत्रसँग समन्वय भएको हुने।	
प्रतिफल २	उद्योग क्षेत्रको उत्पादन (०७८/७९ को मूल्यमा)	रु करोडमा	१६.३६	१७.३४	१८.८२	२०.८९	२४.०२	२८.३४			
प्रतिफल ३	सेवा क्षेत्रको उत्पादन (०७८/७९ को मूल्यमा)	रु करोडमा	७८.९३	८४.४६	९१.२२	९९.४३	१०९.३७	१२०.३१			
प्रतिफल ४	बैंकमा खाता भएका परिवार	प्रतिशत	६५	७०	७५	८५	९२	१००	नगरपालिका को तथ्यांक	संघीय सरकार, प्रदेश सरकार तथा बैंकहरूको सहयोग भएको हुने	
प्रतिफल ५	पालिकाको बजेट खर्च (०७८/७९ को मूल्यमा)	रु करोडमा	५९.६०	६५.६५	७५.८०	८०.८५	९०.९०	१००			
प्रतिफल ६	आन्तरिक राजस्व (०७८/७९ को मूल्यमा)	रु लाखमा	११०	१२५	१५०	२००	२५०	३००			
प्रतिफल ७	योजनाको कुल लगानी (०७८/७९ को मूल्यमा)	रु करोडमा	६८.१५	७०.२५	७८.९०	८२.८५	९५.२५	११०	नगरपालिका को तथ्यांक	सरकारी, निजी, सहकारी तथा सामुदायिक क्षेत्रहरूको सहकार्य भएको हुने	
असर २	आयमा असमानता अन्तर्गतका प्रतिफल सूचकहरू										
प्रतिफल १	तल्लो ४० प्रतिशत जनसंख्याको आमदानीमा हिस्सा	प्रतिशत	११.५	१२.३६	१३.२९	१४.२९	१५.३६	१६.५१	नगरपालिकाको तथ्यांक	नगरपालिका	संघीय तथा प्रदेश सरकार, सहकारी, निजी र सामुदायिक क्षेत्रसँग समन्वय भएको हुने
प्रतिफल २	बहुआयामिक गरिवी	प्रतिशत	५४.	५०.२३	४६.५१	४२.२८	३८.४४	३४.९४	नगरपालिकाको तथ्यांक		
प्रतिफल ३	गरिवीको रेखामुनि रहेका जनसंख्या	प्रतिशत	२५.१७	२४.५	२३.	२१.	१८.	१५.	नगरपालिकाको तथ्यांक		

३. कृषि, पशुपक्षी

नतिजा सूचक	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष २०७९/८०	आ.व. ०८०/८१	आ.व. ०८१/८२	आ.व. ०८२/८३	आ.व. ०८३/८४	आ.व. ०८४/८५	सूचनाका स्रोत	कार्यान्वयन गर्ने जिम्मेवार निकाय	अनुमान तथा जोखिम
प्रभाव	कूल गार्हस्थ्य उत्पादनमा कृषिको योगदान (०७८/७९ को मूल्यमा)	प्रतिशत	४७.२९	४६.८६	४६.३८	४५.९५	४५.५३	४४.९८	नगरपालिका को तथ्यांक	नगरपालिका	वित्तीय संघसस्था, सहकारी लगायत सबै कृषि सम्बन्धि काम गर्ने निकायहरू को सहकार्य भएको हुने
		रु करोड									
असर १	कृषिजन्य उत्पादन	मे. टन	३९१६	४१७४	४६८०	५५२०	६५४०	७८००	नगरपालिका को तथ्यांक	नगरपालिका	
असर २	कृषि उपजको निर्यात (०७८/७९ को मूल्यमा)	रु.लाखमा	४४८	५२७	६४३	८११	१०७३	१३६०			
असर ३	पशुपक्षीजन्य उत्पादन (०७८/७९को मूल्यमा)	रु लाखमा	३२०	३६०	४२०	५६०	६४०	८००			
असर १	कृषिजन्य उत्पादन अन्तर्गतका प्रतिफल सूचकहरू										
प्रतिफल 1.1	खाद्यान्न उत्पादन	मे. टन	२७४०	२८७५	३२००	३७००	४३००	५०००	नगरपालिका को तथ्यांक	नगरपालिका	वित्तीय संघसस्था, सहकारी लगायत सबै कृषि सम्बन्धी काम गर्ने निकायहरू को सहकार्य भएको हुने
१.२	तरकारी उत्पादन	मे.टन	५५०	६००	६८०	८२०	१०००	१२००			
१.३	फलफुल उत्पादन	मे.टन	६२५	७००	८००	१०००	१२४०	१६००			
असर २	कृषि उपजको निर्यात अन्तर्गतका प्रतिफल सूचकहरू										
प्रतिफल 2.1	धानको निर्यात	रु.लाखमा	N/A	५०	७५	९०	१२५	१५०	नगरपालिका को तथ्यांक	नगरपालिका	
२.२	मकैको निर्यात	रु.लाखमा	N/A	५	७.५	१०	१५	२०			
२.३	गहुँको निर्यात	रु.लाखमा	N/A	३०	५०	६५	८५	१००			
२.४	दाल निर्यात		N/A	४	६	१०	१३	१८			
२.५	आलुको निर्यात	रु.लाखमा	१९	२२	२७	३३	४०	५०			
२.६	टमाटरको निर्यात	रु.लाखमा	N/A	०.२५	०.५	०.७५	१	१.५			

२.७	मटर कोसाको निर्यात	रु.लाखमा	N/A	०.२५	०.५	०.७५	१	१.५			
२.८	हरियो सिमीको निर्यात	रु.लाखमा	N/A	०.२५	०.५	०.७५	१	१.५			
२.९	बन्दा, काउलीको निर्यात	रु.लाखमा	N/A	०.५	०.७५	१	१.२५	१.५			
असर ३	पशुपक्षीजन्य उत्पादन अन्तर्गतका प्रतिफल सूचकहरू										
प्रतिफल ३.१	मासुको निर्यात	रु.लाखमा	N/A	०	०.५	१.५	५	१०	नगरपालिका को तथ्यांक	नगरपालिका	वित्तीय संघसस्था, सहकारी लगायत सबै कृषि सम्बन्धि काम गर्ने निकायहरू को सहकार्य भएको हुने
३.२	वंगुरको निर्यात	रु.लाखमा	N/A	१	१.५	२	३	५			
३.३	बाखा लगायत जिउंदो पशुको निर्यात	रु.लाखमा	N/A	५	६	८	१०	१५			
३.४	लोकल तथा वोइलर कुखुराको निर्यात	रु.लाखमा	N/A	२	२.५	४	६	९			
३.५	दुध उत्पादन	लिटर	N/A	०	०	०	०	०			
३.६	मासु उत्पादन	मे.टन	N/A	००		००		००			

४. पर्यटन तथा संस्कृति

नतिजा स्तर	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष २०७९/८०	आ.व. ०८०/८१	आ.व. ०८१/८२	आ.व. ०८२/८३	आ.व. ०८३/८४	आ.व. ०८४/८५	सूचनाका स्रोत	कार्यान्वयन गर्ने जिम्मेवार निकाय	अनुमान तथा जोखिम
प्रभाव	सेवा क्षेत्रको कुल गार्हस्थ उत्पादनमा पर्यटन क्षेत्रको हिस्सा	प्रतिशत	०.	०.	१	२.५	५	१०	नगरपालिका को तथ्यांक	नगरपालिका	
असर १	पर्यटक आगमन	संख्या	५०००	७५००	१००००	१२०००	१५०००	१८०००	नगरपालिका को तथ्यांक	नगरपालिका	संघ, प्रदेश, पर्यटन बोर्ड, र निजीक्षेत्र बीच सहकार्य भएको हुने

असर १ पर्यटक आगमन अन्तर्गतका प्रतिफल सूचकहरू											
प्रतिफल १	पर्यटन बिकास गुरुयोजना निर्माण	संख्या	०	०	१	१	१	१	नगरपालिका को तथ्यांक	नगरपालिका	संघ, प्रदेश, पर्यटन बोर्ड, र निजीक्षेत्र बीच सहकार्य भएको हुने
प्रतिफल २	होम स्टे सञ्चालन	संख्या	०	०	०	१	१	१			
प्रतिशत ३	पर्यटकीय स्थल	संख्या	१	१	१	२	३	३			
प्रतिशत ४	आन्तरिक पर्यटक आगमन	संख्या	४९००	७३००	९५००	११३००	१४०००	१६५००			
प्रतिशत ५	बाह्य पर्यटक आगमन	संख्या	१००	२००	५००	७००	१०००	१५००			

५. उद्योग

नतिजा सूचक	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष ०७९/८०	आ.व. ०८०/८१	आ.व. ०८१/८२	आ.व. ०८२/८३	आ.व. ०८३/८४	आ.व. ०८४/८५	सूचनाका स्रोत	कार्यान्वयन गर्ने जिम्मेवार निकाय	अनुमान तथा जोखिम
प्रभाव	नगरपालिकाको कुल गर्हस्थ उत्पादनमा उद्योग क्षेत्रको योगदान	प्रतिशत	९.०५	९.०५	९.१७	९.३८	९.८१	१०.४९	नगरपालिकाको तथ्यांक	नगरपालिका	
असर १	उद्योग क्षेत्रको आर्थिक वृद्धि दर	प्रतिशत	३	४	५	७	८	१०	नगरपालिकाको तथ्यांक	नगरपालिका	निजी, सरकारी तथा सहकारी क्षेत्र बीच सहकार्य भएको हुने
असर १	उद्योग क्षेत्रको आर्थिक वृद्धि दर अन्तर्गतका प्रतिफल सूचकहरू										
प्रतिफल	साना उद्योग	संख्या	N/A	१२	१८	२२	२५	३०	नगरपालिकाको	नगरपालिका	निजी, सरकारी

१									तथ्यांक	तथा सहकारी क्षेत्र वीच सहकार्य भएको हुने
प्रतिफल २	लघु उद्योग	संख्या	N/A	१०	१५	२०	२५	३०	नगरपालिकाको तथ्यांक	
प्रतिफल ३	निकासीजन्य उद्योग	संख्या	२	२	३	४	६	१०		
प्रतिफल ४	स्थानीय उद्योग बाणिज्य संघ	संख्या	०	१	१	१	१	१		

६. सहकारी तथा वित्तीय क्षेत्र

नतिजा स्तर	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष ०७९/८०	आ.व. ०८०/८१	आ.व. ०८१/८२	आ.व. ०८२/८३	आ.व. ०८३/८४	आ.व. ०८४/८५	सूचनाका स्रोत	जिम्मेवार निकाय	अनुमान तथा जोखिम
प्रभाव	योजना कार्यान्वयनमा गरिने लगानीमा सहकारी क्षेत्रको लगानी	प्रतिशत			५	७	७	७	नगरपालिका को अभिलेख	नगरपालिका	
असर १	सहकारी संस्था	संख्या	०	०	०	०	०	०	नगरपालिका को अभिलेख	नगरपालिका	स्थानीय तह, सहकारी संस्थाहरू र निजीक्षेत्रको सहकार्य भएको हुने
प्रतिफल १	कृषि सामग्री वितरण गर्ने सहकारी	संख्या	०	०	१	२	४	६			
प्रतिफल २	सहकारीमा आधारित प्रांगारिक खेती	संख्या	०	०	०	१	१	१			
प्रतिफल ३	सहकारीमा आधारित बिस्तारित खेती		०	०	०	१	१	१			
प्रतिफल ४	बचत ऋण सहकारी संस्था	संख्या	०	०	१	२	३	५			

७. श्रम तथा रोजगार

नतिजा स्तर	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष २०७९/८०	आ.व. ०८०/८१	आ.व. ०८१/८२	आ.व. ०८२/८३	आ.व. ०८३/८४	आ.व. ०८४/८५	सूचनाका स्रोत	जिम्मेवार निकाय	अनुमान तथा जोखिम
प्रभाव	बेरोजगारी दर	प्रतिशत	२५.२४	२५.१०	२४.००	२३.००	२२.००	२०.००	नरपालिकाको तथ्यांक	नगरपालिका	
असर १	कुल जनसंख्याको बैदेशिक रोजगारीमा रहेको हिस्सा	प्रतिशत	८.१३	८.१०	८.००	७.५०	७.००	६.००	नगरपालिकाको तथ्यांक	नगरपालिका	संघ र प्रदेश सरकारसँग सहकार्य भएको
प्रतिफल १	सीप/उद्यम विकास तालिम	जना	५४९.	६५०	८००	११००	१५००	२०००	नगरपालिकाको तथ्यांक	नगरपालिका	अन्तर सरकार तथा निजी क्षेत्र बीच सहकार्य भएको हुने
प्रतिफल २	विप्रेषण आय	रु.करोड	६३	६५	७०	८०	९५	१२०			
प्रतिफल ३	विप्रेषण आयको उत्पादन क्षेत्रमा लगानी	प्रतिशत	०	१	३	५	८	१५			

८. शिक्षा विकास क्षेत्रको तर्कबद्ध खाका (Logical Framework)

नतिजा स्तर	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष ०७९/८०	लक्ष्य					सूचना का स्रोत	कार्या न्वयन निकाय	जोखिम/ अनुमान
				आ.व. ०८०/८१	आ.व. ०८१/८२	आ.व. ०८२/८३	आ.व. ०८३/८४	आ.व. ०८४/८५			
प्रभाव तह	१. साक्षरता दर	प्रतिशत	८०	८५	८७	९०	९२	९५	नपा प्रगति प्रतिवेदन	नपा शिक्षा शाखा	
	२. खुद भर्नादर (आधारभूत तह)	प्रतिशत	९३	९४	९५	९६	९८	१००	”	”	
असर-१	क) सिकाई उपलब्धि दर		६०.५६	६५	७०	७५	८०	८५	नपा	नपा	अन्तर

	ख) निरन्तर दर (आधारभूत तह)	प्रतिशत	७६.७८	७८	८०	८२	८५	९०	प्रगति प्रतिवेदन	शिक्षा शाखा	सरकारको समन्वय हुने, सामुदायिक र निजीकृत सहयोग हुने
	ग) निरन्तर दर (माध्यमिक तह)	प्रतिशत	७१.५४	७३	७५	७७	८०	८५			
प्रतिफल											
१	छात्रछात्रा अनुपात	अनुपात	९४:१००	९५:१००	९६:१००	९७:१००	९८:१००	९९:१००			
२	बालक्लब गठन भएका सामुदायिक विद्यालय	संख्या	२१	२५	२८	३०	३२	३२			
३	विद्यालय केन्द्रित साक्षरता कक्षा संचालन गर्ने सामुदायिक विद्यालय	संख्या	०	०	१	२	३	४			
४	समुदाय केन्द्रित अनौपचारिक र डिजिटल साक्षरता प्रदान गरिने बस्ती	प्रतिशत	०	०	१	२	६	८			
५	अपाङ्ग महिला मैत्री सामुदायिक विद्यालय	संख्या	१६	१८	२०	२३	२५	३२			
६	बालमैत्री सिकाइ विधि अवलम्बन गर्ने सामुदायिक विद्यालय	प्रतिशत	१५	१८	२१	२५	२८	३२			
७	महिला शिक्षकको अनुपात	प्रतिशत	३६	३८	४०	४२	४५	५०			
८	अनौपचारिक शिक्षा कक्षा संचालन गरेका विद्यालय	संख्या	N/A	१	२	३	४	५			
९	छात्रवृत्ति पाउने विद्यार्थीको संख्या	संख्या	N/A						IEMIS		
१०	विद्यालय परित्याग दर (आधारभूत तह)	प्रतिशत	१३	११	१०	८	७	५			
११	विद्यालय परित्याग दर (माध्यमिक तह)	प्रतिशत	११	१०	८	६	५	५			
१२	बाल कक्षा-पूर्व प्राथमिक तहको अनुभव सहित कक्षा १ मा भर्ना दर	प्रतिशत	८०	८२	८५	९०	९५	१००			
१३	प्राविधिक धारको विद्यालय संचालन	संख्या	१	२	३	४	५	६			

१४	प्राविधिक विषयमा अध्ययनरत विद्यार्थी	संख्या	N/A	१००	२००	३००	४००	५००			
१५	सामुदायिक सिकाइ केन्द्र	संख्या	२	३	४	५	६	७			
१६	अनौपचारिक शिक्षा कक्षा	संख्या	N/A	२	४	६	८	१२			
१७	खेलमैदान सहित भौतिक पूर्वाधार (खानेपानी, शौचालय) भएका सामुदायिक विद्यालय	संख्या	१२	१५	२०	२५	२८	३२			
१८	कम्प्युटर प्रयोगशाला भएका विद्यालय	संख्या	१३	१५	१८	२०	२३	२६			
१९	विज्ञान प्रयोगशाला भएका विद्यालय	संख्या	१०	१२	१५	१८	२२	२५			
२०	कम्प्युटर इन्टरनेट तथा ई-शिक्षा सुविधा भएका विद्यालय	संख्या	३२	३२	३२	३२	३२	३२			

९. तर्कबद्ध खाका- स्वास्थ्य

नतिजा स्तर	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष २०७९/८०	आ.व. ०८०/८१	आ.व. ०८१/८२	आ.व. ०८२/८३	आ.व. ०८३/८४	आ.व. ०८४/८५	सूचनाका स्रोत	कार्यान्वयन निकाय	जोखिम / अनुमान
प्रभाव	अपेक्षित आयु (जन्म हुँदाको बखत)	वर्ष	७७.०९	७८.०	७८.५	७९.५	८०.०	८०.०	Local HDI report 2019		
असर १	आधा घण्टाको दूरीमा स्वास्थ्य सेवामा पहुँच	प्रतिशत	२५	४०	५०	६५	८०	९०	घरघुरी सर्वेक्षण		
असर २	मातृ मृत्युदर	प्रति लाख जीवित जन्ममा	०	०	०	०	०	०	HMIS 2077		”
असर ३	पाँच वर्षमुनिको बाल मृत्युदर	प्रतिशत	०	०	०	०	०	०	HMIS 2077		”
असर १											

प्रतिफल १	अस्पताल संख्या	संख्या	१	१	१	२	२	२	पालिकाको स्वास्थ्य प्रतिवेदन		
प्रतिफल २	चिकित्सक संख्या	संख्या	०	१	१	२	२	२			
असर २											
प्रतिफल १	प्रोटोकोल अनुसार (४ पटक) को संस्थागत गर्भ जाँच	प्रतिशत	७५	७८	८०	८४	८८	९०	पालिकाको स्वास्थ्य प्रतिवेदन		
प्रतिफल २	संस्थागत प्रसूति सेवा	प्रतिशत	५५	५८	६२	६५	७०	७५			
प्रतिफल ३	प्रोटोकोल अनुसार (३ पटक) को संस्थागत सुत्केरी जाँच (PNC)	प्रतिशत	५२	५५	६०	६५	७०	७५			
प्रतिफल ४	बर्थिंग सेन्टर	संख्या	४	४	५	६	७	८			
प्रतिफल ५	दक्ष प्रसूतिकर्मीबाट प्रसूति	प्रतिशत	५४	६०	६५	७०	७५	८०			
असर ३	पाँच वर्षमुनिको बाल मृत्युदरलाई असर गर्ने प्रतिफल सूचक										
प्रतिफल १	नवजात शिशु मृत्युदर	प्रतिहजार जीवित जन्ममा	१	०	०	०	०	०	HMIS 2077		
प्रतिफल ३	पूर्ण खोप कभरेज	प्रतिशत	१००	१००	१००	१००	१००	१००	HMIS 2077		

१०. लैङ्गिक समानता, सामाजिक समावेशीकरण तथा लक्षित वर्ग क्षेत्रको तर्कबद्ध खाका (लैससास)

नतिजा स्तर	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष ०७९/८०	लक्ष्य					सूचनाका स्रोत	कार्यान्वयन निकाय	जोखिम/ अनुमान
				आ.व. ०८०/८१	आ.व. ०८१/८२	आ.व. ०८२/८३	आ.व. ०८३/८४	आ.व. ०८४/८५			

प्रभाव	लैङ्गिक विकास सूचकाङ्क	सूचकांक	०.९३१	०.९३५	०.९४०	०.९४५	०.९५०	०.९६०	बाप्रअओ	नपा	
असर	घर जमिनमा महिला स्वामित्व	प्रतिशत	११.१०	१५	२५	५०	५५		नपाको प्रतिवेदन	नपा	संघीय तथा प्रदेश सरकार र निजी तथा गैसको समन्वयमा हुने
असर	सामाजिक सुरक्षा तथा संरक्षण प्राप्त जनसंख्या	प्रतिशत	३१.०८	३५	४०	४५	५०	५५	पालिका प्रतिवेदन २०७८	नपा	संघीय तथा प्रदेश सरकारको समन्वयमा गर्नु
असर १ का प्रतिफल सूचकहरू											
प्रतिफल-१	घरपरिवारमा महिला नेतृत्व	प्रतिशत	२१.६५	२५	२८	३०	३५	४०	पालिका प्रतिवेदन २०७८	नपा	
प्रतिफल-२	घरमा महिलाको एकल स्वामित्व	प्रतिशत	११.१०	१५	२०	२५	३५	५०	पालिका प्रतिवेदन २०७८	नपा	
प्रतिफल-३	जमिनमा महिलाको एकल स्वामित्व	प्रतिशत	११	१५	२०	२५	३५	५०	पालिका प्रतिवेदन २०७८	नपा	
प्रतिफल-४	बैंक वा सहकारीमा खाता भएका महिला	प्रतिशत	६५	६८	७०	७५	८०	८५	पालिका प्रतिवेदन २०७८	नपा	
प्रतिफल-५	सहकारीमा आबद्ध भएका महिला	प्रतिशत	४६	५०	५३	५५	५८	६०	पालिका प्रतिवेदन २०७८	नपा	

प्रतिफल- ६	रोजगारीमा आबद्ध भएका महिला	प्रतिशत	२४	३०	३५	४०	४५	५०	पालिका प्रतिवेदन २०७८	नपा	
प्रतिफल- ७	घर व्यवहार तथा कारोबार सम्बन्धी निर्णयमा महिला सहभागीता	प्रतिशत	७.३१	१०	१३	१५	१८	२०	पालिका प्रतिवेदन २०७८	नपा	
प्रतिफल- ८	व्यावसायिक सीपमूलक तालिम प्राप्त महिला	प्रतिशत= संख्या	२८५	३८५	४८५	६००	८००	१०००	पालिका प्रतिवेदन २०७८	नपा	
प्रतिफल- ९	नेतृत्व विकास सम्बन्धी तालिम प्राप्त महिला	प्रतिशत	०	१०	२०	३०	४०	५०		नपा	
प्रतिफल- १०	सामुदायिक स्थानमा महिला मैत्री शौचालय	प्रतिशत= संख्या	०	२	३	५	८	१०	पालिका प्रतिवेदन २०७८	नपा	
प्रतिफल- ११	खेलकुदमा महिला सहभागिता	प्रतिशत	०	१५	१७	२०	२५	३५		नपा	
प्रतिफल- १२	स्थानीय तहमा महिला प्रतिनिधिको सहभागिता	प्रतिशत	४१.५३	४३	४५	४६	४८	५०	पालिका प्रतिवेदन २०७८	नपा	
प्रतिफल- १३	स्थानीय समिति-संरचनाको नेतृत्वदायी पदमा महिलाको प्रतिनिधित्व	प्रतिशत	०	१५	२०	२५	३५	४५		नपा	
प्रतिफल- १४	स्थानीय समिति-संरचनाको नेतृत्वदायी पदमा सिमान्तकृत वर्गको प्रतिनिधित्व	प्रतिशत	०	५	१०	१५	१८	२०		नपा	
प्रतिफल- १५	स्थानीय तहमा दलित तथा अन्य सीमान्तकृत समुदायको सहभागिता	प्रतिशत	१८.७	२१	२२	२३	२४	२५	पालिका प्रतिवेदन २०७८	नपा	

प्रतिफल- १६	बालिका मैत्री विद्यालय	प्रतिशत	N/A	२५	३५	४५	५५	६५	पालिका प्रतिवेदन २०७८	नपा	
प्रतिफल- १७	बाल क्लब गठन भई वाल क्लवमा आवद्ध	प्रतिशत	N/A	10	१५	२०	२५	३०	पालिका प्रतिवेदन	नपा	
प्रतिफल- १८	महिला हिंसा सम्बन्धी घटना न्यूनीकरण	प्रतिशत	N/A	५	७	१०	१५	२०		नपा	
प्रतिफल- १९	बालबालिका हिंसा सम्बन्धी घटना न्यूनीकरण	प्रतिशत	N/A	५	७	१०	१५	२०		नपा	
प्रतिफल- २०	बाल विवाह सम्बन्धी घटना न्यूनीकरण	प्रतिशत	N/A	५	७	१०	१५	२०		नपा	
प्रतिफल- २१	लैङ्गिक उत्तरदायी बजेट विनियोजन	प्रतिशत	N/A	२०	२५	३०	३५	४०		नपा	
असर २ का प्रतिफल सूचकहरू											
प्रतिफल- १	ज्येष्ठ नागरिक परिचयपत्र पाएका	प्रतिशत	३.१६	५	१०	१५	२०	२५	पालिका प्रतिवेदन २०७८	नपा	
प्रतिफल- २	नागरिकता पाएका महिला तथा पुरुष	प्रतिशत	६९.१६	७५	७७	८०	८५	९०	पालिका प्रतिवेदन २०७८	नपा	
प्रतिफल- ३	एकल महिला परिचयपत्र पाएका	प्रतिशत	१.२४	१०	१५	२०	३५	५०	पालिका प्रतिवेदन २०७८	नपा	
प्रतिफल- ४	सामाजिक सुरक्षाबाट लाभान्वित लक्षित वर्ग	प्रतिशत	३१.०८	३५	४०	४५	५०	५५	पालिका प्रतिवेदन	नपा	

									२०७८		
प्रतिफल-५	ज्येष्ठ नागरिक मैत्री सार्वजनिक स्थान	संख्या	०	१	२	३	४	५		नपा	
प्रतिफल-६	वर्गीकृत अपाङ्ग	प्रतिशत	N/A	०	०	०	०	०	पालिका प्रतिवेदन २०७८	नपा	
प्रतिफल-७	अपाङ्गताको परिचय पत्र भएका व्यक्ति	प्रतिशत	५९.४४	६५	७०	७५	८०	८५	पालिका प्रतिवेदन २०७८	नपा	
प्रतिफल-८	अपाङ्गताको परिचय पत्र भएका महिला	प्रतिशत	०	२०	३०	४०	५०	६०		नपा	
प्रतिफल-९	तालिम प्राप्त अपाङ्गता भएका महिला	प्रतिशत	०	१०	२०	३०	४०	५०		नपा	
प्रतिफल-१०	अपाङ्गता मैत्री सार्वजनिक स्थान	संख्या	०	५	७	९	१०	१२		नपा	
प्रतिफल-११	खेलकुदमा सहभागी अपाङ्ग	प्रतिशत	०	२.५	३.५	४.५	७	१०		नपा	

११. युवा तथा खेलकुद तर्कबद्ध खाका

नतिजाको स्तर	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष २०७९/८०	लक्ष्य					सूचनाको स्रोत	कार्यान्वयन निकाय	जोखिम/ अनुमान
				आ.व. ०८०/८१	आ.व. ०८१/८२	आ.व. ०८२/८३	आ.व. ०८३/८४	आ.व. ०८४/८५			
असर	युवा रोजगार	प्रतिशत	N/A	२०	३०	४०	५०	६०		नपा	संघीय तथा प्रदेश सरकारको समन्वयमा गर्नु

प्रतिफल १	युवा लक्षित कार्यक्रमहरू	प्रतिशत	N/A	१०	२०	३०	४०	५०		नपा	
प्रतिफल २	वैदेशिक रोजगारमा संलग्न युवा	प्रतिशत	८.१३	८	७.५	७	६	५		नपा	
प्रतिफल ३	वैदेशिक रोजगारमा संलग्न महिला	प्रतिशत	N/A	७	६	५	४	३		नपा	
प्रतिफल ४	सहुलियत दरमा ऋण प्राप्त गर्ने युवा	प्रतिशत	N/A	२०	२५	३०	४०	५०		नपा	
प्रतिफल ५	सहुलियत दरमा ऋण प्राप्त गर्ने अपाङ्गता भएका युवा	प्रतिशत	N/A	५	१२	१५	१८	२०		नपा	
प्रतिफल ६	जीवनोपयोगी शिक्षा, तालिम, सीप प्राप्त युवा	प्रतिशत	N/A	१०	२०	३०	४०	५०		नपा	
प्रतिफल ७	जीवनोपयोगी शिक्षा, तालिम, सीप प्राप्त अपाङ्गता भएका	प्रतिशत	N/A	५	१०	१५	२०	३०		नपा	
असर	खेलकुदमा संलग्न युवा	प्रतिशत	N/A	१५	२०	२५	३०	५०		नपा	संघीय तथा प्रदेश सरकारको समन्वयमा गर्नु
प्रतिफल १	युवा क्लब, सञ्जाल तथा संस्था	प्रतिशत	N/A	१०	१३	१६	२०	३०		नपा	
प्रतिफल २	खेलकुद मैदान	प्रतिशत	N/A	१	१	१	१	१		नपा	
प्रतिफल ३	कभर्डहल	प्रतिशत	N/A	१	१	१	१	१		नपा	

प्रतिफल ४	पालिका स्तरीय प्रतियोगिता	प्रतिशत	N/A	२	३	४	५	६		नपा	
प्रतिफल ५	राष्ट्रिय स्तरका खेलाडी	प्रतिशत	N/A	६	८	१०	१४	२०		नपा	
प्रतिफल ६	राष्ट्रिय स्तरका महिला खेलाडी	प्रतिशत	N/A	२	४	६	१०	१५		नपा	
प्रतिफल ७	राष्ट्रिय स्तरका अपाङ्गता भएका खेलाडी	प्रतिशत	N/A	१	२	३	४	५		नपा	
प्रतिफल ८	खेलकुद सम्बन्धी तालिम, सीप प्राप्त युवा खेलाडी	प्रतिशत	N/A	६	८	१०	१५	२०		नपा	
प्रतिफल ९	खेलकुद सम्बन्धी तालिम, सीप प्राप्त अपाङ्गता भएका खेलाडी	प्रतिशत	N/A	१	२	३	४	५		नपा	
प्रतिफल १०	व्यावसायिक खेलकुद क्लब	संख्या	N/A	१	१	१	१	१		नपा	

१२. तर्कबद्ध खाका- यातायात क्षेत्र

नतिजाको स्तर	सूचक	इकाई	आधार वर्ष २०७९/८०	लक्ष्य					सूचनाको स्रोत	कार्यान्वयन निकाय	जोखिम/अनुमान
				आ.व. ०८०/८१	आ.व. ०८१/८२	आ.व. ०८२/८३	आ.व. ०८३/८४	आ.व. ०८४/८५			
प्रभाव	सर्वयाम सडकसम्म पुग्न लाग्ने अधिकतम दूरी	घण्टा	:३०	:२५	:२०	:१५	:१०	:०५	नगरपालिकाको प्रगति प्रतिवेदन	पालिका तथा प्रदेश	
असर	सर्वयाम सडकमा		२५	३५	४०	५०	६०	७५	पालिकाको	पालिका तथा प्रदेश सरकारसँग	

	पहुँच भएको घर परिवार	प्रतिशत							प्रगति प्रतिवेदन	प्रदेश सरकार	समन्वय भएको हुने
प्रतिफल-१	कालोपत्रे सडक	किमि	५१	६०	७०	८०	९०	१००	पालिकाको प्रगति प्रतिवेदन	पालिका तथा प्रदेश सरकार	
प्रतिफल-२	ग्राभेल	किमि	२३९	२५०	२६५	२७५	२८५	३००	नपाको प्रगति प्रतिवेदन	नपा	
प्रतिफल-३	कच्ची सडक	किमि	४८	५०	६५	७५	८०	१००	नपाको प्रगति प्रतिवेदन	नपा	
प्रतिफल-४	पक्की पुल	संख्या	७	१०	१५	१८	२०	२५			
प्रतिफल-५	झोलुङ्गे पुल	संख्या	२	३	५	५	५	६			

१३. तर्कबद्ध खाका- आवास तथा बस्ती विकास

नतिजाको स्तर	सूचक	इकाई	आधार वर्ष २०७९/८०	लक्ष्य					सूचनाको स्रोत	कार्यान्वयन निकाय	जोखिम/अनुमान
				आ.व. ०८०/८१	आ.व. ०८१/८२	आ.व. ०८२/८३	आ.व. ०८३/८४	आ.व. ०८४/८५			
प्रभाव	सुरक्षित आवास तथा एकीकृत बस्ती विकासमा बस्ने जनसंख्या	प्रतिशत	१	१.५	२	२	३	५	नगरपालिकाको प्रगति प्रतिवेदन	नपा	
असर	सुरक्षित आवास तथा एकीकृत बस्ती विकास	संख्या प्रतिशत	१	२	३	३	४	५	नगरपालिकाको प्रगति प्रतिवेदन	नपा	
प्रतिफल-१	आर सी सी घर	प्रतिशत	४६.९	५०	५५	६०	६५	७३	नगरपालिकाको प्रगति प्रतिवेदन	नपा	संघ, प्रदेश र निजी क्षेत्रको सहयोग प्राप्त भएको हुने

प्रतिफल- २	भूकम्प मापदण्ड बनेका भवन	प्रतिरोधी अनुसार	प्रतिशत	N/A	५०	५५	६०	६५	७५	नपाको प्रगति प्रतिवेदन	नपा	व्यवस्थापन\स्रोत
प्रतिफल- ४	आपनै घर परिवार	भएका	प्रतिशत	९०	९५	१००	१००	१००	१००	नपाको प्रगति प्रतिवेदन	नपा	
प्रतिफल- ५	टिनका छानो घर	भएका	प्रतिशत	२३.८	२४	२५	२६	२६	२७	नपाको प्रगति प्रतिवेदन	नपा	

१४. तर्कबद्ध खाका- सिंचाइ तथा नदी नियन्त्रण

नतिजाको स्तर	सूचक	इकाई	आधार वर्ष २०७९/८०	लक्ष्य					सूचनाको स्रोत	कार्यान्वयन निकाय	जोखिम/अनुमान
				आ.व. ०८०/८१	आ.व. ०८१/८२	आ.व. ०८२/८३	आ.व. ०८३/८४	आ.व. ०८४/८५			
प्रभाव	सर्वथाम सिञ्चित भूमि (सिंचाइयोग्य जमिन मध्य)	हे.	९०२	१०००	११००	१२००	१४००	१६००	नगरपालिकाको प्रगति प्रतिवेदन	नपा	
असर	जमिन	हेक्टर	९०२	१०००	११००	१२००	१४००	१६००	नगरपालिकाको प्रगति प्रतिवेदन	नपा	अन्तर सरकार सहकार्य भएको हुने
	१. सिञ्चित जमिन	संख्या	२	४	५	६	७	७			
प्रतिफल १	कुलो वा नहर प्रणालीबाट सिञ्चित जमिन	हे.	७००	७९८	८५०	९००	१०५०	१२५०	पालिका	पालिका\प्रदेश	
प्रतिफल-	अन्य (वोरिंग)	हे.	२०२	२०२	२५०	३००	३५०	३५०	पालिका	पालिका\प्रदेश	

२	प्रविधिवाट सिञ्चित जमिन										
प्रतिफल-३	स्पर निर्माण	संख्या	N/A	३	५	७	९	१०			
प्रतिफल ४	बायो इञ्जिनियरिड	संख्या	२	५	७	१०	१२	१५			

१५. तर्कबद्ध खाका- विद्युत् तथा ऊर्जा विकास क्षेत्र

नतिजाको स्तर	सूचक	इकाई	आधार वर्ष २०७९/८०	लक्ष्य					सूचनाको स्रोत	कार्यान्वयन निकाय	जोखिम/अनुमान
				आ.व. ०८०/८१	आ.व. ०८१/८२	आ.व. ०८२/८३	आ.व. ०८३/८४	आ.व. ०८४/८५			
प्रभाव	विद्युत् उपयोग गर्ने घरपरिवार	प्रतिशत	९५.३	९८	९९	१००	१००	१००	नपाको प्रगति प्रतिवेदन	पालिका\वि. प्रा	
असर	विद्युत् उपयोग गर्ने घरपरिवार	प्रतिशत	९५.३	९८	९९	१००	१००	१००	नपाको प्रगति प्रतिवेदन	नपा	स्रोत\ब्यवस्थापन नेविप्रा, वैकल्पिक ऊर्जा तथा निजी क्षेत्रसँग समन्वय भएको हुने
	वैकल्पिक ऊर्जाको प्रयोग गर्ने परिवार	प्रतिशत	२.७	३	५	८	१०	१४			
प्रतिफल-१	सोलार जडान गर्ने परिवार	प्रतिशत	२	३	५	१०	१५	२०			

१६. तर्कबद्ध खाका- सञ्चार क्षेत्र

नतिजाको स्तर	सूचक	इकाई	आधार वर्ष २०७९/८०	लक्ष्य					सूचनाको स्रोत	कार्यान्वयन निकाय	जोखिम/अनुमान
				आ.व. ०८०/८१	आ.व. ०८१/८२	आ.व. ०८२/८३	आ.व. ०८३/८४	आ.व. ०८४/८५			

प्रभाव	सञ्चारमा पहुँच भएको जनसंख्या	प्रतिशत	७७.६	८०	८२	८५	९०	९५	पालिकाको प्रगति प्रतिवेदन	पालिका\प्रदायक संस्था	
असर	इन्टरनेट प्रयोग	प्रतिशत	५	१०	२०	२५	२७	३०	पालिका	पालिका\प्रदायक संस्था	निजी क्षेत्र र सेवा प्रदायक संस्थासँग सहकार्य भएको हुने
प्रतिफल सूचकहरू											
१	ल्याण्डलाइन/मोबाइल प्रयोग (१६ वर्ष माथि)	प्रतिशत	-	४५	५५	७०	८०	९५	पालिका	पालिका\प्रदायक संस्था	निजी क्षेत्र र सेवा प्रदायक संस्थासँग सहकार्य भएको हुने

१७. तर्कबद्ध खाका- खानेपानी तथा सरसफाइ

नतिजाको स्तर	सूचक	इकाई	आधार वर्ष २०७९/८०	लक्ष्य					सूचनाको स्रोत	कार्यान्वयन निकाय	जोखिम/अनुमान
				आ.व. ०८०/८१	आ.व. ०८१/८२	आ.व. ०८२/८३	आ.व. ०८३/८४	आ.व. ०८४/८५			
प्रभाव	खानेपानी र सरसफाइ सुविधा भएका घरधुरी	परिवार	७५	८०	९०	९५	९८	१००			
असर	पाइपद्वारा वितरित पानी उपभोग गर्ने परिवार	प्रतिशत	३३	४५	५७	६८	७९	९०	पालिका	पालिका/प्रदेश	स्रोत जनचेतना व्यवस्थापन
प्रतिफल सूचकहरू											
१	निजी धारा जडित परिवार	प्रतिशत	५१.२	६०	७५	८०	९०	१००	पालिका	पालिका/प्रदेश	स्रोत जनचेतना व्यवस्थापन
२	ट्युबवेलको पानी तथा	प्रतिशत	६.५	५	३	२	०	०	पालिका	पालिका/प्रदेश	स्रोत जनचेतना व्यवस्थापन

	अन्य पानी उपभोग गर्ने परिवार										
३	शौचालय भएको घरधुरी	प्रतिशत	९६	९८	९९	१००	१००	१००	पालिका	पालिका	स्रोत जनचेतना व्यवस्थापन
४	फलस तथा सेफिट्ट्यांकी सहितको शौचालय प्रयोग	प्रतिशत	४०.७	५५	६७	७८	९१	१००	पालिका	पालिका	स्रोत जनचेतना व्यवस्थापन

१८. तर्कबद्ध खाका- वन, वातावरण जैविक विविधता तथा फोहरमैला व्यवस्थापन

नतिजाको तह	नतिजा सूचक	एकाइ	आ.व.					सूचनाको स्रोत	जिम्मेवार निकाय	अनुमान जोखिम	
			आधार वर्ष २०७९/८०	आ.व. ०८०/८१	आ.व. ०८१/८२	आ.व. ०८२/८३	आ.व. ०८३/८४				आ.व. ०८४/८५
प्रभाव	विपदवाट बार्षिक मानव क्षति	बार्षिक मृत्यु	५	३	२	०	०	०	नपाको अभिलेख	नपा	
असर १	सामुदायिक वन उपभोक्ता समिति	संख्या	२२	२२	२२	२२	२३	२३	नगरपालिका का अभिलेख र कार्यालयको प्रकाशन	नपा	अन्तर सरकार समन्वय भएको हुने, निजी क्षेत्र, सामुदायिक वन र सामुदायिक संघसंस्थाको सहयोग भएको हुने
असर २	कार्यान्वित आयोजनामा प्रारम्भिक वातावरणीय परीक्षण अनुपात	प्रतिशत	२०	३०	४०	५०	६०	८०	नगरपालिका अभिलेख र कार्यालयको प्रकाशन	नपा	
असर ३	लापा कार्यान्वयन भएका वडा	संख्या	२	२	४	६	८	१२	नगरपालिका अभिलेख	नपा	

असर ४	वडा विपद् व्यवस्थापन समिति गठन भएका वडा	संख्या	३	४	७	१०	११	१२	नगरपालिका अभिलेख	नपा	
असर १ को प्रतिफल सूचकहरू											
१	सामुदायिक वनको वन व्यवस्थापन योजना निर्माण र अध्यावधिक	गोटा	२२	२४	२४	२५	२६	२८	नपा अभिलेख	नपा	
२	सामुदायिक वन उपभोक्ता समितिमा महिला सदस्यको अनुपात	प्रतिशत	३५	३८	४२	४५	४८	५०	नपा अभिलेख	नपा	सामुदायिक वन वन उपभोक्ता समिति तथा नागरिक समाजले सहयोग गरेको हुने
असर २ कार्यान्वित आयोजनामा प्रारम्भिक वातावरणीय परीक्षण अनुपातका प्रतिफलहरू											
१	वातावरण वारे जनचेतना अभिवृद्धि गरिएका बस्ती	प्रतिशत	२०	४०	६०	८०	९०	१००	नपा अभिलेख	नपा	
२	IEE वारे क्षमता	जना	२	४	६	८	१०	१२			

	विकास तालिम										
असर ३ को LAPA (लापा) कार्यान्वयन सम्बन्धी प्रतिफल सूचकहरू											
१	लापाबारे जनचेतना कार्यक्रम सञ्चालित वडा	वडा संख्या	२	३	५	७	१०	१२	नपा अभिलेख	नपा	
२	लापाबारे क्षमता विकास तालिम	जन	२०	४०	६०	८०	१००	१२०	नपा अभिलेख	नपा	
असर ४ वडा विपद् व्यवस्थापन समिति गठन अन्तर्गतका प्रतिफलहरू											
१	विपद् तथा जलवायु परिवर्तनबाट वार्षिक क्षति	रु हजारमा	१०००	९००	८००	७००	६००	५००			
२	समिति गठन गरिएका वडा	संख्या	३	४	७	१०	११	१२	नपा अभिलेख	नपा	
३	विपद् व्यवस्थापन बारे जनचेतना अभिवृद्धि गरिएका वडा	संख्या	३	४	७	१०	११	१२	नपा अभिलेख	नपा	
४	विपद् जोखिम न्युनिकरण तथा जलवायु परिवर्तनबारे स्वयंसेवक तालिम	जना	२००	२५०	३००	३००	३५०	५००	नपा अभिलेख	नपा	

१९. संस्थागत क्षेत्रको ५ वर्षे नतिजा सूचक अनुसूची म्यागड

नतिजाको स्तर	सूचक	इकाई	आधार वर्ष २०७९/८०	लक्ष्य					सूचनाको स्रोत	जिम्मेवार निकाय	अनुमान जोखिम
				आ.व. ०८०/८१	आ.व. ०८१/८२	आ.व. ०८२/८३	आ.व. ०८३/८४	आ.व. ०८४/८५			
प्रभाव तह	नागरिकको लागि सेवा सन्तुष्टि	प्रतिशत	२०	३०	३५	५०	६०	७०	नगरपालिका को वार्षिक प्रतिवेदन	नपा	
असर	स्थानीय तह संस्थागत क्षमता स्वमूल्याङ्कन	प्राप्त अंक	७७	८०	८२	८३	८४	८५	नगरपालिका को वार्षिक प्रतिवेदन	नपा	अन्तर सरकार समन्वयका साथै नागरिक समाज आदिको सहयोग भएको हुने
प्रतिफल सूचकहरू											
१	क) अनलाइन सेवा	प्रतिशत	१०	२५	३५	४५	५५	६५			
	ख) सेवा प्रदान गर्न लाग्ने औषत समय	घण्टा	५	४	३	२	१	१			
	ग) सार्वजनिक सुनुवाइ	पटक	१	४	४	४	४	४			
	घ) चौमासिक रुपमा खर्च विवरण सार्वजनिक		०	३	३	३	३	३			
२	बेरुजु फछर्यौट	प्रतिशत	N/A	३५	५५	७०	८५	१००			
३	कुल बजेटमा आन्तरिक राजश्वको हिस्सा	प्रतिशत									
४	सुशासन प्रवर्द्धन बारे जनप्रतिनिधि र कर्मचारीलाई तालिम दिने	संख्या	६५	९०	१२०	१४०	१६०	१८०			
५	आयोजना अनुसारका उपभोक्ता सिमितिलाई तालिम-अभिमुखीकरण										

	क) चौमासिक समीक्षा	पटक	३	३	३	३	३	३				
	ख) वार्षिक समीक्षा	पटक	१	१	१	१	१	१				
६	नगरपालिकाले स्वीकृत गरेका कानून तथा नीति, निर्देशिका, कार्यविधि र मापदण्ड	संख्या	६१	६३	६८	७३	७८	८०				
७	संस्थागत क्रियाशील नीतिगत समिति तथा संयन्त्र	संख्या	१०	१२	१४	१६	१८	२०				
८	नगरपालिकामा क्रियाशील गैसस, अगैसस, विकास साझेदार	संख्या	८	१५	१५	२५	३०	३५				
९	स्वीकृत दरबन्दीमा पदपूर्ति	प्रतिशत	९५	१००	१००	१००	१००	१००				
१०	संगठन संरचना पुनरावलोकन	पटक	०	१	स्वीकृत O&M लागू गर्ने							
११	नगरपालिका तथा वडा कार्यालय भवन निर्माण	संख्या	१०	११	१२	१२	१२	१२				

खण्ड- २

मध्यकालीन खर्च संरचना

(बजेट अनुमान तथा विश्लेषणको सारांश मात्र)

१.१ परिचय

१. पृष्ठभूमि

आवधिक योजना र वार्षिक बजेट तथा कार्यक्रम बीच अन्तरसम्बन्ध स्थापित गर्न तथा सीमित स्रोत साधनलाई आदर्शतम उपयोगका लागि प्राथमिकताका क्षेत्रमा खर्च गरी उच्च प्रतिफल प्राप्त गर्न, सार्वजनिक वित्त व्यवस्थापनमा कुशलता अभिवृद्धि र पारदर्शी एवम अनुमानयोग्य बजेट प्रणालीको विकास गर्न मध्यकालीन खर्च संरचना एक महत्वपूर्ण माध्यम हो। दशौं योजना (२०५९-२०६४) देखि शुरु भएको यो प्रणाली बीचको अवधिमा विविध कारणले निरन्तरता पाउन नसके पनि यसको प्रभावकारितालाई हृदयंगम गर्दै लोकतन्त्रको स्थापनापछि अन्तर सरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४ तथा आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तीय उत्तरदायित्व ऐन, २०७४ ले तीनै तहका सरकार (संघ, प्रदेश र स्थानीय तह) ले प्रत्येक आर्थिक वर्ष वार्षिक आय व्ययको विवरण प्रस्तुत गर्दा अनिवार्य रूपमा मध्यकालीन खर्च संरचना तर्जुमा गर्नुपर्ने व्यवस्था गरेको छ । ऐनको सो प्रावधानलाई अनुशरण गर्दै यस नगरपालिकाको पहिलो आवधिक योजना (२०७९।८० – ०८।८।८५) का नीति र प्राथमिकता तथा स्थानीय आवश्यकता र प्राथमिकता बीच सामञ्जस्यता कायम गर्दै स्थानीय तहको मध्यकालीन खर्च संरचना दिग्दर्शन २०७८ को मार्गदर्शनको अधीनमा रही यो मध्यकालीन खर्च संरचना तयार गरिएको छ। छ। यस गाउँपालिकामा बहुबर्षिय योजनाको रूपमा कुनै पनि योजना संचालनमा नआएकोले आयोजनागत रूपमा त्रि-बर्षिय बजेट प्रक्षेपण गरिएको छैन। बर्षिक कार्यक्रममा उल्लेख गरिएका सबै आयोजना पहिलो प्राथमिकताकै भएकोले कार्यक्रमक प्राथमिकता उल्लेख गरिरहनुपर्ने भएन । जोखिम पक्षको उल्लेख माथि तर्कबद्ध खाकामा नै उल्लेख भैसकेकोले यहाँ उल्लेख गरिएको छैन।

२. अवधारणा तथा उद्देश्य

यो सार्वजनिक वित्त व्यवस्थापनको महत्वपूर्ण औजार हो। यसले स्रोत साधनको यथार्थमूलक आकलन गर्ने र त्यसको आदर्शतम उपयोगका लागि प्राथमिकता निर्धारण गरी मध्यकालीन (त्रिवर्षिय) प्रक्षेपण गर्दछ । यस अन्तर्गत समष्टिगत बजेट तथा नतिजा खाका तयार गरिन्छ। यो चक्रिय हिसाबले प्रत्येक वर्ष तयार गरिन्छ। यसमा पहिलो वर्षको वास्तविक खर्च र स्रोतको अनुमान गरिएको छ भने आगामी दुई वर्षको लागि प्रक्षेपण गरिएको छ। चालु वर्षको कार्यान्वयन समीक्षाका आधारमा आगामी २ वर्षको परिमार्जन गर्दै एक वर्ष थप्दै लगिनेछ। यसका उद्देश्य निम्नानुसार छन्:

क. आवधिक योजना र वार्षिक कार्यक्रमबीच अन्तरसम्बन्ध स्थापित गर्दै विनियोजन कुशलता कायम गर्नु।

ख. योजनाको प्राथमिकीकरण गरी प्राथमिकता प्राप्त योजनामा स्रोत सुनिश्चित गर्नु।

- ग. स्थानीय तहलाई प्राप्त हुने आन्तरिक तथा बाह्यश्रोतको वस्तुनिष्ठ अनुमान गरी बजेट खाका तयार गर्नु,
- घ. सार्वजनिक खर्चलाई कुशल, प्रभावकारी र नतिजामुखी बनाउनु।
- ड. बजेट अनुमानलाई यथार्थपरक बनाउनु।

३. संस्थागत व्यवस्था

स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ को दफा ६६ मा नगरपालिकाका नगर प्रमुखको संयोजकत्वमा बजेट अनुमान तथा स्रोत निर्धारण समितिको व्यवस्था गरिएको छ। यसै समितिले मध्यकालीन खर्च संरचना सम्बन्धमा समग्र निर्देशन दिने, आगामी ३ वर्षको समग्र खर्चको प्रक्षेपण गर्ने, प्रक्षेपित कुल स्रोत र खर्चको आधारमा विषयक्षेत्रगत खर्चको सीमा निर्धारण गर्ने कार्य गर्दछ। मध्यकालीन खर्च संरचना तयारीका लागि प्रमुख प्रशासकीय अधिकृतको संयोजकत्वमा नगरपालिकाका सबै विषयगत शाखा प्रमुखहरू सदस्य र योजना शाखा प्रमुख सदस्य सचिव रहने गरी कार्यदलको व्यवस्था गरिएको छ।

४. तर्जुमा प्रक्रिया

कार्यदलबाट विभिन्न विषयगत समितिसँग समन्वय गरी आयोजनाहरूको त्रिवर्षीय प्रक्षेपण सहितको छलफल तथा विश्लेषण, विषयगत रूपमा प्राथमिकीकरण सहित बजेट अनुमान तथा स्रोत निर्धारण समितिमा पेस गरिनेछ र समितिबाट उक्त त्रिवर्षीय स्रोत र खर्चको अनुमान सहितको प्रक्षेपण कार्यपालिकामा पेस गरी स्वीकृत भएपछि कार्यान्वयन गरिनेछ।

१.२ मध्यकालीन खर्च संरचनाको सोच, लक्ष्य, उद्देश्य तथा रणनीति

(१) दीर्घकालिन सोच: **“व्यवस्थित र आत्मनिर्भरता उन्मुख समृद्ध शुक्लाफाँटा”**

(२) आवधिक योजनाको समष्टिगत लक्ष्य:

सुशासनको प्रत्याभूति सहितको समतामूलक दिगो सामाजिक, आर्थिक विकास भएको हुने

(३) आवधिक योजनाको समष्टिगत उद्देश्य

१. शुक्लाफाँटावासीको रोजगारी र आयमा वृद्धि गरी जीवनस्तर सुधार गर्नु
२. शिक्षा, स्वास्थ्य लगायत सामाजिक क्षेत्रको समतामूलक विकास गर्नु
३. गुणस्तरीय भौतिक पूर्वाधारको विकास र विस्तार गर्नु,
४. वन वातावरण, जैविक विविधता को संरक्षण र प्रवर्धनका साथै जलवायु परिवर्तन अनुकूलन र विपद् व्यवस्थापन सम्बन्धी कार्य प्रभावकारी रूपमा गर्नु,
५. सस्थागत सुदृढीकरण गर्दै सुशासनको प्रत्याभूत गर्नु

(४) समष्टिगत रणनीति

१. कृषिलाई व्यवसायीकरण गरी मूल्य शृङ्खलामा आबद्ध गर्ने,
२. उद्यमशीलताको विकास गरी स्थानीय उत्पादनमा आधारित उद्योग, व्यापार तथा व्यवसायको प्रवर्धन गर्ने
३. आधारभूत र माध्यमिक शिक्षा गुणस्तरीय र रोजगारीमूलक बनाउने,
४. आधारभूत स्वास्थ्य सेवा सर्वसुलभ बनाउने,
५. स्थानीय विकास तथा शासन प्रणालीमा समावेशीताको अभिवृद्धि गर्ने,

६. यातायात, विद्युत, सिंचाई, भवन, सञ्चार जस्ता पूर्वाधारको निर्माण तथा विस्तार गर्ने
७. विकास र वातावरण बीच सन्तुलन कायम गर्ने,
८. स्थानीय विकासलाई जलवायु परिवर्तन अनुकूलन बनाउने र विपद् व्यवस्थापन गर्ने,
९. विकास र सेवा प्रवाहमा सुशासन अभिवृद्धि गर्ने

मध्यमकालीन खर्च संरचनाको त्रिवर्षीय बजेट अनुमान तथा प्रक्षेपण
(रु हजार)

क्र.सं.	बजेटका स्रोतहरू	२०७८/७९ को अनुमान	२०७९/८० को यथार्त	आय अनुमान र प्रक्षेपण			३ वर्षको जम्मा
				२०८०/८१	२०८१/८२	२०८२/८३	
१	खर्च अनुमान	७०९५१३	५७७३५९	८८०७९६	९२९६८०	९७६७९०	२७८७२६६
क	चालु	४६१८६६	४१४०६७	५९१५१५	६२२८८६	६५४४४९	१८६८८५०
ख	पुंजीगत	२४७६४७	१६३२९२	२८९२८१	३०६७९४	३२२३४१	९१८४१६
२	आय अनुमान			८८०७९६	९२९६८०	९७६७९०	२७८७२६६
क	आन्तरिक आय	२७५०००	२७२९७	२७५९१	२९५००	३१२३०	८८३२१
ख	संघ सरकारबाट प्राप्त वित्तिय हस्तान्तरण	८१६८५७	६९६१६८	७७६९२०	८१९५७०	८५८५९०	२४५५०८०
ख.१	वित्तिय समानिकरण अनुदान	१५९१००	१४७१६७	१३७९००	१४१५००	१५२५००	४३१९००
ख.२	राजश्व वांडफांड	१३४९९४	१०१८६६	१२३७२०	१२५५७०	१२८०९०	३७७३८०
ख.३	सशर्त अनुदान	२७७९६५	२५६९५१	२३५३००	२३७५००	२३९५००	७१२३००
ख.४	समपुरक अनुदान	११९००	६५६९	२२०००	२५०००	२७५००	७४५००
ख.५	विशेष अनुदान	०	०	८०००	१००००	११०००	२९०००
ख.६	सामाजिक सुरक्षा	२३२८९८	१८३६१५	२५००००	२८००००	३०००००	८३००००
ग	प्रदेश सरकार वाट प्राप्त हुने वित्तिय हस्तान्तरण	२६१२३	२६२०३	४४२७६	४७५७०	५१०७०	१४२९१६
ग.१	प्रदेश समानिकरण अनुदान	११४९२	११४९२	१२१४९	१२५००	१२९५०	३७५९९
ग.२	प्रदेश राजश्व वांडफांड	८७३१	९५०३	५६९१	५८५०	६०५०	१७५९१
ग.३	सशर्त अनुदान	०	०	१९९४६	२२१५०	२४५००	६६५९६
ग.४	विशेष अनुदान	२५००	२१०१	२७५०	२९२०	३१२०	८७९०
ग.५	समपुरक अनुदान	३४००	३१०७	३७४०	४१५०	४४५०	१२३४०
३	अन्य (शहरी विकास, सडकबोर्ड, लगायत)			३२००९	३३०४०	३५९००	१००९४९

अनुसूचीहरू

अनुसूची - १

नगरपालिका स्तरमा आवधिक नगर विकास योजना तर्जुमाका लागि पूर्व तयारी गोष्ठीका उपस्थिति सहभागीहरूको विवरण

स्थान: शुक्लाफांटा नगरपालिकाको सभा हल

मिति २०७९।०८।२७ गते शुक्लाफांटा नगरपालिकाका नगर प्रमुख श्री रण बहादुर महारा ज्यूको अध्यक्षतामा निम्न उपस्थितिमा देहायका विषयमा छलफल गरिएको थियो ।

छलफलका विषयवस्तु:

- आवधिक नगर विकास आवधिक योजना तर्जुमा प्रक्रिया समबन्धमा
- योजना तर्जुमाका लागि आवश्यक समितिहरू गठन गर्ने समबन्धमा
- आवधिक योजना तर्जुमा कार्ययोजना तर्जुमा सम्बन्धमा

उपस्थित सहभागीहरूको विवरण

क्र.सं.	नाम थर	पद	क्र.सं.	नाम थर	पद
१	रण बहादुर महारा	नगर प्रमुख	३१	कृष्ण ब. कर्की	ना.सु
२	कल्पना कुमारी जोशी पन्त	नगर उप प्रमुख	३२	कविता जोशी	सहजकर्ता
३	टिकेन्द्रराज भट्ट	प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत	३३	लोगराज भट्ट	सुचना अधिकृत
४	उत्तरदेव भट्ट	वडा अध्यक्ष , वडा नं १	३४	दिपक धामी	ईन्जीनियर
५	भोदुराम चौधरी	वडा अध्यक्ष , वडा नं २	३५	लक्ष्मी दत्त पाण्डेय	अधिकृत
६	नरेन्द्र प्रशाद चौधरी	वडा अध्यक्ष , वडा नं ३	३६	विष्णु प्रसाद खरेल	योजना अधिकृत
७	कमल ठकुल्ला	वडा अध्यक्ष , वडा नं ४	३७	हरीलाल चौधरी	वडा सचिव
८	चक्र बहादुर खडका	वडा अध्यक्ष , वडा नं ५	३८	कृष्ण प्रसाद भट्ट	रोजगार संयोजक
९	दान सिंह ऐर	वडा अध्यक्ष , वडा नं ६	३९	सुरेशप्रसाद भट्ट	शिक्षा अधिकृत
१०	प्रताप धामी	वडा अध्यक्ष , वडा नं ७	४०	करन सिंह बुढाऐर	कृषी शाखा
११	रमेश ऐर	वडा अध्यक्ष , वडा नं ९	४१	प्रमानन्द भट्ट	ज.स्वा.नि.
१२	लाल बहादुर ऐर	वडा अध्यक्ष , वडा नं १०	४२	मोहनराज फुलारा	अधिकृत
१३	शेर बहादुर साउद	वडा अध्यक्ष , वडा नं ११	४३	गिता भट्ट जोशी	स.चौथो
१४	नवल सिंह राना	वडा अध्यक्ष , वडा नं १२	४४	टिका राम चौधरी	वडा सचिव
१५	सरस्वती जोशी	कार्यपालिका सदस्य	४५	रमेश कुवर	स ले पा

१६	शान्ती देवी ऐर	कार्यपालिका सदस्य	४६	राजेश कुमार ऐर	स.क.अ
१७	लक्ष्मी देवी ऐर	कार्यपालिका सदस्य	४७	लक्ष्मण सेठी	का.स.
१८	सुर्जा वि क	कार्यपालिका सदस्य	४८	सरस्वती चुनारा	वडा सदस्य
१९	गणेश वि क	कार्यपालिका सदस्य	४९	सुरेन्द्र देव भट्ट	न्याय शाखा
२०	भुमा चन्द	कार्यपालिका सदस्य	५०	सवारीलाल डगौरा	का.स
२१	माधवराज जोशी	आर्थिक प्रशासन	५१	निलावती भट्ट	अ न मी
२२	रुद्र बहादुर ओली	अधिकृत	५२	गोकुल देव जोशी	ईलेक्ट्रीसियन
२३	कमला जोशी	म वि नि	५३	मान बहादुर डगौरा	का.स
२४	हेमराज अवस्थी	अमिन	५४	पदम बहादुर ऐर	का.स
२५	राम प्रशाद भट्ट	भेट अधिकृत	५५	देवराज पन्त	वडा सचिव
२६	राजेन्द्र बहादुर सिंह	स.क.अ	५६	केशव दत्त जोशी	सा.प
२७	सुरेश पन्त	अमिन	५७	विशन देव जोशी	परामर्शदाता टीम लिडर
२८	जनक राज जोशी	स.पांचौ	५८	करन देव पन्त	परामर्शदाता
२९	गोविन्द विष्ट	स.चौथो	५९	निर्मला जोशी	परामर्शदाता
३०	डि.बी कुस्मी	उ.वि.स.	६०		

अनुसूची- २
विषयगत समितीहरु सगको बैठक

उपस्थित सहभागीहरुको विवरण

सामाजिक विकास समिती

बैठक मिति : २०७९।०९।१९

क्र.सं.	नाम थर	पद	क्र.सं.	नाम थर	पद
१	रमेश वहादुर ऐर	संयोजक	९	टिकेन्द्रराज भट्ट	प्र.प्र.अ.
२	उत्तर देव भट्ट	सदस्य	१०	विष्णु खरेल	यो.अ.
३	कमल ठकुल्ला	सदस्य	११	मोहनराज फुलारा	अधिकृत
४	शान्ती देवी ऐर	सदस्य	१२	सुरेन्द्रदेव भट्ट	न्याय शाखा
५	परमानन्द भट्ट	सदस्य सचिव	१३	विशन देव जोशी	परामर्शदाता
६	कमला जोशी	महिला वि. शाखा	१४	डि.वी कुशमी	उद्यम शाखा
७	हरी नाथ	स्वास्थ्य शाखा			
८	सुरेश प्रसाद भट्ट	शिक्षा शाखा			

आर्थिक विकास समिती

बैठक मिति : २०७९।०९।१७

क्र.सं.	नाम थर	पद	क्र.सं.	नाम थर	पद
१	भुमा चन्द	संयोजक	९	करन बुढाऐर	कृषी शाखा
२	प्रताप धामी	सदस्य	१०	लक्ष्मी दत्त पाण्डेय	सहकारी शाखा
३	पदमा देवी पार्की	सदस्य	११	कृष्ण प्र. भट्ट	रोजगार शाखा
४	जयराज पाण्डेय	सदस्य	१२	डि.वी. कुशमी	उद्यम विकास
५	राम प्रसाद भट्ट	सदस्य सचिव	१३	माधव प्रशाद जोशी	आर्थिक प्रशासन
६	टिकेन्द्रराज भट्ट	प्रमुख प्र.अ.	१४	विनय राज जोशी	कृषी शाखा
७	मोहन फुलारा	अधिकृत	१५	सुरेन्द्र भट्ट	उर्जा
८	विष्णु प्र. खरेल	यो.अ.	१६	विशन देव जोशी	परामर्शदाता

भौतिकपुर्वाधार विकास समिती

बैठक मिति : २०७९।१०।११

क्र.सं.	नाम थर	पद	क्र.सं.	नाम थर	पद
१	वहादुर महारा	संयोजक	६	विष्णु प्र.खरेल	यो.अ.
२	नवल सिंह राना	सदस्य	७	लोकेन्द्र भट्ट	ईन्जिनियर
३	डवल वहादुर ऐर	सदस्य	८	विशन देव जोशी	परामर्शदाता
४	सुर्जा बि क	सदस्य			
५	दिपक धामी	सदस्य सचिव			

वैठक मिति : २०७९।१०।१५

क्र.सं.	नाम थर	पद	क्र.सं.	नाम थर	पद
१	रण वहादुर महारा	नगर प्रमुख	६	टिकेन्द्रराज भट्ट	प्र.प्र.अ
२	नवल सिंह राना	सदस्य	७	विष्णु प्र.खरेल	यो.अ
३	डवल वहादुर ऐर	सदस्य	८	लोकेन्द्र भट्ट	ईन्जिनियर
४	सुर्जा बि क	सदस्य	९	लोगराज भट्ट	सुचना अधिकृत
५	दिपक धामी	सदस्य सचिव	१०	विशन देव जोशी	परामर्शदाता

वन वातावरण तथा विपद व्यवस्थापन समिती

वैठक मिति : २०७९।०९।१८

क्र.सं.	नाम थर	पद	क्र.सं.	नाम थर	पद
१	गणेश बि. क.	संयोजक	७	टिकेन्द्रराज भट्ट	प्र.प्र.अ
२	लाल वहादुर चौधरी	सदस्य	८	विष्णु प्र.खरेल	यो.अ
३	केशव ठगुन्ना	सदस्य	९	सुरेन्द्रदेव भट्ट	न्याय शाखा
४	दिपक कुवर	सदस्य	१०	डि.वी.कुशमी	उद्यम शाखा
५	कृष्ण प्रसाद भट्ट	सदस्य सचिव	११	विशन देव जोशी	परामर्शदाता
६	मोहनराज फुलारा	अधिकृत			

संस्थागत विकास तथा सुशासन समिती

वैठक मिति : २०७९।१०।०५

क्र.सं.	नाम थर	पद	क्र.सं.	नाम थर	पद
१	उत्तर देव भट्ट	संयोजक	६	टिकेन्द्रराज भट्ट	प्र.प्र.अ
२	नरेन्द्र प्रसाद चौधरी	सदस्य	७	विष्णु प्र.खरेल	यो.अ
३	सरस्वती चुनारा	सदस्य	८	लोगराज भट्ट	सुचना अधिकृत
४	अंजना चौधरी	सदस्य	९	सुरेन्द्र भट्ट	न्याय शाखा
५	महेश राज पाण्डेय	सदस्य सचिव	१०	विशन देव जोशी	परामर्शदाता

अनुसूची - ३

पालिका स्तरमा दीर्घकालीन सोच

निर्धारण सम्बन्धी कार्यशाला गोष्ठीका उपस्थित सहभागीहरूको विवरण

स्थान: शुक्लाफांटा नगरपालिकाको सभाहल

मिति: २०७९।१२।२२

उपस्थित सहभागीको विवरण

क्र.सं.	नाम थर	पद	क्र.सं.	नाम थर	पद
१	रण बहादुर महारा	नगर प्रमुख	२४	विर सिंह साउद	रा प्र पा प्रतिनिधी
२	कल्कना कुमारी जोशी पन्त	नगर उप प्रमुख	२५	दिपक धामी	ईन्जिनिय
३	टिकेन्द्रराज भट्ट	प्रमुख प्र.अ.	२६	कमला जोशी	म.वि.नि
४	उत्तरदेव भट्ट	अध्यक्ष वडा नं १	२७	महेश राज पाण्डेय	अधिकृत
५	भोदुराम चौधरी	अध्यक्ष वडा नं २	२८	परमानन्द भट्ट	ज.स्वा.नि
६	नरेन्द्र प्रशाद चौधरी	अध्यक्ष वडा नं ३	२९	राम प्रसाद भट्ट	भेटनरी अधिकृत
७	कमल ठकुल्ला	अध्यक्ष वडा नं ४	३०	लक्ष्मी दत्त पाण्डेय	अधिकृत
८	चक्र बहादुर खडका	अध्यक्ष वडा नं ५	३१	विष्णु प्रसाद खरेल	यो.अ.
९	दान सिंह ऐर	अध्यक्ष वडा नं ६	३२	डिवी कुश्मी	ऊ.वि.स.
१०	प्रताप धामी	अध्यक्ष वडा नं ७	३३	रुद्र दत्त भट्ट	समाजसेवी
११	बहादुर सिंह महारा	अध्यक्ष वडा नं ८	३४	तप्त सिंह ठकुल्ला	एकिकृत समाजवादी
१२	रमेश बहादुर ऐर	अध्यक्ष वडा नं ९	३५	करन सिंह बुढाऐर	प्रा.स.
१३	लाल बहादुर ऐर	अध्यक्ष वडा नं १०	३६	सुरेन्द्रदेव भट्ट	न्याय शाखा
१४	शेर बहादुर साउद	अध्यक्ष वडा नं ११	३७	पदम बहादुर ऐर	
१५	नवल सिंह राना	अध्यक्ष वडा नं १२	३८	मान बहादुर डगौरा	
१६	सरस्वती जोशी	कार्यपालिका सदस्य	३९	केशव दत्त जोशी	सा.प.
१७	शान्ती देवी ऐर	कार्यपालिका सदस्य	४०	सुरेश प्रशाद भट्ट	शिक्षा अधिकृत
१८	लक्ष्मी देवी ऐर	कार्यपालिका सदस्य	४१	लोकराज भट्ट	लेखा अधिकृत
१९	सुर्जा वि क	कार्यपालिका सदस्य	४२	लोग राज भट्ट	सुचना अधिकृत
२०	गणेश वि क	कार्यपालिका सदस्य	४३	विशन देव जोशी	परादर्शदाता
२१	भुमा चन्द	कार्यपालिका सदस्य	४४	करनदेव पन्त	परामर्शदाता
२२	भक्तराज जोशी	नेकपा एमाले प्रतिनिधी	४५	निर्मला जोशी	परामर्शदाता
२३	जनक बहादुर कुवर	राष्ट्रिय जनमोर्चा प्रतिनिधी			

अनुसूची- ४
परियोजना बैंक

प्रत्येक नगरपालिकामा परियोजना बैंक स्थापना गर्ने नेपाल सरकारको नीति भएकोले यस नगरपालिकामा पनि परियोजना बैंक स्थापना गरिएको छ। योजना बैंकमा समावेश गर्ने गरी हाललाई उपक्षेत्रगत हिसाबले प्राथमिकता प्राप्त योजनाको रूपमा समावेश गर्ने गरी निम्न योजना पहिचान गरिएका छन्। यीमध्ये केही योजना सञ्चालनमा रहेका छन् भने कुनै-कुनै योजनाको विस्तृत परियोजना प्रतिवेदन तयार गर्नुपर्ने समेत देखिएको छ। नगरपालिकाको प्राथमिकताको आधारमा योजना बैंकमा रहने सूची थपघट हुन सक्नेछ।

प्राथमिकता प्राप्त आयोजना

१. उपक्षेत्रगत प्राथमिकता प्राप्त योजना

क) कृषि र पशुपालन

१. कृषि पकेट क्षेत्र कृषि विकास कार्यक्रम
२. पशुपालन पकेट क्षेत्र तथा पशुविकास कार्यक्रम
३. शीत भण्डार निर्माण
४. ....

ख) यातायात

१. नगर चक्रपथ निर्माण
२. बहुउद्देशीय वसपार्क निर्माण
३. ....

ग) भवन, आवास र बस्ती विकास

१. नगरपालिकाको मुख्य प्रशासनिक भवन (निर्माणाधीन)
२. न्यूनतम आवश्यक उपकरण जडान र ल्याब सहितका १५ शय्या अस्पताल भवन र सबै स्वास्थ्य केन्द्र तथा चौकीहरू
३. नमुना वस्ती विकास कार्यक्रम
४. बहुउद्देशीय कभर्डहल निर्माण
५. ....

घ) खानेपानी तथा सरसफाई

१. सामुदायिक खानेपानी आयोजना
२. खानेपानी सुदृढीकरण योजना
३. फोहरमैला व्यवस्थापन केन्द्र
४. ....

ङ) सिंचाई

१. महाकाली तेस्रो अन्तरगत नहर प्रणालीमा आधारित सिंचाई
२. भूमिगत सिंचाई आयोजना
३. ....

च) विद्युत

१. विद्युत लाईन विस्तार

२. विद्युत वितरण तथा सेवा केन्द्र स्थापना
- ३.....
- छ) पर्यटन पूर्वाधार र संस्कृति
  १. बहुसांस्कृतिक संग्राहलय
  २. रानाथारू सभ्यता संरक्षण
  ३. होम स्टे स्थापना तथा संचालन
  - ४.....
- ज) वन तथा वातावरण तथा विपद व्यवस्थापन
  १. वृहत गुरुयोजना सहित नदि तटबन्धन तथा नदि नियन्त्रण
  - २.....
- झ) सुशासन र संस्थागत विकास
  १. सूचना प्रविधि मैत्री (सबै वडा, विद्यालय, स्वास्थ्य संस्थामा इन्टरनेट सुविधा सम्पन्न)
  २. घटना दर्ता, राजस्व संकलन, योजना र अनुगमन सम्बन्धी सूचना तथा अन्य महत्वपूर्ण सूचना सफ्टवेयरमा आधारित विद्युतीय सूचना प्रणालीमा आबद्ध हुने
  - ३.....
२. अन्य आयोजनाहरू
  १. सामुदायिक विद्यालय शैक्षिक सुधार कार्यक्रम
  २. स्वास्थ्य सेवा प्रवर्धन तथा सेवा विस्तार
  ३. युवा स्वरोजगार तथा युवा शसक्तिकरण कार्यक्रम
  ४. कला सभ्यता तथा संस्कृति संरक्षण कार्यक्रम
  ५. ....

नोट: यससम्बन्धी बाँकी आयोजनाको नाम आवश्यकता र प्राथमिकता अनुसार नगरपालिकाले थप्न सक्नेछ